

**Қазақ инновациялық гуманитарлық -заң университетінің
ХАБАРШЫСЫ**

ВЕСТНИК

Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета

BULLETIN

of Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University

№ 4 (48), 2020 г.

**Журнал 2009 жылдан бастап шығады
Тоқсан сайын шығады**

**Журнал издается с 2009 г.
Выходит ежеквартально**

**The magazine is published since 2009
It is published on a quartely basis**

Қазақ инновациялық гуманитарлық –заң университетінің ХАБАРШЫСЫ
Журнал 2009 жылдан бастап шығарылады, шығу жиілігі – жылына 4 рет

Бас редактор:

Құрманбаева Ш.А., саяси ғ.д.

Жауапты редактор:

Қайшатаева Ә.Қ., з.ғ.к.

Редакциялық кеңес:

Смагулов А.А., з.ғ.д., Қазақстан Республикасы
Парламенті Мәжілісінің депутаты
Комарова В.В., з.ғ.д., (Мәскеу қ., Ресей)
Баєтов А.Б., з.ғ.д. (Қырғыз Республикасы)
Жуков Б.М., э.ғ.д. (Краснодар қ., Ресей)
Кобылянский А.В., пед.ғ.д., (Винница қ., Украина)
Колмогорова Л.С., псих.ғ.д., (Барнаул қ., Ресей)
Левченко Т.П., э.ғ.д., (Сочи қ., Ресей)
Оторова Б.К., з.ғ.к., (Қырғыз Республикасы)
Пилявский В.П., э.ғ.д., тех.ғ.к., (Санкт-Петербург қ.,
Ресей)
Рахметов С.М., з.ғ.д., (Астана қ., Қазақстан
Республикасы)
Хаджи А.Ш., ф.ғ.к., (Конья қ., Түркия)
Чхенкели В.А., б.ғ.д., (Иркутск қ., Ресей)
Мухамеджанов О.З. – з.ғ.д. (Ташкент қ., Өзбекстан)

Редакциялық алқа:

Матаева М.Х. – з.ғ.д., т.ғ.к. (редакция алқасының
төрағасы)
Жарықбасова К.С. – т.ғ.д.
Жампейісов Д.А. - PhD
Қаражанов М.Д. - PhD
Сейітова Ш.Б. – фил.ғ.д.
Қыдырмолдина А.Ш. - Ph.D.
Майшекина Е.С. - PhD
Өтебаев Е.Қ. - Ph.D.
Ибрагимова Ф.Г. - Ph.D.
Сыдыков Н.Б. - Ph.D.
Рахимжанова А.М. - PhD
Аймқұлов Р.А. - PhD
Төлебаева Қ.Т. - Ph.D.
Султанова Н.К. - п.ғ.к.
Болатова К.Б. - Ph.D.

ВЕСТНИК Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета
Журнал издается с 2009 года, периодичность – 4 раза в год

Главный редактор:

Құрманбаева Ш.А., д.полит.н.

Ответственный редактор:

Қайшатаева А.К. – к.ю.н.

Редакционный совет:

Смагулов А.А., д.ю.н. депутат Мажилісіс Парламенті
Республики Казахстан
Комарова В.В., д.ю.н. (Г. Москва, Россия)
Баєтов А.Б., д.ю.н. (Кыргызская Республика)
Жуков Б.М., д.э.н. (г. Краснодар, Россия)
Кобылянский А.В., д.пед.н. (г. Винница, Украина)
Колмогорова Л.С., д.псих.н. (г. Барнаул, Россия)
Левченко Т.П., д.э.н. (г. Сочи, Россия)
Оторова Б.К., к.ю.н. (Кыргызская Республика)
Пилявский В.П., д.э.н., к.т.н. (г. Санкт-Петербург,
Россия)
Рахметов С.М., д.ю.н., (г. Астана, Республика Казахстан)
Хаджи А. Ш., к.ф.н., (г. Конья, Турция)
Чхенкели В.А., д.б.н. (г. Иркутск, Россия)
Мухамеджанов О.З. – д.ю.н. (г. Ташкент, Узбекистан)

Редакционная коллегия:

Матаева М.Х. - д.ю.н., к.и.н. (председатель редакционной
коллегии)
Жарықбасова К.С. - д.т.н.
Жампейісов Д.А. - PhD
Қаражанов М.Д. –PhD
Сейітова Ш.Б. – д.фил.н.
Қыдырмолдина А.Ш. – к.б.н.
Майшекина Э.С. –PhD
Утебаев Е.К. – к.ю.н.
Ибрагимова Ф.Г. – к.ю.н.
Сыдыков Н.Б. - к.тех.н.
Рахимжанова А.М. –PhD
Аимқұлов Р.А. – PhD
Төлебаева Қ.Т. – к.фил.н.
Султанова Н.К. – к.пед.н.
Болатова К.Б. – к.и.н.

BULLETIN of Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University

The magazine is published since 2009, frequency of publication – 4 times a year

Executive editor:

Kurmanbayeva Sh.A., Doctor of Political Sciences

Deputy chief editor:

Kaishatayeva A.K., Candidate of Juridical Sciences

Editorial team:

Smagulov A.A., Doctor of Juridical Sciences, deputy of the Mazhilis of the Parliament of the Republic of Kazakhstan
Komarova V.V., Doctor of Juridical Sciences (Moscow, Russia)

Baetov A.B., Doctor of Juridical Sciences (Kyrgyz Republic)

Zhukov B.M., Doctor of Economics (Krasnodar, Russia)

Kobyliyanskiy A.V., Candidate of Pedagogic Sciences (Vinnitsa, Ukraine)

Kolmogorova L.S., Doctor of Psychological Sciences (Barnaul, Russia)

Levchenko T. P., Doctor of Economic Sciences (Sochi, Russia)

Otorova B.K., Candidate of Juridical Sciences (Kyrgyz Republic)

Pilyavsky V.P., Doctor of Economic Sciences, Candidate of Technical Sciences (St. Petersburg, Russia)

Rakhmetov S.M., Doctor of Juridical Sciences (Astana, Republic of Kazakhstan)

Haci A.Sh., Candidate of Philosophical Sciences (Konya, Turkey)

Chkhenkeli V. A., Doctor of Biological Sciences (Irkutsk, Russia)

Mukhamedzhanov O.Z. - Doctor of Law (Tashkent, Uzbekistan)

Editorial board:

Mataeva M.Kh. - Doctor of Law, Candidate of History (chairman of the editorial board)

Zharykbasova K.S. - Doctor of Technical Sciences

Zhampeisov D.A. - PhD

Karazhanov M.D. –PhD

Seyitova Sh.B. - Doctor of Philosophy

Kydyrmoldina A.Sh. - Ph.D.

Maishekina E.S. –PhD

Utebaev E.K. - Ph.D.

Ibragimova F.G. - Ph.D.

Sydykov N.B. - Ph.D.

Rakhimzhanova A.M. –PhD

Aimkulov R.A. - PhD

Tulebaeva K.T. - Ph.D.

Sultanova N.K. - Candidate of Pedagogical Sciences

Bolatova K.B. - Ph.D.

Қазақстан Республикасының байланыс Қомитеті, инвестициялар және даму бойынша акпараттандыру және акпарат министрлігінде тіркелген

Тіркеу нөмірі: 15109-Ж

Тіркелу күні: 06.02.2015 ж.

Алғашқы есепке қою нөмірі мен мерзімі: №6840-Ж., 27.01.2006 ж.

Меншік иесі: «Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті» білім мекемесі

Мекен жайымыз:

Семей қ., Мәңгілік ел қ., 11.

Тел.: 8(7222)32-13-96.

E-mail: vestnikkazgyuiu@mail.ru

Зарегистрирован в Комитете связи, информатизации и информации Министерства по инвестициям и развитию Республики Казахстан

Регистрационный номер:

15109-Ж

Дата регистрации: 06.02.2015 г.

Номер и дата первичной постановки на учет: №6840-Ж., 27.01.2006 г.

Собственник: Учреждение образования «Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет»

Наш адрес:

г.Семей, ул. Мәңгілік ел, 11.

Тел.: 8(7222)32-13-96.

E-mail: vestnikkazgyuiu@mail.ru

It is registered in Committee of communication, informatization and information of the Ministry for Investments and Development of the Republic of Kazakhstan

Registration number: 15109-Zh

Date of registration: 06.02.2015.

Number and date of primary registration: №6840-Zh., 27.01.2006 g.

The owner is: Educational institution «Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University»

Our address:

Semey city, Mangilik el st., 11.

Tel: 8(7222)32-13-96.

E-mail: vestnikkazgyuiu@mail.ru

Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университетінің хабаршысының мақалалары elibrary.ru ғылыми электрондық кітапханаға енгізілді және ғылымиметрлік базаға РҒСИ-ға (Ресейлік ғылыми сілтемелеу индексіне) 2017 ж. 13 қарашасынан № 445-11/2017 шарт бойынша тіркелді.

Вестник Казахского гуманитарно-юридического инновационного университета постатейно размещен в научной электронной библиотеке elibrary.ru и зарегистрирован в наукометрической базе РИНЦ (Российский индекс научного цитирования) по договору № 445-11/2017 от 13 ноября 2017 г.

The Bulletin of the Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University is article by article located in the scientific electronic library elibrary.ru and is registered in the RSCI (Russian Science Citation Index) scientific base under agreement No. 445-11 / 2017 of November 13, 2017.

МАЗМҰНЫ

ЗАҢ ҒЫЛЫМДАРЫ

1. Абдрасулов Е.Б., Кабидолдаев И.А. Азаматтардың құқықтары мен қауіпсіздігін қамтамасыз етудің кейбір аспектілері	8
2. Қаражанов М.Д., Қаражанова Ж.К., Абдығалимова А.С. Әскери сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарын объективтік жағы бойынша саралау мәселелері	13
3. Мырзаханова М.Н., Жукова З.Б., Товсултанова Л.И., Мирошникова О.В. Экологиялық жанжалды құқықтық реттеудің тиімділігі	17
4. Ногаева Н. М., Малғаждар Д.Б. Сыбайлас жемқорлық - қоғам дерті	23

ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

1. Аимкулов Р.А., Аубакиров Ф.М., Казезова М.К. Қазақстан экономикасына COVID – пандемиялық жағдайының әсері	28
2. Нюрнбергер Л.Б., Петренко Н.Е., Курнявкин А.В. Аймақтық туристік-рекреациялық инфрақұрылым: элементтері, ерекшеліктері	32
3. Шеховцова Л.В. Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық саласындағы муниципалды унитарлық кәсіпорындардың жұмысындағы проблемалық аймақтар	38

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

1. Аюпова Г.Т., Мазанбекова М.Е. Болашақ педагогтардың инклюзивті білім беруге дайындықтарының мониторинг нәтижелері	44
2. Әбікенова Г.Т., Акабаева М.О. Қазіргі қазақ медиа-мәтіндерінің даму тарихы	48
3. Кульбаева Б.Т., Арынова А.С. Шет тілін оқытуда компьютер мен ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану	52
4. Кульбаева Б.Т., Смағұл Ә.Т. Жазбаша аударма орта кәсіптік білім беруде шет тілін оқытудың құралы ретінде	55
5. Сатынская А.К., Меденова А.К. Бастауыш мектептегі ағылшын тілі сабақтарында аутентті мәтіндерді (халық ертегілерін) қолдану	59
6. Султанова Н.К., Орынғалиева Ш.О., Оралова Ә.Ш., Қазбекова А.А. Кәсіби даярлық жүйесі негізінде студенттердің коммуникативті құзіреттіліктерін жетілдіру	66

ТАРИХ ҒЫЛЫМДАРЫ

1. Адильбаева А. С., Анарбеков Ш. Б. Тәуелсіздік алғаннан кейінгі ҚР-ның әлеуметтік-экономикалық тарихы	73
2. Адильбаева А. С., Бәзен Б.Қ. Семей округтік жер басқармасы және Семей облыстық ауыл шаруашылық басқармалары тұсындағы жер мәселелері	78
3. Адильбаева А.С., Джакипова Т.У. XX ғ. 1940-1950 жылдарындағы Шығыс Қазақстан өңіріндегі этностардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы	82
4. Ногаева Н. М. Рухани жаңғыру және денсаулық сақтау саласындағы әлеуметтік жұмыс	86
5. Рахметуллин А.К., Қарсайдаров С.К. Орта Азиядағы экстремизм мен ланкестік әрекеттерге қарсы халықаралық күрес жүйесіндегі Қазақстанның рөлі	91

ТЕХНИКА ҒЫЛЫМДАРЫ

1. Бабажанов А.Р., Рузибоев С.Б., Успанқұлов Б.М. Өзбекстанның ғимараттары мен құрылыстарын бағалау үшін жіктеу	97
---	----

ЖАРАТЫЛЫСТАНУ ҒЫЛЫМДАРЫ

1. Нурымхан Г.Н., Молдабаева Ж.К., Даниярова А.Д., Зейноллаева М. Р. Семей қаласындағы наубайханаларда өндірілетін нан-тоқаш өнімдердің сапасы мен қауіпсіздігін бақылау	104
2. Тазабаева К.А., Дандыбаев Ә. Е. Алкогольсіз сусындар өндірісі	110

СОДЕРЖАНИЕ

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Абдрасулов Е.Б., Кабидолдаев И.А. Некоторые аспекты обеспечения прав и безопасности граждан 8
2. Каражанов М.Д., Каражанова Ж.К., Абдығалимова А.С. Проблемы квалификации военных коррупционных уголовных правонарушений по объективной стороне 8
3. Мырзаханова М.Н., Жукова З.Б., Товсултанова Л.И., Мирошникова О.В. Эффективность правового регулирования экологического конфликта 12
4. Ногаева Н. М., Малгаждар Д. Б. Коррупция - болезнь общества 18

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Аимкулов Р.А., Аубакиров Ф.М., Казезова М.К. Влияние COVID – пандемии для экономики Казахстана 23
2. Нюрнбергер Л.Б., Петренко Н.Е., Курнявкин А.В. Региональная туристско-рекреационная инфраструктура: элементы, особенности 27
3. Шеховцова Л.В. Проблемные зоны в функционировании муниципальных унитарных предприятий в сфере жилищно-коммунального хозяйства 33

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Аюпова Г.Т., Мазанбекова М.Е. Результаты мониторинга готовности будущих педагогов к инклюзивному образованию 39
2. Абикенова Г.Т., Акабаева М.О. История развития современных казахских медиа-текстов..... 43
3. Кульбаева Б.Т., Арынова А.С. Использование компьютерных и информационно-коммуникационных технологий в обучении иностранному языку 47
4. Кульбаева Б.Т., Смагул А.Т. Письменный перевод как средство обучения иностранному языку в среднем профессиональном образовании 50
5. Сатынская А.К., Меденова А.К. Использование аутентичных текстов (народных сказок) на уроках английского языка в начальной школе 54
6. Султанова Н.К., Орынғалиева Ш. О., Оралова А. Ш., Казбекова А. А. Совершенствование коммуникативных компетенций студентов на основе системы профессиональной подготовки 61

ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Адильбаева А. С., Анарбеков Ш. Б. Социально-экономическая история РК после обретения независимости 68
2. Адильбаева А. С., Базен Б.К. Земельные вопросы при семейском окружном земельном управлении и семипалатинском областном управлении сельского хозяйства 73
3. Адильбаева А.С., Джакипова Т.У. Социально-экономическое положение этносов в Восточно-Казахстанском регионе в 1940-1950 гг. XX в. 77
4. Ногаева Н.М. Духовная модернизация и социальная работа в сфере здравоохранения 81
5. Рахметуллин А.К., Карсайдаров С.К. Роль Казахстана в системе международной борьбы против экстремизма и террористической деятельности в Центральной Азии 86

ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

1. Бабажанов А.Р., Рузибоев С.Б., Успанкулов Б.М. Классификация зданий и сооружений Узбекистана для их оценки 92

ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

1. Нурымхан Г.Н., Молдабаева Ж.К., Даниярова А.Д., Зейноллаева М. Р. Контроль качества и безопасности хлебобулочных изделий, производимых в пекарнях г. Семей 99
2. Тазабаева К.А., Дандыбаев А.Е. Производство безалкогольных напитков 105

CONTENT

JURIDICAL SCIENCES

1. **Abdrasulov E.B., Kabidoldaev I.A.** Some aspects of ensuring the rights and security of citizens 8
2. **Karazhanov M.D., Karazhanova Zh. K., Abdygalimova A.S.** Problems of qualification of military corruption criminal offenses on the objective side 8
3. **Myrzakhanova M.N., Zhukova Z.B., Tovsultanova L.II., Miroshnikova O.V.** Effectiveness of legal regulation of environmental conflict 12
4. **Nogaeva N.M., Malgazhdar D.B.** Corruption is a disease of society 18

ECONOMIC SCIENCES

1. **Aimkulov P.A., Aubakirov F.M., Kazezova M.K.** Impact of COVID - pandemic on the economy of Kazakhstan 23
2. **Nurenberger L.B., Petrenko N.E., Cornavin A.V.** Regional tourism and recreation infrastructure: elements and features 27
3. **Shekhovtsova L.V.** Problem areas in the functioning of Municipal unitary enterprises in The sphere of housing and communal services 33

PEDAGOGICAL SCIENCE

1. **Ayupova G.T., Mazanbekova M.E.** Results of monitoring the readiness of future teachers for inclusive education 39
2. **Abikenova G.T., Akabaeyeva M.O.** History of development of modern kazakh media texts 43
3. **Kulbaeva B.T., Arynova A.S.** The use of computer and information and communication technologies in foreign language teaching 47
4. **Kulbaeva B.T., Smagul A.T.** Written translation as a means of teaching a foreign language in secondary vocational education 50
5. **Satynskaya A.K., Medenova A.K.** Using authentic texts (folk tales) in English lessons in elementary school 54
6. **Sultanova N.K., Oryngaliyeva Sh.O., Oralova A.Sh., Kazbekova A. A.** Improving students 'communication skills based on the professional training system 61

HISTORICAL SCIENCES

1. **Adilbaeva A.S., Anarbekov Sh.B.** Social-economic history of the Republic of Kazakhstan after independence 68
2. **Edilbaeva A.S., Bazen B.K.** Land issues at the Semey district land administration and Semipalatinsk regional Department of agriculture 73
3. **Adilbaeva A.S., Dzhakipova T.U.** Socio-economic situation of ethnic groups in the East Kazakhstan region in the 1940s and 1950s of the XX century 77
4. **Nogaeva N.M.** Spiritual modernization and social work in health care 81
5. **Rahmetullin A.K., Karsaidarov S.K.** The role of Kazakhstan in the international fight against extremism and terrorist activities in Central Asia 86

ENGINEERING SCIENCES

1. **Babajanov A.R., Rojziboev S.B., Uspankulov B.M.** Classification of buildings and structures in Uzbekistan for their assessment 92

NATURAL SCIENCES

1. **Nurymhan G.N., Moldabaeva Zh.K., Daniyarova A.D., Zhumazhanova M.R.** Control over the quality and safety of bakery products produced in bakeries in Semey 99
2. **Tazabayeva K.A., Dandybaev A.E.** Production of non-alcoholic beverage 105

РАЗДЕЛ 1

ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ответственный редактор:

Матаева М.Х. – доктор юридических наук

Ведущие эксперты:

Ибрагимова Ф.Г. – кандидат юридических наук

Утебаев Э.К. – кандидат юридических наук

Майшекина Э.С. – доктор философии по праву (PhD)

МРНТИ 10. 07.61

Абдрасулов Ермек Баяхметович

доктор юридических наук, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан

Кабидолдаев Ильяс Айдарұлы

магистрант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева, г. Нур-Султан, Республика Казахстан

e-mail: ilyaskabidoldae@mail.ru

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ПРАВ И БЕЗОПАСНОСТИ ГРАЖДАН

Мақала азаматтардың құқықтары мен қауіпсіздігін қамтамасыз ету саласын конституциялық-құқықтық және өзге де заңнамалық реттеудің кейбір аспектілеріне арналған. Негізгі Заңның және жекелеген заңдардың нормативтік ережелері, азаматтардың құқықтарын қамтамасыз ету мен қорғаудың пәрменді тетіктері жүйесіндегі қолданыстағы қазақстандық заңнаманың жаңалықтары талданды. Азаматтардың құқықтарының қауіпсіздігін қамтамасыз етуде мемлекеттің құқықтық саясатын одан әрі жетілдіру қажеттігі айқындалды.

Түйін сөздер: заң, заңнама, құқықтар, қауіпсіздікті қамтамасыз ету, механизмдер, іске асыру

Статья посвящена некоторым аспектам конституционно-правового и иного законодательного регулирования сферы обеспечения прав и безопасности граждан. Проанализированы нормативные положения основного закона и отдельных законов, новеллы действующего казахстанского законодательства в системе действенных механизмов обеспечения и защиты прав граждан. Определена необходимость дальнейшего совершенствования правовой политики государства в обеспечении безопасности прав граждан.

Ключевые слова: закон, законодательство, права, обеспечение безопасности, механизмы, реализация

The article is devoted to some aspects of constitutional-legal and other legislative regulation of the sphere of ensuring the rights and security of citizens. The normative provisions of the basic law and individual laws, novelties of the current Kazakh legislation in the system of effective mechanisms for ensuring and protecting the rights of citizens are analyzed. The necessity of further improvement of the state's legal policy in ensuring the security of citizens' rights is determined.

Keywords: law, legislation, rights, security, mechanisms, implementation

Проблемы обеспечения прав и безопасности граждан актуальны, но в то же время недостаточно исследованы в теории права.

Необходимость исследования механизмов обеспечения прав и безопасности граждан как значимого правового института продиктована реформированием правовых норм конституционного права, неуклонным ростом проблем в реализации гражданами своих конституционных прав.

В спектре имеющихся общественных отношений, связанных с реализацией гражданами Казахстана своих прав и надлежащей их защитой со стороны государства особую актуальность для нас вызвали вопросы наднациональных механизмов правового регулирования и национальных институтов правового обеспечения их безопасности.

Вопросам правового регулирования обеспечения прав и безопасности граждан во всем мире придается большое значение, как в зарубежных странах, так и в Казахстане.

В качестве универсального механизма обеспечения прав и безопасности граждан

принято обозначать международные стандарты. В числе значимых Всеобщая Декларация прав человека 1948 года. Универсальный характер данного международного документа выражается в том, что ее положения направлены на защиту от дискриминации (статья 7 Декларации), а также от угроз и посягательств, исходящих от негативных социальных явлений, таких как дискриминация, экстремизм и терроризм, преступность, коррупция и другие. Проблемами обеспечения безопасности и защиты прав граждан занимаются также различные международные организации, начиная от ООН, ОБСЕ, ЕАЭС и др.

Все современные достижения государства необходимо связывать также с действующим основным законом - Конституцией, так как она является внешним отражением закономерностей развития и обеспечения прав граждан. В этом отношении нормы Конституции Республики Казахстан согласуют с международными нормами, в частности пункт 2 статьи 14 запрещает всяческие признаки дискриминации прав [1]. Также происходит обратная связь верховного закона с действующей системой законодательства под

влиянием изменчивости и нестабильности системы законодательства, внутренних и международных факторов (например, преступность, безработица, инфляция, и как следствие вхождение государства в международные интегративные объединения и т.п.).

Государством проделана значительная работа по присоединению к рамочным международным конвенциям.

В качестве примера унификации международного права можно отметить действие Договора о правовой помощи по гражданским, семейным и уголовным делам в рамках принятых Минской и Кишиневской конвенции о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским, семейным и уголовным делам. Документ направлен на укрепление мира, согласия, безопасности, как в региональном, так и глобальном измерениях, в том числе и на оказание взаимной правовой помощи между государствами-участниками.

Необходимо отметить, что основным источником информации о возможностях защиты и реализации гражданами своих прав преимущественно в настоящее время остаются СМИ (47,2%) и Интернет (20,2%) и лишь 9,1 % узнают об этом по системе образования [2]. Это свидетельствует о том, что далеко не каждый может знать о международных нормах и национальных стандартах, имеющих определенное значение и регулирующее воздействие на общественные отношения, складывающиеся в процессе реализации ими прав.

Несмотря на предпринимаемые меры в области унификации международного права, в современном мире сохраняются существенные различия в регулировании конституционно-правовых отношений различными странами. Мировой опыт свидетельствует (Германия, Франция, США и др.), что в качестве современного механизма обеспечения прав граждан эффективна система страхования (обязательное медицинское страхование, пенсионное страхование, страхование вкладов и сбережений, страхование от оказанных услуг и т.п.). Каждая личность, социальная общность и в целом государства призваны заботиться о своей безопасности.

Однако, государство, являясь гарантом защиты и обеспечения прав и безопасности граждан, призвано создавать эффективную систему безопасности, которая заключается не только в оценке влияния факторов риска на

правах в отдельных сферах, но и создания комплекса мер, направленных на возможные внутренние и внешние угрозы, а также механизм компенсаций при их негативном воздействии.

Принимая на себя гарантию обеспечения конституционных прав и свобод, государство устанавливает юридические механизмы их осуществления (реализации). К ним относятся: законодательные акты (законодательная база), принимаемые в соответствии с Конституцией Республики Казахстан, и направленные на развитие ее положений; система государственных, судебных и правоохранительных органов, специальные институты (Комиссия по правам человека при Президенте Республики, Уполномоченный по правам человека в Республике Казахстан и иные институты омбудсменов).

Одной из новелл действующего казахстанского законодательства является норма, введенная с 1 января 2020 года касательно страховой деятельности вследствие оказания для граждан юридических услуг юридическими консультантами и адвокатами. Статья 77 Закона Республики Казахстан об адвокатской деятельности и юридической помощи 2018 года гласит, что при неправильном оформлении документов или утрате или порчи документов, полученных от клиента для оказания юридической помощи, лица, оказывающие юридические услуги будут нести профессиональную ответственность, а значит возмещать вред по договору страхования [3].

В продолжение аспектов юридического образования хотелось бы затронуть существующие судебные механизмы защиты прав и свобод граждан.

«Общество заинтересовано в полном, объективном и беспристрастном освещении деятельности судебной власти. В этих целях необходимо повышать уровень открытости и прозрачности судебной системы, в частности путем предоставления более широкого доступа населения к информации о деятельности судов. Внедрение современных средств фиксации судебной информации способствует реализации принципа состязательности в судопроизводстве.

Планомерная информатизация судебной системы позволяет обеспечить оперативную информационно - правовую поддержку процессу отправления правосудия, сокращение сроков рассмотрения

дел, повышения эффективности исполнения решения суда». Так было отмечено в программных положениях Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2020 года [4].

Суд также является гарантом защиты прав и интересов и обеспечения безопасности граждан. По примеру европейских государств Казахстан сформировал основы для стабильной и мощной судебной системы, внедрив новые судебные институты. За последние годы были сформированы суды присяжных заседателей, институты медиации, процессуальное соглашение, соглашение о сотрудничестве. Необходимо отметить, что в каждом из перечисленных судебных институтов есть свои особенности применения, рассмотрения, правоприменительная практика, пробелы в их применении, а также трудности в работе и использовании новейших механизмов судебной системы.

В вопросах реализации доступа к правосудию гражданами государства остаются нерешенными ряд проблем, связанных с тем, что не все граждане могут защитить свои права с учетом своего материального положения. По гражданским спорам, как известно, при подаче иска государственная пошлина уплачивается заявителями.

Налоговый же кодекс дает исчерпывающий перечень лиц, которые освобождены от уплаты государственной пошлины (ст. 616 Налогового кодекса Республики Казахстан) [5]. В связи с этим возникает вопрос: как быть гражданам, если они по закону не попадают в категорию лиц, освобождающихся от уплаты государственной пошлины, но в силу материального положения не имеют возможности уплаты госпошлины? Суды не рассматривают гражданские дела без уплаты госпошлины, ссылаясь на нормы налогового закона.

Пенсионеры также лишены возможности реализовать свое конституционное право. Зачастую такая категория граждан обращается в суд с исками о неправильном начислении пенсий, по жилищным спорам, спорам, связанным с деятельностью работы кооперативов собственников квартир и др. При рассмотрении таких дел пенсионерам требуется квалифицированная юридическая помощь и необходимо прибегать к услугам юристов и адвокатов. А при низкой пенсии пенсионеру услуги юристов становятся

недоступными. Оказание бесплатной юридической помощи в Казахстане по гражданским делам не предусмотрено законом. Также в нашей стране не сформирована система по оказанию бесплатной юридической помощи гражданам, имеющим низкий прожиточный минимум.

Все обозначенные проблемы, так или иначе, должны решаться усилиями органов правосудия и компетентных государственных органов.

Электронный мониторинг, доступ граждан к банку судебных актов – это новые вехи в деятельности казахстанских судов. Электронное судопроизводство предполагает, что все акты правосудия могут иметь электронный формат. Закон предусматривает, что и акты суда, и исполнительный лист решения суда, и само решение суда, а также протокол судебного заседания может быть выдан электронным путем. Также электронно могут подаваться все заявления, в том числе исковое заявление, заявление, содержащее возражение по иску, заявление о выдаче судебного приказа, а они служат доказательством по делу.

Допускается к электронному рассмотрению дело, если истец проживает в отдаленной местности от расположения суда. При этом подается иск в электронном виде и прикладывается заявление с электронной подписью о том, что лицо не желает участвовать в судебном заседании в связи с такими обстоятельствами, как материальное положение, состояние здоровья и т.п.

В условиях возросшей пандемии и объявленным некоторое время назад чрезвычайным положением, а также вводимыми на территории страны ограничительными мероприятиями вопросы использования судами возможностей электронного судопроизводства в удаленном формате как никогда актуальны. В качестве превентивных мер по информированию и обеспечению безопасности «казахстанцев» на период пандемии разработана «Памятка для граждан Казахстана, выезжающих за границу», с рекомендациями общего характера.

В каждом суде выделена единица оператора, который осуществляет распределение дел не по отдельности, а поступивших на определенную дату в соответствии с формами судопроизводства: уголовного, гражданского и административного. Данная процедура

распределения дел в автоматическом режиме позволяет распределять дела между судьями равномерно, не перегружая кого-то из судей.

При этом оператор не вмешивается в распределение поступивших в электронную базу дел.

Вся система защищена паролем оператора, и никто, кроме него, не имеет права доступа к данной системе. В работу оператора входит также распечатка отчета о распределении дел и приобщение данного отчета к материалам дела.

На наш взгляд, прозрачность введения такой системы еще и в том, что данные методики позволят предотвратить появление коррупционных правонарушений в судебной системе.

Отдельного внимания заслуживает вопрос стабильности действия казахстанского законодательства. Несомненно, что факт нестабильности законодательства отражается на участниках правоотношений и эффективности правовой и судебной практики.

Законодательный опыт нашей страны показывает, что вопросы правового регулирования обеспечения безопасности прав граждан законодательно предусмотрены. Проводя реформы в государстве, необходимо учитывать происходящие организационные изменения в системе исполнительной и судебной власти, а также применение современных инновационных механизмов по их реализации.

Что касается субъективных причин постоянных изменений законодательства, то в данном случае под этими поправками скрывается возможность разработчиков законодательных проектов вносить изменения, дополнять законопроекты.

Как было отмечено в Послании Президента К.Ж. Токаева 2020 года «Казахстан в новой реальности: время действий» необходимо «создать единый легитимный институт онлайн-петиций для инициирования гражданами реформ и предложений. Механизм, который должен быть полностью защищен от каких-либо манипуляций» [6].

В качестве заключения хотелось бы отметить на необходимость дальнейшего совершенствования существующих механизмов обеспечения прав и безопасности граждан.

Считаем, что необходимо не только знать, но и использовать действенные меры путем самообращения в государственные и негосударственные инстанции, как путем административного обращения, так и на радио, телевидение, в редакции журналов и газет (СМИ), размещения информации о защите своих прав на веб-сайтах официальных органов. Добиваться не только восстановления нарушенных прав, но и возмещения в случае причиненного морального вреда или материального ущерба.

Качество любого государства зависит от тех демократических институтов, процедур, режимов, порядка, которые создаются в государстве. Развитие государства и общества прямо идет по пути реализации правовых норм. В вопросах защиты прав и свобод и обеспечения безопасности граждан, а также соответствующая правовая политика государственных органов в этих вопросах особенно важна. Государственные органы в процессе реализации своих полномочий не должны допускать нарушений и тем более возникновения отрицательных последствий для граждан, общества и государства в целом.

Список использованной литературы:

1. Конституция Республики Казахстан. Научно-практический комментарий. Астана. 2018 год
2. <https://www.akorda.kz> > komissiya-po-pravam-cheloveka// Дата обращения 10 декабря 2020 года
3. Закон Республики Казахстан от 5 июля 2018 года № 176-VI «Об адвокатской деятельности и юридической помощи» (с изменениями по состоянию на 15.11.2020 г.)// <https://online.zakon.kz/> Дата обращения 10 декабря 2020 года
4. Указ Президента Республики Казахстан «О Концепции правовой политики Республики Казахстан на период с 2010 до 2020 года» от 16.01.2014 г. <http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858> Дата обращения 11 декабря 2020 года
5. Кодекс Республики Казахстан от 25 декабря 2017 года № 120-VI «О налогах и других обязательных платежах в бюджет (Налоговый кодекс)» (с изменениями и дополнениями по состоянию на 16.12.2020 г.) <https://online.zakon.kz/document/> Дата обращения 12 декабря 2020 года
6. Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана 1 сентября 2020 г. Казахстан в новой реальности: время действий// <https://www.akorda.kz/ru/> Дата обращения 12 декабря 2020 года

Абдрасулов Ермек Баяхметұлы

Лауазымы: заң ғылымдарының докторы, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Пошталық мекен-жайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Нұр -Султан қ., Мәңгілік ел көшесі, 50/7

Ұялы. тел: +7 702 000 47 37

Кабидолдаев Ильяс Айдарұлы

Лауазымы: магистрант, Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті

Пошталық мекен-жайы: 010008, Қазақстан Республикасы, Нұр -Сұлтан қ., Мәңгілік ел көшесі, 50/7

Ұялы. тел: +7 702 000 47 37

E-mail: ilyaskabidoldaev@mail.ru

Азаматтардың құқықтары мен қауіпсіздігін қамтамасыз етудің кейбір аспектілері

Абдрасулов Ермек Баяхметович

Должность: доктор юридических наук, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

Почтовый адрес: 010008, Республика Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Мәңгілік ел, 50/7

Сот. тел: +7 702 000 47 37

Кабидолдаев Ильяс Айдарұлы

Должность: магистрант, Евразийский национальный университет им. Л.Н. Гумилева

Почтовый адрес: 010008, Республика Казахстан, г. Нур-Султан, ул. Мәңгілік ел, 50/7

Сот. тел: +7 702 000 47 37

E-mail: ilyaskabidoldaev@mail.ru

Некоторые аспекты обеспечения прав и безопасности граждан

Abdrasulov Ermek Bayahmetovic

Position: Doctor of Law, L. N. Gumilyov Eurasian National University

Mailing address: 010008, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, st. Mangilik el 50/7

Mob.phone: +7 702 000 47 37

Kabidoldaev Ilyas Aydaruly

Position: undergraduate, L. N. Gumilyov Eurasian National University

Mailing address: 010008, Republic of Kazakhstan, Nur-Sultan, st. Mangilik el 50/7

Mob.phone: +7 702 000 47 37

E-mail: ilyaskabidoldaev@mail.ru

Some aspects of ensuring the rights and security of citizens

ӘОЖ 343.352

Каражанов Малик Дулатович

құқықтану бойынша философия докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: karazhanov_1982@mail.ru

Каражанова Жанат Кокеновна

құқық бойынша философия докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: zhanat.karazhanova@mail.ru

Абдығалимова Айгуль Серикбаевна

заң ғылымдарының кандидаты, ШҚО Семей қаласының мамандандырылған әкімшілік соты, Семей қ., Қазақстан Республикасы

**ӘСКЕРИ СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ ҚЫЛМЫСТЫҚ ҚҰҚЫҚ БҰЗУШЫЛЫҚТАРЫН
ОБЪЕКТИВТІК ЖАҒЫ БОЙЫНША САРАЛАУ МӘСЕЛЕЛЕРІ**

Бұл мақалада әскери сыбайлас жемқорлыққа қарсы қылмыстық құқық бұзушылықтарды объективтік жағы бойынша саралаудың өзекті сұрақтары ашылған. Авторлар Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 450-452-баптары шеңберінде әскери қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралаудың негізгі ұғымдары бойынша түсіндірмелер берілді, сот тәжірибесі талданды және әскери сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарды дұрыс саралау үшін қылмыстық заңнаманы жетілдіру бойынша ұсыныстар берілді.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, қылмыстық құқық бұзушылықтар, әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар, қылмыстық құқық бұзушылықтарды саралау, объективтік жақ, сот тәжірибесі.

В настоящей статье раскрываются проблемные вопросы квалификации воинских коррупционных уголовных правонарушений по объективной стороне. Авторы дали разъяснения по основным понятиям квалификации воинских уголовных правонарушений в рамках статей 450-452 УК РК, проанализирована судебная практика и предложены рекомендации по совершенствованию уголовного законодательства для правильной квалификации воинских коррупционных уголовных правонарушений.

Ключевые слова: коррупция, уголовные правонарушения, воинские уголовные правонарушения, квалификация уголовных правонарушений, объективная сторона, судебная практика.

This article reveals the problematic issues of qualification of military corruption criminal offenses on the objective side. The authors gave explanations on the basic concepts of qualification of military criminal offenses within the framework of Articles 450-452 of the Criminal Code of the Republic of Kazakhstan, analyzed judicial practice and proposed recommendations for improving the criminal legislation for the correct qualification of military corruption criminal offenses.

Key words: corruption, criminal offenses, military criminal offenses, qualification of criminal offenses, objective side, judicial practice.

ҚР ҚК-нің 450-452-баптар сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарға жатқандықтан ғана объективтік жағын қарастыруды жөн көріп отырмыз. Алайда, қылмыстық құқық бұзушылық субъектісі әскери қызметші болғандықтан, бұл іс-әрекеттер квазимемлекеттік және жеке секторлардағы сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарға жатпайды.

ҚР ҚК-нің 450-бабы билікті теріс пайдаланудың объективтік жағы үш белгіні қамтиды: а) іс-әрекет – қызмет бабын қызмет мүдделеріне қайшы теріс пайдалануы б) зардап – азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен

қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзу; в) себептік байланыс – іс әрекет пен зардап арасындағы байланыс болуы тиіс.

«Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2005 жылғы 28 қазандағы нормативтік қаулысының 24-тармағына сәйкес «бастықтың немесе әскери лауазымды адамның өзінің қызмет бабын әскери мүддеге қарсы пайдаланып, құқыққа қайшы әрекет жасауын ҚК-нің 450-бабында көрсетілген билікті немесе қызмет бабын теріс пайдалану деп түсіну қажет.

Лауазымды адамның өзінің өкілеттіктерін бұзу фактісін анықтау үшін сот осы лауазым иесінің әскери қызметті өткеру жағдайындағы құқықтары мен міндеттерін реттейтін

нормативтік актілерді (жарғыларды, насихаттамаларды, нұсқаулықтарды, бұйрықтар мен өзге де нормативтік құқықтық құжаттарды) зерттеуі қажет» [1].

Қылмыс құрамы материалдық болып табылады, көзделген зардаптың сипаттамасы ҚР ҚК-нің 3-бабының 14-тармағында көзделген: «елеулі зиян – осы Кодексте көзделген қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгісі ретінде көрсетілмеген жағдайлардағы мынадай зардаптар: адамның және азаматтың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын, ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін, қоғамның және мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін бұзу; айтарлықтай залал келтіру; жәбірленуші адамда өмірлік қиын жағдайдың туындауы; ұйымдардың немесе мемлекеттік органдардың қалыпты жұмысының бұзылуы; маңызды әскери іс-шаралардың өткізілмей қалуы не әскери бөлімдер мен бөлімшелердің жауынгерлік әзірлігі мен жауынгерлік қабілеті деңгейінің қысқа мерзімге төмендеуі; қарулы топтарды немесе жекелеген қарулы адамдарды, құрлықтағы, әуе немесе теңіз жауынгерлік техникасын дер кезінде байқамау немесе оларға тойтарыс бере алмау, адамдардың және көлік құралдарының Қазақстан Республикасының Мемлекеттік шекарасы арқылы кедергісіз заңсыз өтуіне, контрабандалық жүктердің өткізілуіне жол беру, шекараны қорғайтын шекара құрылыстарына, техникалық құралдарға залал келтіретін іс-қимылдарға салғырт қарау; келтірілген зиянның елеулі екендігін куәландыратын өзге де зардаптар» [2].

Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының Нормативтік қаулысының 25-тармағына сәйкес «лауазымды адамның қызметтік жағдайына және оған жүктелген міндеттердің орындалуына қатыссыз жасаған қоғамға қауіпті әрекеті (әрекетсіздігі) әскери лауазымдық қылмыстық құқық бұзушылық деп танылмайды.

Егер лауазымдық қылмыстық құқық бұзушылықтардың жекелеген түрлері үшін жауаптылық арнайы нормалармен көзделсе (мысалы, пара алу, қызмет бабын пайдаланып ұрлау және т.б.), онда әскери лауазым иесінің осындай әрекеттерді жасауы ҚК-нің 450, 451 және 452-баптарының жиынтығынсыз қылмыстық заңның тиісті баптары бойынша дәрежеленеді» [1].

Әрбір нақты жағдайда осы лауазымды адамның орындалмай қалған іс-әрекеттерін

жасау оның өкілеттігіне кіретінін анықтау керек және оны орындауға оның нақты мүмкіндігі бар-жоқтығын анықтауымыз қажет.

ҚР ҚК-нің 450-бабының 2-бөлігінде объективтік жағының міндетті белгісі зардап – ауыр зардаптар көзделген: «ауыр зардаптар – осы Кодексте көзделген қылмыстық құқық бұзушылық құрамының белгісі ретінде көрсетілмеген жағдайлардағы мынадай зардаптар: адам өлімі; екі немесе одан да көп адамның өлімі; жәбірленушінің немесе оның жақынының (жақындарының) өзін-өзі өлтіруі; денсаулыққа ауыр зиян келтіру; екі немесе одан да көп адамның денсаулығына ауыр зиян келтіру; адамдардың жаппай сырқаттануы, ауру жұқтыруы, сәулеленуі немесе улануы; халық денсаулығы мен қоршаған орта жай-күйінің нашарлауы; қаламаған жүктіліктің болуы; техногендік немесе экологиялық зілзаланың, төтенше экологиялық ахуалдың туындауы; ірі немесе аса ірі залал келтіру; жоғары қолбасшылық қойған міндеттерді орындамай қалдыру; мемлекет қауіпсіздігіне қатер төндіру, апаттар немесе авариялар; әскери бөлімдер мен бөлімшелердің жауынгерлік әзірлігі мен жауынгерлік қабілеті деңгейінің ұзақ уақыт төмендеуі; жауынгерлік міндеттерді орындамай қалдыру; жауынгерлік техниканың істен шығуы; келтірілген зиянның ауырлығын куәландыратын өзге де зардаптар» [2].

ҚР ҚК-нің 450-бабының 3-бөлігінде объективтік жағының міндетті белгісіне айналған қылмыс жасау жағдайы – ұрыс жағдайы көзделген.

Ұрыс жағдайының анықтамасы «Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы Заңының 1-бабының 33-тармақшасында көзделген болатын, бірақ «Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне қорғаныс және аэроғарыш өнеркәсібі, ақпараттандыру саласындағы ақпараттық қауіпсіздік мәселелері бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Қазақстан Республикасының Заңы 2019 жылғы 18 наурыздағы Заңымен алынып тасталған.

Кезінде З.О. Ашитов пен Б.З. Ашитовпен ұсынылған анықтама қайтадан қажеттілік туғызып отыр: «Ұрыс жағдайы – әскери бөлімнің, құрылымының жаумен тікелей қақтығыс жағдайын айтамыз» [3, 356.].

Сондықтан, ұрыс жағдайы деп әскери бөлімдердің әскери міндеттерді орындауға даярлы болуының жай-күйін түсіну керек, осы анықтаманы Ұрыс жағдайының анықтамасы «Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы Заңының 1-бабына қайта енгізу қажет, - деп есептейміз.

ҚР ҚК-нің 450-бабының 4-бөлігінде объективтік жағының міндетті белгісі іс-әрекеттердің соғыс уақытында жасалуын айтамыз.

Соғыс уақытының анықтамасы «Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы Заңының 1-бабының 46-тармақшасында берілген: «соғыс уақыты – соғыс жағдайы жарияланған немесе соғыс қимылдары іс жүзінде басталған кезден бастап соғыс қимылдарының тоқтатылғаны туралы жарияланған кезге дейінгі, бірақ олардың іс жүзінде тоқтатылуынан бұрынғы кезең» [4].

ҚР ҚК-нің 451-бабы (екінші бөлігінің 2) тармағы) билікті асыра пайдаланудың объективтік жағынан: а) іс-әрекетті – бастықтың немесе лауазымды адамның өзінің құқықтары мен өкілеттіктерінің шегінен анық шығатын әрекеттерді жасауы; б) зардап – азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзу; в) себептік байланыс - билікті немесе қызметтік өкілеттіктерді асыра пайдалану салдарынан елеулі түрде бұзуға әкелуі тиіс.

Бастықтың немесе лауазымды адамның оған заңдар, жарғылар мен бұйрықтар арқылы берілген құқықтарды немесе қызметтік өкілеттіктерді көрінеу асыра пайдаланып,

әрекет жасауын ҚК-нің 451-бабында көрсетілген билікті немесе қызметтік өкілеттіктерді асыра пайдалану деп түсінген жөн [1].

Сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарға жататынын анықтау үшін ҚР ҚК-нің 451-бабының 2-бөлігінің 2-тармағында өзі немесе басқа адамдар немесе ұйымдар үшін пайда мен артықшылықтар алу не басқа адамдарға немесе ұйымдарға зиян келтіру мақсатында жасалған іс-әрекеттердің бастықтың немесе лауазымды адамның жасағанын көрсету керек.

ҚР ҚК-нің 452-бабы биліктің әрекетсіздігі қылмысының құрамы объективтік жағынан үш белгіні білдіреді: а) әрекетсіздік - бастықтың немесе лауазымды адамның өзі немесе басқа адамдар немесе ұйымдар үшін пайда мен артықшылықтар алу не басқа адамдарға немесе ұйымдарға зиян келтіру мақсатында өзінің қызметтік міндеттерін орындамауы; б) азаматтардың немесе ұйымдардың құқықтары мен заңды мүдделерін не қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін елеулі түрде бұзу; в) себептік байланыс – іс-әрекет пен зардап арасында анықталуы тиіс.

Биліктің әрекетсіздігі – бастықтың немесе әскери лауазымды адамның өздерінің қызмет жөніндегі міндеттерін қасақана орындамауы [1].

Әрекетсіздік фактісін анықтау үшін нақты оның қызметтік міндеттерін білу керек. Кінәлі адам қызметтік міндеттерді орындауы тиіс, бірақ орындамады, оны орындауға ешқандай кедергі болмады. Осы факті анықталғанда ғана қылмыстық жауаптылық орын алады.

Қылмыс құрамы материалдық диспозицияда көзделген зардап орын алғанда ғана қылмыс аяқталған болып есептеледі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Әскери қылмыстық құқық бұзушылықтар жөніндегі істер бойынша сот тәжірибесі туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2005 жылғы 28 қазандағы № 6 Нормативтік қаулысы. //Қол жеткізу режимі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/P05000006S_
2. Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексі. Қазақстан Республикасының Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V ҚРЗ. // Қол жеткізу режимі: <http://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>
3. Ашитов З.О., Ашитов Б.З. Воинские преступления. Причины и предупреждения. Алматы: «Жеты-Жарғы», 1998. – 168 с. С.35.
4. Қазақстан Республикасының қорғанысы және Қарулы Күштері туралы» Қазақстан Республикасының 2005 жылғы 7 қаңтардағы N 29 Заңы. //Қол жеткізу режимі: http://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z050000029_

Қаражанов Малик Дулатұлы

Лауазымы: Құқық бойынша философия докторы (PhD), заң факультетінің деканы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Почталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Қабанбай батыр көшесі, 42-80

Ұялы тел.: 87755386017

Қаражанова Жанат Көкенқызы

Лауазымы: Құқық бойынша философия докторы (PhD), азаматтық-құқықтық пәндер кафедрасының аға оқытушысы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Почталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Қабанбай батыр көшесі, 42-80

Ұялы тел.: 87755386016

Абдығалимова Айгуль Серикбаевна

Лауазымы: заң ғылымдарының кандидаты, ШҚО Семей қаласының мамандандырылған әкімшілік соты

Почталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ.

Ұялы тел.: 87772306889

Әскери сыбайлас жемқорлық қылмыстық құқық бұзушылықтарын объективтік жағы бойынша саралау мәселелері

Қаражанов Малик Дулатович

Должность: доктор философии по праву (PhD), декан юридического факультета, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Кабанбай батыра, 42-80

Сот.тел: 87755386017

Қаражанова Жанат Көкеновна

Должность: доктор философии по праву (PhD), старший преподаватель кафедры гражданско-правовых дисциплин, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Кабанбай батыра, 42-80

Сот.тел: 87755386016

Абдығалимова Айгуль Серикбаевна

Должность: кандидат юридических наук, судья специализированного административного суда г. Семей ВКО

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей

Сот.тел: 87772306889

Проблемы квалификации военных коррупционных уголовных правонарушений по объективной стороне

Karazhanov Malik Dulatovich

Position: Doctor of Philosophy in Law (PhD), Dean of the Faculty of Law, Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University

Postal address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey city, st. Kabanbai batyr, 42-80

Mob.ph.: 87755386017

Karazhanova Zhanat Kokenovna

Position: Doctor of Philosophy in Law (PhD), Senior Lecturer at the Department of Civil Law Disciplines, Kazakh Humanitarian Juridical Innovative University

Postal address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey city, st. Kabanbai batyr, 42-80

Mob.ph.: 87755386016

Abdygalimova Aigul Serikbaevna

Position: Candidate of Law, Judge of the Specialized Administrative Court of Semey

Postal address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey

Cell: 87772306889

Problems of qualification of military corruption criminal offenses on the objective side

МРНТИ 340.1(075.8)

Мырзаханова Маржан Нуркеновна

кандидат медицинских наук, Кокшетауский университет им. Ш. Уалиханова, г. Кокшетау, Республика Казахстан
e-mail: myrzahanova@mail.ru

Жукова Зара Борисовна

кандидат юридических наук, Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, Республика Казахстан
e-mail: zara01.07@icloud.com

Товсултанова Лиана Илесовна

магистр юридических наук, Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, Республика Казахстан
e-mail: tovsultanova.liana2011@yandex.ru

Мирошникова Олеся Викторовна

магистр юридических наук, Северо-Казахстанский университет им. М. Козыбаева, г. Петропавловск, Республика Казахстан
e-mail: mob0802@mail.ru

ЭФФЕКТИВНОСТЬ ПРАВОВОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОЛОГИЧЕСКОГО КОНФЛИКТА

Алдымен экологиялық қақтығыстарды әлеуметтік құбылыс, құқықтық реттеудің қажеттілігін анықтайтын және құқықтың объектісі ретінде қарастырып, осы негізде экологиялық қақтығыстарды құқықтық реттеуді оңтайландыруға байланысты кейбір мәселелерді шешеміз. Бұл жағдайда экологиялық заңның әсер ету механизмінің әртүрлі аспектілерін, қоршаған ортаға әсер ететін адамның іс-әрекеті мен қоршаған ортаны қорғаудың және табиғи ресурстарды ұтымды пайдаланудың әртүрлі салаларындағы экологиялық бұзушылықтардың себептерін зерттеу нәтижесінде алынған ақпарат пайдаланылады. Қазіргі жағдайда экологиялық мінез-құлықтың осы тұрақты қасиеті, көптеген сарапшылардың пікірі бойынша, адамзат табиғат алдында қарыздар өмір сүреді, өйткені табиғи ресурстарды пайдалану деңгейі табиғаттың оны толықтыру, қалпына келтіру, көбейту қабілетінен асып түседі. Экологиялық қақтығыстар - адамзат тарихының өте күрделі және көпжақты бөлігі. Олар адамдардың биологиялық түр және әлеуметтік қауымдастық ретінде тіршілік етуі үшін өте маңызды, сонымен бірге олар әлеуметтік сананың аясына аз түседі, қысылады.

Түйін сөздер: экологиялық қақтығыстар; медиация; жанжалдарды шешу; қақтығыстың қатысушылары.

Рассмотрим сначала экологические конфликты как социальный феномен, определяющую потребность в правовом регулировании и служащую объектом действия права, а на этой основе и некоторые вопросы, связанные с оптимизацией правового регулирования экологических конфликтов. При этом будет использована информация, полученная при изучении различных сторон механизма действия экологического права, экологически значимого поведения людей и причин экологических правонарушений в различных сферах охраны окружающей среды и рационального использования природных ресурсов. В современных условиях это постоянное свойство экологического поведения обостряется тем, что, по мнению многих специалистов, человечество живет в долг у природы, так как уровень потребления природных ресурсов превышает способность природы к их пополнению или восстановлению, воспроизводству. Экологические конфликты носят собой чрезвычайно важную и многоступенчатую составляющую историю человечества. Они весьма значимы для существования людей как биологического вида и социального сообщества и в то же время недооцениваются, вытесняются на второй план общественного сознания.

Ключевые слова: экологический конфликт; медиация; порядок разрешения конфликтов; субъекты конфликта.

Let us first consider environmental conflicts as a social phenomenon, a certain reality that defines the need for legal regulation and serves as the object of law, and on this basis some issues related to the optimization of the legal regulation of environmental conflicts. In this case, the information obtained by studying various aspects of the mechanism of action of environmental law, environmentally significant human behavior and the causes of environmental violations in various areas of environmental protection and rational use of natural resources will be used. In modern conditions, this constant property of environmental behavior is exacerbated by the fact that, according to many experts, humanity lives in debt to nature, since the level of consumption of natural resources exceeds the ability of nature to replenish, restore, reproduce it. Environmental conflicts are an extremely complex and multilateral component of the history of mankind. They are extremely important for the existence of people as a biological species and social community, and at the same time, they are underestimated, squeezed into the background of social consciousness.

Key words: environmental conflict; mediation; conflict resolution; conflict actors.

Экологическое право – совокупность правовых норм Республики Казахстан в сфере отношений общества и природы. На сегодняшний день происходит рост общественных отношений в сфере взаимодействия человека и природы, в связи с чем закономерно изменение подхода их правового регулирования. Объектом правоотношений является природа. Экология – основа права. Совокупность объектов и ресурсов характеризуется близкой координацией и взаимосвязью объектов. Общество заинтересовано в сохранении качества окружающей среды, и любые правоотношения, касающиеся природных ресурсов, подчиняются этой миссии. Существует своеобразное мнение о взаимодействии человека и природы. Своеобразие отношений состоит в том, что природные ресурсы не создаются человеком, а достаются ему готовыми, при правильном и бережном отношении они способны умножаться. Экологическое значение природных ресурсов – вот ключевой смысл регулирования экологического права.

Природоохранные правоотношения создаются и формируются в отношении обладания, пользования, распоряжения, также защиты естественных ресурсов равно как основных средств производства во всех областях человеческой деятельности. Требования плодотворного использования и охраны природных ресурсов лежат в основе роста экологических отношений. В условиях перехода к рыночным отношениям при решении вопроса о правовом режиме все эти факторы учитываются [1, с. 25].

Экологические конфликты исторически крайне значимы для существования людей как биологического вида и социального общества. Они недооцениваются и вытесняются на второй план, хотя способны менять историю народов и стран, влеча за собой колоссальные последствия.

Экологические конфликты касаются интересов всего человеческого общества, хотя их активными участниками является меньшинство. Причем действующих участников конфликта зачастую упрекают члены общества, терпящие бедствие и страдающие от снижения качества окружающей среды. Обычно экологические конфликты соотносят с взаимоотношениями между экологической общественностью (населением определенной территории) и

крупными предприятиями, наносящими ущерб природной среде своей хозяйственной деятельностью. В реальности список участников экологических конфликтов более шире: это органы власти и управления нескольких уровней, политические партии и движения, представители научной общественности, религиозные организации, этнические общины, а также другие заинтересованные группы. Экологические конфликты крайне несоциальны по своей сути. Они достигают высокой степени социального напряжения только когда за ними стоят более ценные интересы с точки зрения исторического процесса. Последнее влечет за собой маскировку и деформацию экологических конфликтов, низвергая задачи их решения. Поэтому в обществе экологи рассматриваются как правые, а бизнес и государство – как виновные. А ведь это не всегда так [2, с. 46].

Исходя из вышеописанного, а также многим иным причинам, природоохранные конфликты считаются весьма трудным объектом для разрешения. Их развитие и преодоление требуют масштабных интеллектуальных и физических усилий, значительных финансовых и материальных ресурсов, поиска подходящих технических и научных решений. Экологические конфликты исследованы многими учеными, но этого недостаточно. Необходим сбалансированный подход в области теоретико-методологических положений в структуре конфликтологии, а также реалий экологических конфликтов, их механизмов, последствий и управляемости [3, с. 3].

Вряд ли, основные экологические конфликты исчезнут в ближайшем будущем. Одна из важнейших причин экологических конфликтов – различие понятий того, какая политика в отношении окружающей среды оптимальна. С одной стороны, почти все попытки сохранить или улучшить качество окружающей среды настораживает тех, чьим экономическим интересам может быть нанесен урон. С другой стороны, почти каждая попытка повышать экономическое развитие или внедрение новых технологий потенциально угрожает природе и тонкому экологическому равновесию. Экономика и экология постоянно ожесточенно противоборствуют друг с другом.

Экологические конфликты могут быть вызваны причинами психологического

характера, различиями в восприятии происходящих изменений природной среды, в оценке риска и последствий предполагаемого воздействия на окружающую среду.

Для решения этой непростой задачи необходимо выделение самостоятельной области экологического права – правовой конфликтологии.

Общетеоретический метод выявления и разрешения экологических конфликтов бесценен для Казахстана. Но самое важное, что национальный опыт и собственные теоретические достижения казахстанской науки выявили потребность в разработке юридической конфликтологии как раздела общей конфликтологии. Предметом этого раздела науки должно стать изучение экологических конфликтов в рамках решения национальных проблем взаимодействия с окружающей средой в области внутреннего (национального) или международного права. Предмет конфликта – противоречие, послужившее причиной конфликта. Объект экологических конфликтов – оспариваемая ценность, а именно ограничение функций природной среды и/или способа использования природных благ. Нанести ущерб природе, не нанеся ущерба человечеству, невозможно. Экологические факторы способны усилить существующую напряженность в международных отношениях внутри общества. Конфликты появляются либо при дефиците природных ресурсов, либо при их несправедливом перераспределении. Экологические риски также играют не последнюю роль в возникновении напряженности [4, с. 25-34].

Данные умозаключения, с нашей точки зрения, являются исходными и заслуживают дальнейшего изучения и развития. В первую очередь, появляется ряд задач, связанных с данной дисциплиной. Согласно нашему мнению, сперва следует установить возможный статус юридической конфликтологии в направлении решения экологических конфликтов. Это значит, что данный комплекс информации необходимо анализировать с институциональных позиций. Фактически, вопрос состоит в том, что имеющаяся концепция научного и методологического знания: а) является рутинной; б) определяет круг задач, предмет и разделяет его изнутри; в) нуждается в адаптации к внешнему миру.

Отсюда появляется разногласие между потребностью соблюдать традиции и отвечать на новейшие призывы согласно букве закона. Необходим тщательный анализ значения экологических конфликтов, возможности выделения экологической конфликтологии в отдельную отрасль знания как направление обществоведения и правоведения. Данный подход наиболее приемлем для нашей науки. Многие исследователи подчеркивают, что марксистская теория продолжает господствовать в казахстанском обществоведении, зачастую незаметно даже для использующих ее исследователей, и представляет собой теорию и историю конфликтов в чистом виде [5, с. 34].

Сложно переоценить важность экологического конфликта как задачи экологического права. В своей сути оно раскрывает существующее состояние этих конфликтов и их теоретико-методологические показатели.

На наш взгляд, постановка такой задачи ставит целый ряд проблем перед исследователями. Во-первых, это необходимость соотносить право и экологические конфликты. Общие возможности права при этом должны быть уяснены, также как и границы государственного вмешательства, потому как оно связано с институциональными функциями права в этой области; необходимо также прояснить механизм действия права по отношению к порождающей конфликт ситуации и конфликтному экологическому поведению; особо важно также исследовать сам процесс правового регулирования сферы экологических конфликтов. Связь права в целом и экологического права в частности вызывают наибольший интерес для использования приемов разрешения конфликтов в рамках конфликтологии. Во-вторых, важно установить оптимальное соотношение между разными методами воздействия на конфликт: для временного подавления конфликта возможно применение запретов, достижение компромисса с соблюдением права, пересмотр полномочий участников для определения дальнейшего решения конфликта и т.д..

В области разрешения экологических конфликтов возможности действующего права очень широки. Их применение определяется развитостью правового регулирования, нацеленностью принципов на профилактику и

разрешение конфликтов любого рода. Право направлено на стабилизацию общественных отношений, несмотря на разногласия в отношении сущности права. Предсказуемость деятельности людей в сфере экологического права – одна из важнейших целей правового регулирования [6, с. 65].

Именно регулирующим действием и стабилизирующим потенциалом определяются возможности экологического права в сфере экологической конфликтности (собственно, как и в других отраслях права). Роль права в определении природных объектов и установлении собственности на них является самым актуальным и наглядным примером этого. Постоянные поиски статуса присвоенной земли и прочих природных ресурсов удовлетворяют идеологические потребности, но порождают многочисленные споры между ветвями власти и управленческими звеньями. Развитию и усилению конфликтов способствует неопределенность титула собственности, которая может быть государственной. Необходимо четкое обозначение титула собственности. Техничко-юридические слабости еще больше усугубляют данную проблему. Новейшие приемы рыночного хозяйства все еще не применены должным образом и в необходимом объеме. Каждый отдельный случай должен быть обсужден и решен в индивидуальном порядке, и для этого есть все возможности со стороны регулирования экологических конфликтов.

Но вместе с тем в разрешении природоохранного конфликта возможности права имеют лимит. Конфликтующие стороны не могут противопоставлять себя правовым предписаниям и праву в целом; позиции сторон определяются как нейтральные, и в праве не определены процедуры решения конфликтов [7, с. 17].

Мы можем выделить два основных направления с точки зрения сопоставления права и экологических конфликтов (проблема не предусматривает конкретизации права собственности): применение общих институтов права в решении конфликта и дальнейшая разработка правовых предписаний, специфичных именно для разрешения экологических конфликтов. Необходимо в обязательном порядке

учитывать тесную взаимосвязь и тонкую грань между правовыми нормами и институтами.

Обобщая вышесказанное, мы можем выделить следующие группы норм, наиболее близкие к проблеме разрешения конфликтов: нормы, касающиеся прав и обязанностей возможных участников конфликта; нормы, регламентирующие отношение разных субъектов права к природному объекту и определяющие их интересы, причем речь должна идти о носителях документально подтвержденных прав, субъектах обязательственных хозяйственно-правовых и гражданско-правовых отношений, о правах граждан на благоприятную окружающую среду и использование природного объекта; природоохранные нормы в отношении использования и охраны природных объектов; процедурные нормы, определяющие порядок урегулирования экологических конфликтов [8, с. 68; 9, с. 88].

Среди наиболее эффективных направлений приспособления экологического права к влиянию на экологическую конфликтологию можно выделить:

- усовершенствование процедуры определения права собственности на природные объекты, потому как на сегодняшний день нет легитимности в понятии суверенитета, гражданско-правовой собственности;
- юридико-технического усиление экологических прав и обязанностей по отношению к разным видам собственности;
- тщательная проработка процедур решения экологических конфликтов, в частности, права на независимую экологическую экспертизу и увеличение рода третейского суда;
- изменение и усиление экологической ответственности, запрет на наносящую ущерб природной среде предпринимательской деятельности, а также введение уголовной ответственности юридических лиц за экологические преступления.

Конечно, право сейчас имеет массу ограничений в разрешении экологических конфликтов. Но объединение предупреждающего и правового подхода будут способствовать снижению экологической конфликтности в республике и в мировом пространстве.

Список использованной литературы:

1. Карибаева Д.А. Экологические проблемы РК и пути их решения. Практическое пособие. Алматы, 2007. -25с

2. Глухова А.В. Политические конфликты: основания, типология, динамика (теоретико-методологический анализ). М.: Эдиториал УРСС, 2000. – 46с
3. Кудрявцев В.Н. Юридическая конфликтология. М.: Центр конфликтологических исследований РАН, 1996. -С.3.
4. Дубовик О.Л. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с незаконной торговлей окружающей среды // Экологическое право. 2002. № 5. -С. 25-34
5. Дубовик О.Л. Механизм действия права в охране окружающей среды. М., 2010. -С.34
6. Дубовик О.Л., Жалинский А.Э. Причины экологических преступлений. М., 2013. -С.65
7. Иконицкая И.А. Проблемы эффективности в земельном праве. М., 2016. -С.17
8. Ахметова М.П. Право и чрезвычайные ситуации. М, 2012. -С.68
9. Григорьев С.Н. Эффективность юридической ответственности в охране окружающей среды. М., 1995. -С.88.

Мырзаханова Маржан Нуркеновна

Лауазымы: медицина ғылымдарының кандидаты, «құқықтану» кафедрасының доценті, Ш. Уәлиханов атындағы Көкшетау университеті

Пошталық мекен жайы: 020000, Қазақстан Республикасы, Көкшетау қ., Абай көшесі, 76

Ұялы. тел: +7 747 227 77 18

E-mail: myrzahanova@mail.ru

Жукова Зара Борисовна

Лауазымы: заң ғылымдарының кандидаты, «заң пәндері» кафедрасының доценті, М. Қозыбаев атындағы Оңтүстік - Қазақстан университеті

Пошталық мекен жайы: 150000, Қазақстан Республикасы, Петропавл қ., Жұмабаев көшесі, 114

Ұялы. тел: +7 777 276 11 88

E-mail: zara01.07@icloud.com

Товсултанова Лиана Илесовна

Лауазымы: заң ғылымдарының магистрі, «заң пәндері» кафедрасының аға оқытушысы, М. Қозыбаев атындағы Оңтүстік - Қазақстан университеті

Пошталық мекен жайы: 150000, Қазақстан Республикасы, Петропавл қ., Жұмабаев көшесі, 114

Ұялы. тел: +7 771 106 66 15

E-mail: tovsultanova.liana2011@yandex.ru

Мирошникова Олеся Викторовна

Лауазымы: заң ғылымдарының магистрі, «заң пәндері» кафедрасының аға оқытушысы, М. Қозыбаев атындағы Оңтүстік - Қазақстан университеті

Пошталық мекен жайы: 150000, Қазақстан Республикасы, Петропавл қ., Жұмабаев көшесі, 114

Ұялы. тел: +7 771 419 3764

E-mail: mob0802@mail.ru

Экологиялық жанжалды құқықтық реттеудің тиімділігі

Мырзаханова Маржан Нуркеновна

Должность: кандидат медицинских наук, доцент кафедры «юриспруденция», Кокшетауский университет им Ш. Уалиханова

Почтовый адрес: 020000, Республика Казахстан, г. Кокшетау, ул. Абая, 76

Сот. тел: +7 747 227 77 18

E-mail: myrzahanova@mail.ru

Жукова Зара Борисовна

Должность: кандидат юридических наук, доцент кафедры «правовые дисциплины», Северо-Казахстанский университет им М. Козыбаева

Почтовый адрес: 150000, Республика Казахстан, г. Петропавловск, ул. Жумабаева, 114

Сот. тел: +7 777 276 11 88

E-mail: zara01.07@icloud.com

Товсултанова Лиана Илесовна

Должность: магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры «правовые дисциплины», Северо-Казахстанский университет им М. Козыбаева

Почтовый адрес: 150000, Республика Казахстан, г. Петропавловск, ул. Жумабаева, 114

Сот. тел: +7 771 106 66 15

E-mail: tovsultanova.liana2011@yandex.ru

Мирошникова Олеся Викторовна

Должность: магистр юридических наук, старший преподаватель кафедры «правовые дисциплины», Северо-Казахстанский университет им М. Козыбаева

Почтовый адрес: 150000, Республика Казахстан, г. Петропавловск, ул. Жумабаева, 114

Сот. тел: +7 771 419 3764

E-mail: mob0802@mail.ru

Эффективность правового регулирования экологического конфликта

Myrzakhanova Marzhan Nurkenovna

Position: Candidate of Medical Sciences, Associate professor of the department of “jurisprudence”, Kokshetau University named after sh. Ualikhanov

Mailing address: 020000, Republic of Kazakhstan, Kokshetau, Abay st., 76

Mob.phone: +7 747 227 77 18

E-mail: myrzahanova@mail.ru

Zhukova Zara Borisovna

Position: Candidate of Legal Sciences, Associate professor of the department of “legal disciplines”, North Kazakhstan University named after M. Kozybayev

Mailing address: 150000, Republic of Kazakhstan, Petropavlobsk, Zhumabaev st., 114

Mob.phone: +7 777 276 11 88

E-mail: zara01.07@icloud.com

Tovsultanova Liana Ilesovna

Position: Master of Law of the department of “legal disciplines”, North Kazakhstan University named after M. Kozybayev

Mailing address: 150000, Republic of Kazakhstan, Petropavlobsk, Zhumabaev st., 114

Mob.phone: +7 771 106 66 15

E-mail: tovsultanova.liana2011@yandex.ru

Miroshnikova Olesya Viktorovna

Position: Master of Law of the department of “legal disciplines”, North Kazakhstan University named after M. Kozybayev

Mailing address: 150000, Republic of Kazakhstan, Petropavlobsk, Zhumabaev st., 114

Mob.phone: +7 771 419 3764

E-mail: mob0802@mail.ru

Effectiveness of legal regulation of environmental conflict

ӘОЖ 343.35

Ногаева Нурбану Макашевна

құқықтану магистрі, Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университеті, Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
e-mail: nurbanu.makash@mail.ru

Малғаждар Дәурен Бейсенғалиұлы

тарих магистрі, Қазақ инновациялық гуманитарлық заң университеті, Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
e-mail: dauren_2005_07_16@mail.ru

СЫБАЙЛАС ЖЕМҚОРЛЫҚ - ҚОҒАМ ДЕРТІ

Бұл мақалада сыбайлас жемқорлық және оның қоғам өміріне төндіретін зиянына түсінік бере отырып, онымен күресудің заңдылықтары мен жолдары қарастырылған. Сондай-ақ бүгінгі күнге дейінгі жемқорлыққа қарсы күресу бағытындағы заңдар мен ғалымдардың зерттеулері талданған.

Түйін сөздер: сыбайлас жемқорлық, пара алу, пара беру, билікті немесе қызметтік өкілеттікті асыра пайдалану, қызмет өкілеттігін теріс пайдалану, заңдылық, ашықтық.

В данной статье рассмотрены закономерности и способы борьбы с коррупцией и ее ущербом для жизни общества. Также проанализированы законы и исследования ученых по борьбе с коррупцией на сегодняшний день.

Ключевые слова: коррупция, получение взятки, дача взятки, превышение власти или служебных полномочий, злоупотребление служебными полномочиями, законность, прозрачность.

This article discusses the patterns and ways to combat corruption and its damage to society. It also analyzes the laws and research of scientists on the fight against corruption to date.

Keywords: corruption, taking a bribe, giving a bribe, abuse of power or official authority, abuse of official authority, legality, transparency.

Кез келген өркениетті қоғам үшін сыбайлас жемқорлықпен күрес ең өзекті мәселенің бірі болып табылады. Сыбайлас жемқорлық заман ағысымен бірге мол қаражат және қоғамдық бәсекелестік пайда болған жерлерге тамырын жайып, бүгінгі күнге дейін жойылмай отырған кеселдің бірі. Бұл кесел біздің мемлекетімізге де орасан зор нұқсан келтіріп отыр. Сондықтан да Қазақстан Республикасының мемлекеттік саясатының негізгі басымдылықтарының бірі жемқорлықпен күресу болып табылады. Осы арада сыбайлас жемқорлыққа анықтама бере кетсем. Сыбайлас жемқорлық – мемлекеттік міндеттерді атқаратын адамдардың, сондай-ақ соларға теңестірілген адамдардың лауазымдық өкілеттігін және соған байланысты мүмкіндіктерін пайдалана отырып не мүліктік пайда алу үшін олардың өз өкілеттіктерін өзгеше пайдалануы, жеке өзі немесе делдалдар арқылы заңда көзделмеген мүліктік игіліктер мен артықшылықтар алуы, сол сияқты бұл адамдарға жеке және заңды тұлғалардың аталған игіліктер мен артықшылықтарды құқыққа қарсы беруі арқылы оларды сатып алуы болып табылады.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы күрес туралы» Қазақстан Республикасының заңына сәйкес, «барлық мемлекеттік органдар мен

лауазымды адамдар өз құзыреті шегінде жемқорлыққа қарсы тұруға міндетті»[1].

Қ Р президенті Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан 2050» Стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында: Жемқорлық- жай құқық бұзушылық емес, ол мемлекеттің тиімділігіне ұлттық қауіпсіздіген төнетін қатер болып саналатынын айтып жемқорлықпен күресті күшейту үшін заңнамаларды жетілдіруге арнайы тапсырмалар берген. Соның негізінде мемлекеттегі осы бағыттағы заңнамаларға көптеген өзгерістер енгізілді. Сонымен қатар жыл сайынғы Қ Р президентінің жолдауында да жемқорлықпен күресу мәселелері көтеріліп отырды.

Қ Р Президентінің 2018 жылғы 10 қаңтардағы жолдауы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» деп аталатын жолдауда 10 негізгі басымдық көрсетті. Соның тоғызыншысы «Жемқорлықпен күрес және заңның үстемдігі» тарауында «Жемқорлықпен күрес жалғасын табатындығын және соңғы үш жылда жемқорлық үшін 2,5 мыңнан астам адам сотталғандығын, 17 миллиард залал мемлекетке өндірілгендігін айтты»[2].

Қазақстан Республикасының қылмыстық кодексіне бойынша сыбайлас жемқорлық қылмыстарына мыналар жатады: мемлекеттік қызметтер атқаруға уәкілетті адам не оған теңестірілген адамдар жасаған сеніп тапсырылған бөтен мүлікті иеленіп алу немесе ысырап ету, егер оларды өзінің қызмет бабын пайдаланумен қатар жасаса (ҚК 189-бабы); мемлекеттік функцияларды атқаруға уәкілетті адам не оған теңестірілген адам жасаған алаяқтық, егер ол өз қызмет бабын пайдаланумен ұштасса (ҚК 190-бабы); мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті не оған теңестірілген адам жасаған жалған кәсіпкерлік, егер оларды өз қызмет бабын пайдаланумен ұштастырып жасаса (ҚК 215-бабының үшінші бөлігі в тармағы); мемлекеттік қызметтер атқаруға уәкілетті адам не оған теңестірілген адам жасаған заңсыз жолмен алынған ақша қаражатын немесе өзге мүлікті заңдастыру, егер оларды өзінің қызмет бабын пайдаланумен қатар жасаса (ҚК- 218-бабыны); мемлекеттік қызметтер атқаруға уәкілетті адам не оған теңестірілген адам жасаған экономикалық контрабанда, егер оларды өзінің қызмет бабын пайдаланумен қатар жасаса (ҚК 234 бабы); мемлекеттік функцияларды орындауға уәкілетті не оған теңестірілген адам жасаған рейдерлік, егер ол оның қызмет бабын пайдаланумен ұштасса (ҚК 249-бабы); қызмет өкілеттігін теріс пайдалану (ҚК 361-бабы); өзі немесе басқа адамдар немесе ұйымдар үшін пайда мен артықшылық алу не басқа адамдарға немесе ұйымдарға зиян келтіру мақсатында жасалған билікті не қызметтік өкілеттікті асыра пайдалану (ҚК 362-бабы); кәсіпкерлік қызметке заңсыз қатысу (ҚК 364-бабы); заңды кәсіпкерлік қызметке кедергі жасау (ҚК 365бабы); пара алу (ҚК 366-бабы); пара беру (ҚК 367-бабы); паракорлыққа делдал болу (ҚК 368-бабы); қызметтік жалғандық жасау (ҚК 369бабы); қызметтегі әрекетсіздік (ҚК - бабы); билікті теріс пайдалану (ҚК 450-бабы); өзі немесе басқа адамдар немесе ұйымдар үшін пайда мен артықшылық алу не басқа адамдарға немесе ұйымдарға зиян келтіру мақсатында жасалған билікті немесе қызметтік өкілеттіктерді асыра пайдалану (ҚК 451-); биліктің әрекетсіздігі (ҚК 452-бабы)[3].

Сыбайлас жемқорлық құбылысымен күресуде еліміз қылмыстық заңнама мен қатар, мемлекеттік бағдарламаларды іске қосуда.

Сыбайлас жемқорлық бұл теріс қылық, әрі құқық бұзушылық, әрі қылмыс болып табылса

да ол күнделікті қоғам өмірінде кездесіп жатыр. Мемлекет те сыбайлас жемқорлыққа қатысты заңдар мен нормативтік актілерді қайта қабылдап, күресті күшейтуде.

Сыбайлас жемқорлықпен күресудегі басты мақсат сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениетті қалыптастыру, қазір осы бағытта арнаулы оқу орындарында және жоғарғы оқу орындарында сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет пәні енгізіліп, үш жыл қатарынан жүргізіліп келеді.

Сыбайлас жемқорлық профилактикасының пәрменді тетігі қоғамдық бақылау болып табылады[4].

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заң талабының аясында жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер әр салада жүзеге асырылуда. Әсіресе, халық паракорлық дертімен жиі бетпе-бет келеді. Сыбайлас жемқорлықпен күресті жеке қарау мүмкін емес. Сондықтан, кез келген ортада пара беру мен пара алудың жолын кесуде қоғам болып белсенділік танытқан дұрыс және әрбір адам өзінің ішкі ниетін жан дүниесін тазарқанда ғана бұл кеселді жоюға негіз бар.

Мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық қылмыстар және осы тұрғыдағы құқық бұзушылықтарға бой алдыруының себебі көп. Оған ең алдымен қызметшілердің білім деңгейінің, әдептілік ұстанымының төмен болуы әсер ететін болса керек. Кей мемлекеттік қызметшілердің құқық бұзушылыққа немқұрайлылық танытуы, кәсіби әдептілігінің жетіспеуі де, жеке басының қамын ойлауы да паракорлықтың дендеуіне септігін тигізуде. Сондай-ақ, кейбір мемлекеттік орган басшыларының сыбайлас жемқорлыққа қарсы заң талаптарын атқаруда ынта танытпай, жұмыс жүргізбеуі де жемқорлықтың тамырын тереңдете түседі.

Сыбайлас жемқорлық әрекеттері бойынша тиісті шара қолданудың негізі - ол азаматтардың арыз-шағымы. Мемлекетіміздің әрбір азаматы Қазақстан Республикасының Конституциясын және заңдарын сақтауға, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, абыройы мен қадір-қасиетін құрметтеуге міндетті.

Паракорлық мемлекеттік органдардың тиісті қызмет атқаруына кері әсерін тигізіп, беделіне нұқсан келтіреді, заңды қағидаларды теріске шығарып, азаматтардың конституциялық құқықтары мен заңды мүдделерінің бұзылуына түрткі болады. Қазақстан Республикасының «Сыбайлас

жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» Заңына сәйкес, сыбайлас жемқорлықпен күресті барлық мемлекеттің органдар мен онда қызмет атқаратын лауазымды тұлғалар жүргізуі тиіс. Мемлекеттің органдардың, ұжымдардың, жергілікті өзін-өзі басқару органдарының басшылары өз өкілеттігі шегінде кадр, бақылау, заңгерлік және өзге де қызметтерін тарта отырып, заң талаптарының орындаулын қамтамасыз етуге міндетті.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл» ҚР Заңының негізгі қағидаттары заңдылық, адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтары мен заңды мүдделерін қорғау басымдығы, жариялылық пен ашықтық, мемлекет пен азаматтық қоғамның өзара іс-қимыл жасауы, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл шараларын жүйелі және кешенді пайдалану, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу шараларын басым қолдану, сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимылға жәрдем көрсететін адамдарды көтермелеу және сыбайлас жемқорлық құқық бұзушылықтарды жасағаны үшін жазаның бұлтартпастығы[5].

Сыбайлас жемқорлықты жою бағытында мемлекеттік қызметке тұруға да қатал талаптар енгізілді.

Әрине, сыбайлас жемқорлық дәрі беріп емдейтін сырқат емес. Айналасындағы салауатты, таза және сау ортаны шарпып, тыныс-тіршілігін тарылтатын, заңсыз

әрекеттер. Қоғамдық ортаның және мемлекеттік органдардың, ұйымдардың, дара кәсіпкерлердің, азаматтардың қызмет етуіне қатер төндіретін қауіпті дертті болдырмаудың тетігі халықтың өзінде. Бұл дерттің алдын алып, қоғамға таралу жолдарын кесіп, оның ұлғаюына жол бермеу керек. Ол үшін жемқорлыққа бей-жай қарамай, ат салысып, қарсы жұмылуымыз қажет. Сонда ғана ел мүддесі үшін зор үлес қосатынымыз және халық сенімінен шығатынымыз анық.

Сыбайлас жемқорлық әрекеттері бойынша тиісті шара қолданудың негізі - ол азаматтардың арыз-шағымы. Мемлекетіміздің әрбір азаматы Қазақстан Республикасының Конституциясын және заңдарын сақтауға, басқа адамдардың құқықтарын, бостандықтарын, абыройы мен қадір-қасиетін құрметтеуге міндетті.

«Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы» заң талабының аясында жемқорлыққа қарсы іс-әрекеттер әр салада жүзеге асырылуда. Әсіресе, халық паракорлық дертімен жиі бетпе-бет келеді. Сыбайлас жемқорлықпен күресті жеке қарау мүмкін емес. Сондықтан, кез-келген ортада пара беру мен пара алудың жолын кесуде қоғам болып белсенділік танытуымыз қажет. Сыбайлас жемқорлықпен күресу барлық Қазақстан Республикасы азаматтарының азаматтық борышы деп білу керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл туралы Қазақстан Республикасының 2015 жылғы 18 қарашадағы № 410-V Заңы (06.04.2016 жылғы өзгерту, толықтырулармен)
2. ҚР Президентінің 2018 жылғы 10 қаңтардағы жолдауы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері»
3. ҚР қылмыстық кодексі. 2014ж 3шілде
4. ҚР Президентінің 2014 жылғы 26 желтоқсандағы №986 Жарлығымен бекітілген ҚР 2015-2025 жылдарға арналған сыбайлас жемқорлыққа қарсы стратегиясы
5. Смағұлов А.А. «Сыбайлас жемқорлық қылмысқа қарсы күрес проблемалары», Астана, 2012

Ногаева Нурбану Макашевна

Лауазымы: аға оқытушы, магистр, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті
Пошталық мекен-жайы: F18Y8K0, Қазақстан Республикасы, Семей к., Шмидта көшесі, 44
Ұялы. тел: +7 778 937 77 09
E-mail: nurbanu.makash@mail.ru

Малғаждар Дәурен Бейсенғалиұлы

Лауазымы: аға оқытушы, магистр, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті
Пошталық мекен-жайы: F18Y8K0, Қазақстан Республикасы, Семей к., Шмидта көшесі 44
Ұялы. тел: +7 771 959 80 44
E-mail: dauren_2005_07_16@mail.ru
Сыбайлас жемқорлық - қоғам дерті

Ногаева Нурбану Макашевна

Должность: старший преподаватель, магистр, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет
Почтовый адрес: F18Y8K0, Республика Казахстан, г. Семей, ул.Шмидта, 44
Сот. тел: +7 778 937 77 09
E-mail: nurbanu.makash@mail.ru
Малгаждар Даурен Бейсенғалиевич
Должность: старший преподаватель, магистр, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: F18Y8K0, Республика Казахстан, г. Семей, ул.Шмидта, 44

Сот. тел: 7 771 959 80 44

E-mail: dauren_2005_07_16@mail.ru

Коррупция - болезнь общества

Nogaeva Nurbanu Makashevna

Position: senior lecturer, master of law, Kazakh humanitarian-legal innovative university

Mailing address: F18Y8K0, Republic of Kazakhstan, Semey, st.Shmidta, 44

Mob.phone: +7 771 959 80 44

E-mail: nurbanu.makash@mail.ru

Malgazhdar Dauren Beisengalyuly

Position: senior lecturer, master of law, Kazakh humanitarian-legal innovative university

Mailing address: F18Y8K0, Republic of Kazakhstan, Semey, st.Shmidta, 44

Mob.phone: +7778 937 77 09

E-mail: dauren_2005_07_16@mail.ru

Corruption is a disease of society

РАЗДЕЛ 2 ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ответственный редактор:

Турдиева З.М. – доктор философии по экономике (PhD)

Ведущие эксперты:

Аманбаева А. А. - доктор философии по экономике (PhD)

Кайкен Ж.Б. – кандидат экономических наук

XҒТАР 06.52.45

Аимкулов Рахат Ашкенович

PhD докторы, Қазақ инновациялық – гуманитарлық заң университеті, Семей қ.,
Қазақстан Республикасы
e – mail: rahat_aim@mail.ru

Аубакиров Фазыл Магазбекович

экономика магистрі, Қазақ инновациялық – гуманитарлық заң университеті, Семей қ.,
Қазақстан Республикасы
e – mail: tob07abzol@mail.ru

Казезова Маржан Казезовна

экономика магистрі, Қазақ инновациялық – гуманитарлық заң университеті, Семей қ.,
Қазақстан Республикасы
e – mail: marzhan.kazezova@bk.ru

ҚАЗАҚСТАН ЭКОНОМИКАСЫНА COVID – ПАНДЕМИЯЛЫҚ ЖАҒДАЙЫНЫҢ ӘСЕРІ

Соңғы бірнеше айларда карантиндік және шектеуші шаралар нәтижесінде сауда сферасына ауыр болды. Тіпті өнім сататын ұйымдар да пандемияның зардаптарын сезді: адамдар ақша үнемдей бастады. Азық-түлік емес сауда саласындағы жағдай әлдеқайда күрделі. Жаһандық экономиканың ағымдағы даму тенденцияларын, пандемияның әлемдік және аймақтық экономикаларға теріс әсерін ескере отырып, біздің мемлекетімізге бірқатар мәселелер бойынша шешімдер әзірлеу қажет.

Түйін сөздер: ұлттық экономика, сауда – саттық саласы, мемлекеттік емес ұйымдар, локдаун шарттары, smart – технология, жұмыссыздық деңгейі, онлайн – сауда, ауыл шаруашылық өнімдері, елдің азық-түлік қауіпсіздігі.

Последние несколько месяцев были тяжелыми для торгового сектора из-за карантинных и ограничительных мер. Даже организации, осуществляющие реализацию продуктов, ощутили на себе последствия пандемии: люди начали экономить деньги. Ситуация в непродовольственной торговле намного сложнее. Учитывая современные тенденции в мировой экономике, негативное влияние пандемии на мировую и региональную экономику, нашей стране необходимо выработать решения по нескольким вопросам.

Ключевые слова: национальная экономика, торговля, неправительственные организации, условия локдауна, умные технологии, безработица, онлайн – торговля, сельскохозяйственная продукция, продовольственная безопасность страны.

The past few months have been tough for the trade sector due to quarantine and restrictive measures. Even organizations that sell products have felt the impact of the pandemic: people began to save money. The situation in non-food trade is much more complicated. Given the current trends in the global economy, the negative impact of the pandemic on the global and regional economy, our country needs to work out solutions on several issues.

Keywords: national economy, trade, non-governmental organizations, lockdown conditions, smart technologies, unemployment, online trade, agricultural products, food security of the country.

Қазақстан экономикасында мұндай дағдарыс орын алған емес. Алдағы уақытта да пандемия әлемдік экономикаға қандай өзгеріс әкелетінін болжау әлі ерте. Өткен жылдары әлемдік экономиканың өсу қарқыны орта есеппен 3% деңгейінде ауытқып отырды, ал егер ол 2-2,5% -ға дейін төмендесе, онда көптеген елдерде рецессия басталады. 2019 жылдың желтоқсан айында Қытайда коронавирус анықталған кезде Халықаралық Валюта Қоры (ХВҚ) әлемдік экономиканың өсуінің шамамен 2,7% -ға дейін баяулауын болжаған еді. Алайда, коронавирустың әлем экономикасына тигізетін кері әсері анағұрлым маңызды болып шықты, сондықтан 2020 жылдың бірінші жартыжылдығының

қорытындылары бойынша олар болжамдарын түзетіп отыр - қазір ХВҚ экономиканың минус 4,9% -ға дейін төмендеуін күтеді. Яғни ағымдағы жылы әлемдік экономика өз қарқынымен шамамен 7,5% жоғалтуы керек екен. [1]

Осы уақытқа дейінгі дағдарыстардың барлығы, әдетте, экономиканың бір секторынан басталып, кейін барлық қалған салаларға таралатын. Бірақ коронавирустық дағдарыс ондай емес. Ол бүкіл әлемде бірден басталып, адамдарды үйлеріне қамап тастады. Қазіргі уақытта ешкім осы дағдарыстың қашан аяқталатынын болжай алмайды, өйткені бұл жерде көптеген сенімсіздіктер бар. Сондықтан алдымен коронавирусты жеңіп, содан кейін

мемлекеттер арасындағы дәстүрлі байланыстарды орнатып, экономиканы қалпына келтіру қажет.

COVID-19 пандемиясына байланысты карантин шаралары енгізілгеннен кейін Қазақстан экономикасының қазіргі жағдайы және орта мерзімді даму перспективасына позитивті болжамдар жасауға ешқандай себеп қалмай отыр. ҚР Ұлттық экономика министрлігі коронавирустық дағдарыстың салдарын ескере отырып, жаңартылған болжамдарды ұсынды. Онда Қазақстан экономикасы соңғы 22 жыл ішінде алғаш рет теріс өсу қарқыны $-0,9\%$ деңгейінде көрсетуі мүмкін екендігі көрсетілген. Елімізде жүзеге асырылып жатқан ұзақ қатаң тыйым салу шаралары экономикалық белсенділікті бәсеңдетуі ықтимал. Егер пандемия өңірлер бойынша таралуын жалғастырса және егер сыртқы экономикалық конъюнктура одан да көп нашарласа, онда ЖІӨ қысқарып, кедейлік деңгейін едәуір арттыруы мүмкін. [2]

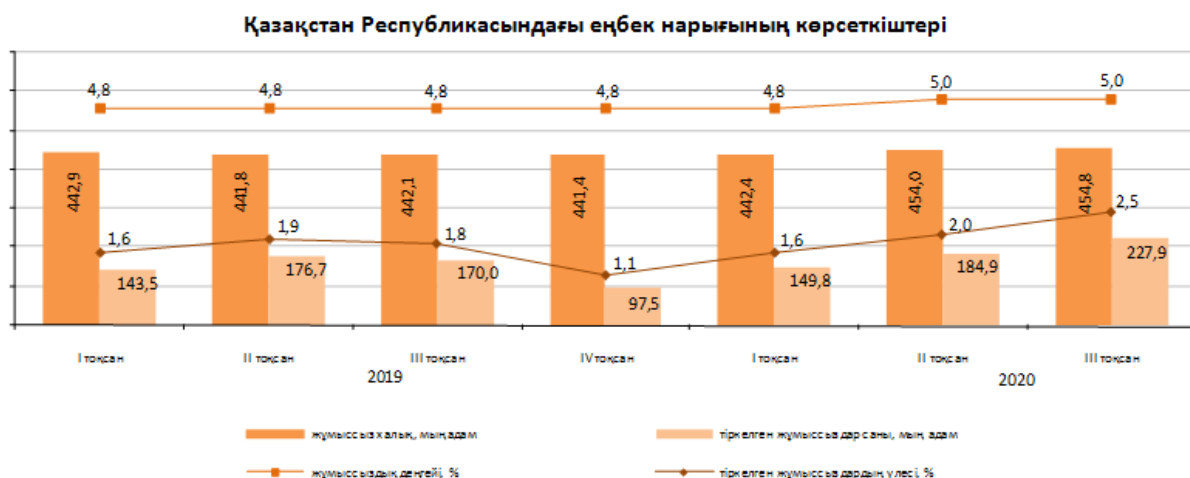
Халықаралық еңбек ұйымының мамандары жұмыссыздық жағдайы ушығып кетеді деп болжайды. Осы коронавирустық дағдарыспен көптеген адамдар жұмыссыздыққа мәжбүр болды. Қазақстандағы табыс көздерінен айырылғандардың бәріне (4,5 млн-ға жуық) үкімет карантин кезеңінде әлеуметтік төлемдер түрінде 42,5 мың теңге бөлді. Ал өтініш берген азаматтардың саны тіпті 8 млн адамнан асқан. Ең төменгі жалақы төлеміне кез-келген адам қанағаттанбайды. Мүмкін, бұл ақша халықтың төлем қабілеттілігін қолдау үшін жеткіліксіз шығар, бірақ біздің мемлекетіміздің бүгінгі мүмкіндігі осы.

Қазақстанда жеті айдағы жұмыссыздық деңгейі, статистикаға сәйкес, $4,8\%$ -дан 5% -ға дейін өсті. [3] Бұл аз сияқты. 380 мыңнан

астам адам мәжбүрлі жұмыссыздық жағдайына тап болды. Яғни, бұл адамдарда жұмыс бар, бірақ жұмыс істеуге шектеулер қойылған және ақша таба алмайды. Егер ресми жұмыссыздар қатарына мәжбүрлі жұмыссыздар қосылса, жұмыссыздық деңгейі 9% -ға дейін өседі, бұл қазірдің өзінде 900 мың адамды құрайды. Коронавирустық дағдарыс жағдайында көптеген қызметкерлер уақытша жұмыссыз болған кезде олардың кейбіреулері кейбір жұмыстарды өз бетімен орындай бастады. Осылайша, өзін-өзі жұмыспен қамту оқшаулау жағдайында жұмыспен қамтудың ыңғайлы және икемді түріне айналды. Мысалы, интернет-сауданың өсуіне байланысты олардың көпшілігі курьерге айналды. Сондықтан, онлайн-сауда өскен сайын, олардың саны өседі. Бұл жаңа тенденция, әрине, болашақта елдегі жұмыспен қамту құрылымына белгілі әсер етеді.

2020 жылдың III тоқсанында Қазақстанның еңбек нарығына COVID-19 пандемиясы әсері сақталуда. 2020 жылдың екінші тоқсанымен салыстырғанда қызметтің тоқтатылуына байланысты уақытша жұмыссыздар саны 52% төмендеді, бірақ жоғары бола отырып, 131,7 мың адамды құрады. Оның 25% -сауда қызметкерлері, $21,4\%$ -білім, $10,3\%$ -басқа қызметтер көрсету (шаштараздар, сұлулық салондары, ұсақ тұрмыстық қызметтер).

Бұл ретте, 2020 жылдың II тоқсанымен салыстырғанда негізгі жұмыс орнында жұмыс көлемінің төмендеуіне (толық емес жұмыс күні) немесе жұмыс берушінің бастамасы бойынша жұмыспен қамтылғандар саны 37% өсті, 380 мың адамды құрады. Бұл негізінен персоналды қысқартылған жұмыс кестесіне ауыстырумен байланысты. (1 сурет). [3]

Сурет 1 – ҚР еңбек нарығының көрсеткіштері Дерекөз: мәлімет stat.gov.kz ресми сайтан алынды

Коронавирустың әсерінен адамдар өз үйлерінде отыруға мәжбүр болды, бүкіл әлем бойынша адамдардың қозғалысы күрт төмендеді. Нәтижесінде мұнай өнімдерін тұтыну азайды. Ал көлік саласы мұнайдың негізгі тұтынушысы екендігі белгілі. Қазақстан күнделікті өндірісті тәулігіне 390 мың баррельге азайтуға міндеттеме алды. Осыған байланысты, елдің мұнай компаниялары алдында алдағы екі жылда өндіріс көлемінің қысқаруымен байланысты жаңа міндет тұр. Мұнайға сұраныстың азаюы, бағаның күрт төмендеуі және өндіріс көлемін ұлғайту қажеттілігінің болмауы компанияларды барлық инвестициялық және негізгі емес шығындарды қайта қарауға мәжбүр етті.

Сонымен қатар экономикада жақсы тенденциялар да бар. Қазақстанның көптеген кәсіпорындары кенеттен өзгерген шындыққа жедел және адекватты жауап бере алды, негізгі бөлігін қашықтықтан жұмыс істейтін қызметтерге ауыстырды. Осы дағдарыс телекоммуникация және фармацевтика салаларындағы кәсіпорындардың жұмысына жақсы мүмкіндік беруде. Пандемиядан кейін, көптеген танымал сарапшылардың пікірінше, әлем өзгереді. Қазірдің өзінде тұтынушылардың қалауы мен адамдардың өмірлік құндылықтары өзгерді. Көптеген үкіметтік емес ұйымдар, белсенді азаматтар пациенттерге, медициналық ұйымдарға және денсаулық сақтау қызметкерлеріне қолдау көрсетуді жалғастыруда. Карантин кезеңінде жоғары оқу орындары, университеттер өздерінің ақпараттық ресурстарын, дәріс материалдарын, ғылыми әзірлемелерін ұсына білді. Қысқа мерзім ішінде қашықтықтан оқыту жүйесін енгізілді.

Қазақстанның экономикасы ашық, дамуы әлемдік экономиканың серпінділігімен

байланысты. Егер коронавирустың қайталанған күшті таралуы жүзеге асырылса, тауарларға деген әлемдік сұраныс азаяды, бұл бағаның төмендеуіне әкеледі. Сондықтан мұнай экспорттайтын елдерге, оның ішінде Қазақстанға экспорттық валюта түсімдері азаяды. Жаһандық экономиканың ағымдағы даму тенденцияларын, пандемияның әлемдік және аймақтық экономикаларға теріс әсерін ескере отырып, біздің мемлекетімізге келесі мәселелер бойынша шешімдер әзірлеу қажет:

- мемлекеттің теңдестірілген макроэкономикалық және ақша-несие саясатын жалғастыру;
- халықтың өнімге деген ішкі қажеттілігін қанағаттандыруға бағытталған ұлттық экономиканың өзін-өзі қамтамасыз етуін дамыту;
- ұлттық денсаулық сақтау жүйесін медициналық техникамен, фармацевтикалық материалдармен және медициналық персоналмен қамтамасыз ету;
- елдің, оның ішінде ауылшаруашылық өнімдерінің азық-түлік қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- адами капиталды әлеуметтік қолдау және дамыту, білім беру;
- цифрлық технологиялар мен шешімдерді, әсіресе мемлекеттік қызметтер көрсетуді дамыту;
- халықты байланыс қызметтерімен қол жетімді бағада қамтамасыз ету.

Сонымен қатар өнеркәсіп саласына, ауыл шаруашылығына, дәрі-дәрмек және басқа да өндірушілерге несие беру процесін жеңілдету. Осы жағдайда кәсіпорындар айналым капиталын оңтайландырып, дағдарысқа қарсы жоспарларын әзірлеп, инвестициялық бағдарламалары мен даму стратегияларын қайта қарастыруы тиіс.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Кристилина Георгиева «Продолжение решительных мер экономической политики для преодоления продолжающейся неопределенности», Блог МВФ, 2020
2. <https://www.gov.kz>
3. <https://stat.gov.kz>

Аимкулов Рахат Ашкенович

Лауазымы: PhD докторы, Қазақ инновациялық – гуманитарлық заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071412, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Глинки к., 54 А

Ұялы тел: +7 701 582 44 63

e – mail: rahataim@mail.ru

Аубакиров Фазыл Магазбекович

Лауазымы: экономика магистрі, «Бизнес және басқару» кафедрасының аға оқытушысы, Қазақ инновациялық – гуманитарлық заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071412, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Физкультурная к., 9/3-17

Ұялы тел: +7 702 215 19 05

e – mail: tob07abzol@mail.ru

Казезова Маржан Казезовна

Лауазымы: экономика магистрі, «Бизнес және басқару» кафедрасының аға оқытушысы, Қазақ инновациялық – гуманитарлық заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071402, Қазақстан Республикасы, Семей қ., 8 Март к., 102-80

Ұялы тел: +7 707 753 92 47

e – mail: marzhan.kazezova@bk.ru

Қазақстан экономикасына COVID – пандемиялық жағдайының әсері

Аимкулов Рахат Ашкенович

Должность: доктор PhD, Казахский гуманитарно – юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071412, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Глинки, 54 А

Моб. тел: +7 701 582 44 63

e – mail: rahat_aim@mail.ru

Аубакиров Фазыл Магазбекович

Должность: магистр экономики, старший преподаватель кафедры «Бизнес и управление», Казахский гуманитарно – юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071412, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Физкультурная, 9/3-17

Моб. тел: +7 702 215 19 05

e – mail: tob07abzol@mail.ru

Казезова Маржан Казезовна

Должность: магистр экономики, старший преподаватель кафедры «Бизнес и управление», Казахский гуманитарно – юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071402, Республика Казахстан, г. Семей, ул. 8 Марта, 102-80

Моб. тел: +7 707 753 92 47

e – mail: marzhan.kazezova@bk.ru

Влияние COVID – пандемии для экономики Казахстана

Aimkulov Pahat

Position: doctor PhD, Kazakh Humanitarian Law Innovative University

Mailing address: 071412, Republic of Kazakhstan, Semey, Glinki St., 54 A

Mob. phone: +7 701 582 44 63

e – mail: rahat_aim@mail.ru

Aubakirov Fazyl

Position: master of Economics, Senior Lecturer at the Department of Business and Management, Kazakh Humanitarian Law Innovative University

Mailing address: 071412, Republic of Kazakhstan, Semey, Fizkulturnaya St., 9/3-17

Mob. phone: +7 702 215 19 05

e – mail: tob07abzol@mail.ru

Kazezova Marzhan

Position: master of Economics, Senior Lecturer at the Department of Business and Management, Kazakh Humanitarian Law Innovative University

Mailing address: 071402, Republic of Kazakhstan, Semey, 8 Mart St., 102-80

Mob. phone: +7 707 753 92 47

e – mail: marzhan.kazezova@bk.ru

Impact of COVID - pandemic on the economy of Kazakhstan

МРНТИ 06.33.011

Нюренбергер Лариса Борисовна

доктор экономических наук, профессор, ФГБОУ ВО «Новосибирский государственный университет экономики и управления «НИНХ», г. Новосибирск, Россия
e-mail: l.b.nyurenberger@nsuem.ru

Петренко Никита Евгеньевич

аспирант кафедры бизнеса в сфере услуг, ФГБОУ ВО «Новосибирский государственный университет экономики и управления «НИНХ», Новосибирск г. Новосибирск, Россия
e-mail: n.e.petrenko@edu.nsuem.ru

Курнявкин Алексей Владимирович

аспирант кафедры бизнеса в сфере услуг ФГБОУ ВО «Новосибирский государственный университет экономики и управления «НИНХ», г. Новосибирск, Россия.
e-mail: kaf-bsu-lab@nsuem.ru

**РЕГИОНАЛЬНАЯ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННАЯ ИНФРАСТРУКТУРА:
ЭЛЕМЕНТЫ, ОСОБЕННОСТИ**

Аймақтық туристік нарықтың ойдағыдай жұмыс істеуі мен дамуы үшін туристік-рекреациялық инфрақұрылым элементтерінің құрамы мен күйі үлкен маңызға ие. Мақалада туристік-рекреациялық инфрақұрылымның компоненттеріне әсер ететін факторлар негізделді; оң және теріс әсер ететін факторлар анықталды; аймақтағы туристік-рекреациялық сипаттағы қызметтердің барлық түрлерін ұсынуға қатысатын элементтердің әрқайсысының мазмұны айтарлықтай ашылады. Авторлар бүгінде зерттеушілер мен практиктер арасында белгілі бір объектілерді аймақтық туристік-рекреациялық инфрақұрылымның элементтері ретінде қосу туралы белсенді пікірталас жүріп жатқанын және аймақтың туристік инфрақұрылымын қалыптастыруға қатысты өз ұстанымдарын дәлелдейтіндігін атап өтті.

Түйінді сөздер: туризм, туристік-рекреациялық әлеует, аймақ, туристік-рекреациялық инфрақұрылым, курорттық, санаторлық-курорттық мекемелер.

Для успешного функционирования и развития регионального туристского рынка существенное значение имеет состав и состояние элементов туристско-рекреационной инфраструктуры. В статье обоснованы факторы, оказывающие влияние на компоненты туристско-рекреационной инфраструктуры; определены факторы оказывающие положительное и негативное воздействие; содержательно раскрыто наполнение каждого из элементов, задействованных в оказании всех видов услуг туристско-рекреационного характера в регионе. Авторы делают акцент на том, что сегодня ведётся активная дискуссия среди исследователей и специалистов практиков о включении тех или иных объектов в качестве элементов региональной туристско-рекреационной инфраструктуры и аргументируют собственную позицию относительно формирования туристской инфраструктуры региона.

Ключевые слова: туризм, туристско-рекреационный потенциал, регион, туристско-рекреационная инфраструктура, курорт, санаторно-курортные учреждения.

For the successful functioning and development of the regional tourism market, the composition and condition of the elements of the tourist and recreational infrastructure is essential. The article substantiates the factors that influence the components of tourist and recreational infrastructure; determines the factors that have a positive and negative impact; reveals the content of each of the elements involved in the provision of all types of tourist and recreational services in the region. The authors emphasize that today there is an active discussion among researchers and practitioners about the inclusion of certain objects as elements of the regional tourist and recreational infrastructure and argue their own position on the formation of the tourist infrastructure of the region.

Keywords: tourism, tourist and recreational potential, region, tourist and recreational infrastructure, resort, Spa facilities.

Для объективной оценки туристско-рекреационного потенциала регионов РФ, необходимо выявить и проанализировать особенности туристско-рекреационной инфраструктуры. Под ней, как правило, подразумевают различные объекты и ценности, благодаря которым можно предоставлять, в полном смысле, рекреационные и лечебно-оздоровительные

услуги, востребованные среди отдыхающих и рекреантов.

Невозможно развивать локальные региональные туристские рынки без определенной инфраструктурной составляющей. Важно понимать, что курортно-рекреационная сфера относится к комплексу социальных отраслей затрагивающих и общество, и экономику.

Благодаря потреблению данных услуг человек может удовлетворять свои запросы в отдыхе и оздоровлении. [2]

При анализе инфраструктуры имеет смысл использовать вертикальный и горизонтальный способы оценки:

1) компоновку областей инфраструктуры с учетом их сферы деятельности, исходя из функционального назначения (например, социальная, производственная, институциональная и другие);

2) совокупность отличительных свойств экономических особенностей инфраструктуры внутри конкретных отраслей в зависимости от уровня (различают инфраструктуру субъекта, предприятия, отдельной отрасли).

При этом развитие инфраструктуры зависит от разных аспектов. К ним относят социально-культурные, экономические, природно-географические, политико-правовые, инженерно-технические и другие факторы.

В зависимости от области реализации, все вышеперечисленные аспекты делят на внешние и внутренние виды. К первым относят те факторы, которые действуют в данном регионе, ко вторым – те аспекты, которые относятся ко всем субъектам инфраструктуры.

На формирование и поддержание инфраструктуры влияют экономические факторы, которые также могут быть внешними и внутренними. К первым относят экономическую стабильность, политику органов управления (инвестиционная, налоговая, кредитно-финансовая и другие). При анализе этой отрасли также учитывают наличие рынка сбыта и его границы, организацию базовых областей, действующую рыночную обстановку. Ко вторым относят такие понятия, как возможность использования собственных инвестиционных ресурсов, эффективность применения всех производственных факторов, величина издержек и т.д.

К внешним относят политико-правовые (наличие нормативно-правовой базы, её актуальность и соответствие действующим реалиям), сюда же относят деятельность органов управления, распределение между ними функций контроля, а также политическую стабильность; социально-культурные факторы, которые представляют собой по большей мере субъективные факторы. Дело в том, что на них влияют потребности граждан, которые в свою очередь

определяются возрастом, наличием образования, менталитетом и другими особенностями.

К внутренним, как правило, относят инженерно-технические. Они представляют собой внутренние факторы, так как на них оказывают влияние наличие и возможность развития материально-технической базы, которая играет большую роль в организации курортной инфраструктуры.

Чтобы подробнее изучить инфраструктуру необходимо остановиться на её классификации. В этом случае учитывают различные классификационные признаки:

1) тип собственности - государственная или частная;

2) специфика отрасли инфраструктуры - транспортная, информационная, коммунальная, банковская и т. д.;

3) тип организации – внешний или внутренний;

4) пространственная принадлежность – регионального, локального или национального значения;

5) стадия существования – начальная, развитая, в регрессе;

6) временной фактор развития (своевременное, опережающее или отстающее);

7) назначение по уровням обслуживания (внутрипроизводственное, внутриотраслевое, межотраслевое);

8) вид функций, которые распределены между обслуживающими предприятиями, например: создающая условия для дальнейшего развития, формирующая создание объекта или обеспечивающая условия работы;

9) охват спроса, предложения услуг (может быть местного, регионального или федерального значения).

Благодаря вышеперечисленным критериям можно точнее и подробнее рассмотреть все элементы инфраструктуры санаторно-курортного комплекса региона. Они позволят узнать особенности функционирования объектов, выявить недочеты системы и создать оптимальные условия для её развития.

По нашему мнению, инфраструктура рекреационно-туристского комплекса региона, в первую очередь, подразумевает следующие сферы деятельности: курортно-рекреационную, реализацию курортно-рекреационных услуг, оказание услуг специализированными предприятиями. При

этом стоит учитывать, что все перечисленные сферы взаимосвязаны друг с другом. [1]

Под инфраструктурой туристско-рекреационной деятельности понимают комплекс организаций, которые обеспечивают оптимальные условия для осуществления и развития этой деятельности. Сюда входят:

- общая инфраструктура – благодаря ей можно предоставлять потребителям услуги в сфере рекреации: специализированные предприятия для оказания дополнительных услуг, которые не относятся к основным рекреационным услугам.

К туристско-рекреационной деятельности относят различные виды и подвиды услуг, именно поэтому она имеет ряд элементов, которые необходимы для реализации всех направлений.

Например, трансфер туристов, то есть, их перемещение с постоянного места жительства в место отдыха, требует наличия транспортной инфраструктуры, под которой подразумевают развитую транспортную сеть и средства передвижения. Кроме того, для рекреации и отдыха необходимы средства размещения, пункты проживания и точки общественного питания.

Что касается рекреации местного значения, то она зависит от наличия пригородных мест

отдыха, а также парков, скверов и других зеленых точек.

Под инфраструктурой реализации туристско-рекреационных услуг понимают комплекс инфраструктурных предприятий, которые позволяют предоставлять различные услуги, а также заключать акты купли-продажи. В туристско-рекреационную инфраструктуру также совокупность институтов, которые обслуживают и контролируют рынок рекреационных услуг. На них возложены определенные функции, благодаря которым они поддерживают и обеспечивают оптимальный режим работы различных рекреационных объектов.

Рекреационно-туристская инфраструктура региона состоит из ряда компонентов, которые зависят от особенности функционирования санаторно-курортных объектов региона (рис. 1). []

Рассмотрим каждый из них подробнее:

- под лечебной, профилактической и оздоровительной инфраструктурой понимают разные лечебные объекты: поликлиники с отделениями узкой специализации, питьевые бюветы и галереи, бальнеолечебницы, спелеокамеры, фито бары и другие;

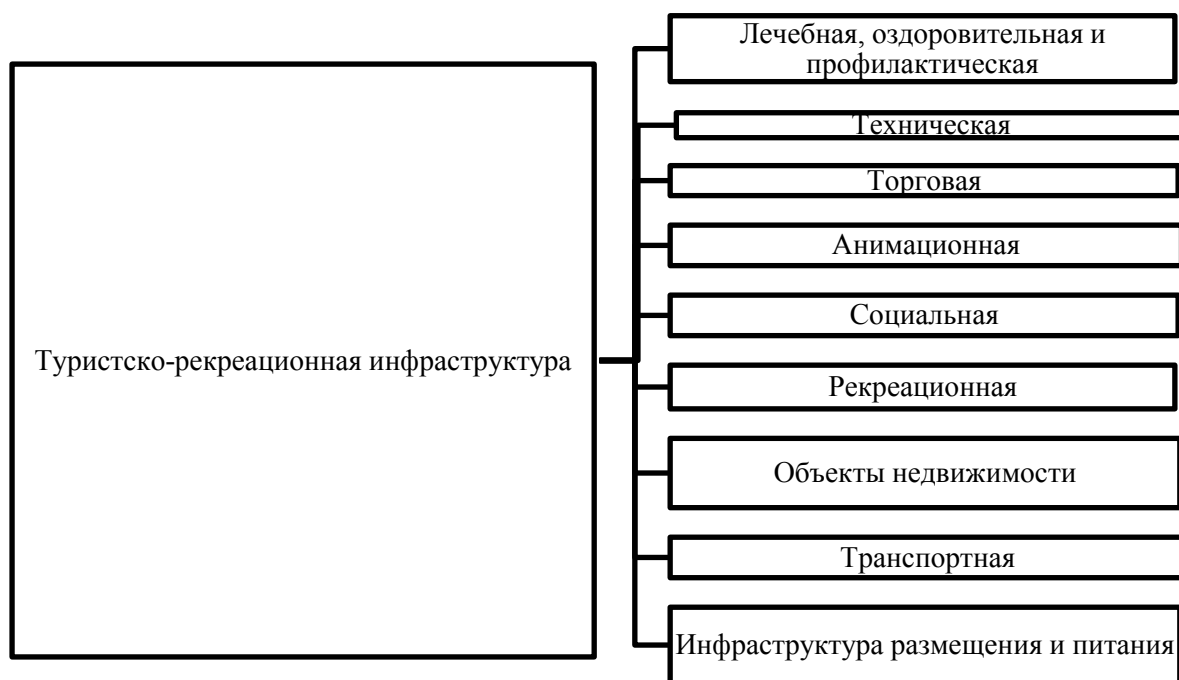

Рисунок 1 -Компоненты туристско-рекреационной инфраструктуры региона

- к инфраструктуре размещения и питания относят корпуса и номера для проживания и сна (они отличаются уровнем комфорта, оформлением), а также места общественного питания (столовые, кафе, рестораны, бары и т.д.);

- инфраструктура для обслуживающего персонала – в этом случае подразумевают объекты, где разрешено работать медицинским сотрудникам. Речь идет о медицинских кабинетах, санаториях, спа-центрах. В этих объектах также могут организовывать обучающие курсы. Кроме того, в них медперсонал может проживать, отдыхать, спать и готовить еду для себя;

- под технической инфраструктурой понимают котельные, гидрогеологические службы, технические участки, очистные сооружения, строительные объекты, участки благоустройства;

- к торговой инфраструктуре относят торговые точки разного плана (магазины розничной продажи, рынки, отдельные торговые точки) - в таких объектах отдыхающие могут купить товары первой необходимости, еду, сувениры и другую продукцию;

- под анимационной инфраструктурой понимают дома культуры, развлекательные центры, кинотеатры, танцевальные площадки под открытым небом и другие объекты; [3]

- к транспортной инфраструктуре относятся особенно значимые объекты, без которых сложно представить вообще туризм – различные виды дорог, автомобильный парк, парковки, автосервисы, остановочные пункты и т.д.;

- среди основных объектов социальной инфраструктуры выделяют больницы и поликлиники, школы и детские сады, библиотеки, банковские отделения, отделения почты и другие;

- к рекреационной инфраструктуре относят различные места отдыха: пляжи, спортзалы, бассейны, лодочные станции, аквацентры, объекты лесного и ландшафтного благоустройства, охотничьи и рыбацкие хозяйства и т.д.

- среди основных объектов недвижимости выделяют различные виды зданий, сооружений, предприятий, земельные участки, а также машины и оборудование.

При анализе транспортной инфраструктуры учитывают загруженность автодорог и особенности развязок. Такой подход позволяет

выяснить, насколько доступны различные объекты. Стоит отметить, что этот критерий относителен, так как оценка транспортной инфраструктуры не всегда объективна, даже исходя из численности жителей региона и его территориальных особенностей. Если необходимо рассчитать транспортную инфраструктуру, нужно учесть аспекты, обозначенные Ю.А. Худеньких. В этом смысле подразумеваем транспортное сообщение с близлежащими субъектами, показатель удаленности от муниципального и краевого центров, число преобладающих транспортных средств, вид дорог (ж/д, автомобильные, речные или морские пути, возможность авиаперелетов). [4]

Форма собственности санаторно-курортных организаций играет также существенную роль, так как от нее зависит уровень инвестиций, которые будут направлены, как в развитие предприятия, так и выполнение социальных обязательств. Стоит отметить, что форма собственности влияет на тип государственной поддержки, а также возможность привлечения частных вложений. Известно, что государственная поддержка подразумевает не прямое субсидирование, а оказание помощи через Фонд социального страхования Министерства соцразвития РФ. Таким образом в ведомстве выделяют социальные путевки по разным направлениям для оздоровления, лечения и реабилитации граждан, у которых сложные условия труда, или есть какие-либо хронические заболевания, патологии. [1]

Сегодня затруднительно в полной мере оценить туристско-рекреационную инфраструктуру, так как в муниципалитетах отсутствуют однозначные и объективные сведения. Что касается государственной статистики, то она охватывает не отдельные муниципалитеты, а весь регион. К рекреационной инфраструктуре относят такие объекты, как спортплощадки, бани и сауны, пляжи, фитнес залы, тренажерные залы, пункты проката, парикмахерские и т.д. Все эти организации следует учитывать при формировании картины о том или ином курорте, если речь идет о курортной инфраструктуре. Рекреационно-туристская инфраструктура региона состоит из разных видов курортно-рекреационной деятельности, при этом на ее специфику влияет специализация санаториев региона. [5]

Именно поэтому при анализе развития инфраструктуры в регионе необходимо

учитывать потребности предприятий, которые оказывают санаторно-курортные и иные виды туристских услуг.

Все компоненты рекреационно туристской инфраструктуры региона можно разделить в зависимости от выполняемых функций. Такой

анализ позволит установить полную или частичную обеспеченность санаторно-курортных учреждений в соответствии с текущими и перспективными запросами потребительских сегментов

Список использованной литературы:

1. Нюренбергер Л.Б. Подходы к развитию региональных рекреационно-туристских систем // Инновации в современном мире. Сборник статей Международной научно-практической конференции, 2015. С. 114-118.
2. Нюренбергер Л.Б., Егорова Н.Н. Кластерный подход как основа формирования и продвижения регионального турпродукта // Вестник Кемеровского государственного университета. 2015. № 2-7 (62). С. 234-238.
3. Нюренбергер Л.Б., Шульга И.И., Лучина Н.А. Туристская анимация как вид рекреационной деятельности // Наука и инновации: исследование и достижения. Сборник статей Международной научно-практической конференции. Под редакцией Б.Н. Герасимова. 2019. С. 104-108.
4. Лучина Н.А., Аршинова А.Н. Преимущества и угрозы развития массового туризма в условиях глобализации // Активизация интеллектуального и ресурсного потенциала регионов. Материалы 4-й Всероссийской научно-практической конференции: в 2 частях. Под науч. ред. Н.Н. Даниленко, О.Н. Баевой. 2018. С. 493-498.
5. Леушина О.В., Квита Г.Н. Особенности развития региональных туристских комплексов // В сборнике: Наука и инновации: исследование и достижения. Сборник статей Международной научно-практической конференции. Под редакцией Б.Н. Герасимова. 2019. С. 89-92

Нюренбергер Лариса Борисовна

Лауазымы: экономика ғылымдарының докторы, профессор, ФМБЖБМ "Новосібір мемлекеттік экономика және басқару университеті «НХШИ»"

Пошталық мекен-жайы: 630099, Ресей, Новосибирск қ., Каменская көш., 56

Ұялы. тел: +7-913-919-31-65, (383) 243-95-15

E-mail: l.b.nyurenberger@nsuem.ru

Петренко Никита Евгеньевич

Лауазымы: қызмет көрсету саласындағы бизнес бөлімінің аспиранты, ФМБЖБМ "Новосібір мемлекеттік экономика және басқару университеті «НХШИ»"

Пошталық мекен-жайы: 630099, Ресей, Новосибирск қ., Каменская көш., 56

Ұялы. тел: +7-913-919-31-65, (383) 243-95-15

E-mail: n.e.petrenko@edu.nsuem.ru

Куриявкин Алексей Владимирович

Лауазымы: сервистік сектордағы бизнес бөлімінің аспиранты, ФМБЖБМ "Новосібір мемлекеттік экономика және басқару университеті «НХШИ»"

Пошталық мекен-жайы: 630099, Новосибирск қ., Каменская көш., 56

Ұялы. тел: + 7-913-919-31-65, (383) 243-95-15

E-mail: kaf-bsu-lab@nsuem.ru

Аймақтық туристік-рекреациялық инфрақұрылым: элементтері, ерекшеліктері

Нюренбергер Лариса Борисовна

Должность: доктор экономических наук, профессор, ФГБОУ ВО «Новосибирский государственный университет экономики и управления «НИНХ»

Почтовый адрес: 630099, Россия, г. Новосибирск, ул. Каменская, 56

Сот. тел. +7-913-919-31-65, (383)243-95-15

E-mail: l.b.nyurenberger@nsuem.ru

Петренко Никита Евгеньевич

Должность: аспирант кафедры бизнеса в сфере услуг, ФГБОУ ВО «Новосибирский государственный университет экономики и управления «НИНХ»

Почтовый адрес: 630099, Россия, г. Новосибирск, ул. Каменская, 56

Сот. тел. +7-913-919-31-65, (383)243-95-15

E-mail: n.e.petrenko@edu.nsuem.ru

Куриявкин Алексей Владимирович

Должность: аспирант кафедры бизнеса в сфере услуг, ФГБОУ ВО «Новосибирский государственный университет экономики и управления «НИНХ»

Почтовый адрес: 630099, Россия, г. Новосибирск, ул. Каменская, 56

Сот. тел. +7-913-919-31-65, (383)243-95-15

E-mail: kaf-bsu-lab@nsuem.ru

Региональная туристско-рекреационная инфраструктура: элементы, особенности

Nurenberger Larisa Borisovna

Position: doctor of Economics, Professor, Novosibirsk state University of Economics and management, NYNH»

Postal address: 630099, Russia, Novosibirsk, Kamenskaya str., 56

Mob.phone: +7-913-919-31-65, (383)243-95-15

E-mail: l.b.nyurenberger@nsuem.ru

Petrenko Nikita Evgenievich

Position: post-graduate student of the Department of business in the service sector, Novosibirsk state University of Economics and management»

Postal address: 630099, Russia, Novosibirsk, Kamenskaya str., 56

Mob.phone: +7-913-919-31-65, (383)243-95-15

E-mail: n.e.petrenko@edu.nsuem.ru

Cornavin Alexey Vladimirovich

Position: post-graduate student of the Department of business in the service sector, Novosibirsk state University of Economics and management»

Postal address: 630099, Russia, Novosibirsk, Kamenskaya str., 56

Mob.phone: +7-913-919-31-65, (383)243-95-15

E-mail: kaf-bsu-lab@nsuem.ru

Regional tourism and recreation infrastructure: elements and features

МРНТИ 06.33.011

Шеховцова Лада Викторовна

кандидат экономических наук, ФГБОУ ВО «Новосибирский государственный университет экономики и управления «НИНХ», г.Новосибирск, Россия
e-mail: lada.sch@mail.ru

ПРОБЛЕМНЫЕ ЗОНЫ В ФУНКЦИОНИРОВАНИИ МУНИЦИПАЛЬНЫХ УНИТАРНЫХ ПРЕДПРИЯТИЙ В СФЕРЕ ЖИЛИЩНО-КОММУНАЛЬНОГО ХОЗЯЙСТВА

Мұндағы муниципалитеттің мүлкітік кешендері муниципалды унитарлық кәсіпорындарға берілген шаруашылық жүргізу нысаны муниципалитет үшін өте тиімсіз және ауыр болып табылады. Коммуналдық біртұтас кәсіпорынның басшысымен келісім (келісімшарт) жасасқаннан кейін, жергілікті өзін-өзі басқару органдары, оның заңнамасында және кәсіпорын жарғысында көзделген жағдайларды қоспағанда, оның шаруашылық қызметіне іс жүзінде араласуға құқығы жоқ.

Көбіне муниципалды унитарлық кәсіпорынды тиімсіз басқару кәсіпорын мүлкін сот орындаушыларының қарыздары үшін сипаттайтындығына және осылайша муниципалдық меншіктің жоғалып кетуіне әкеліп соқтырады, ал жергілікті өзін-өзі басқару органдарының бұған жол бермеуге құқығы жоқ.

Түйінді сөздер: қайта құру, басқару тиімділігін бағалау, тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық, тиімділіктің төмен себептері, қаржылық жағдайды бағалау, жұмыс аймақтары.

Форма хозяйственного ведения, на основе которой имуществовые комплексы муниципального образования передаются муниципальным унитарным предприятиям, крайне неэффективна и обременительна для муниципального образования. После заключения договора (контракта) с руководителем МУП органы местного самоуправления фактически не вправе вмешиваться в его хозяйственную деятельность, кроме случаев, оговоренных законодательством и уставом предприятия. Зачастую неэффективное управление МУП приводит к тому, что имущество предприятия описывается за долги судебными приставами и таким образом утрачивается муниципальная собственность, а органы местного самоуправления не вправе воспрепятствовать этому.

Ключевые слова: реорганизация, оценка эффективности управления, ЖКХ, причины низкой эффективности, оценка финансового состояния, зоны функционирования

The form of economic management, based on which the property complexes of a municipality are transferred to municipal unitary enterprises, is extremely inefficient and burdensome for the municipality. After entering into an agreement (contract) with the head of the municipal unitary enterprise, local self-government bodies do not actually have the right to interfere in its economic activities, except in cases stipulated by the legislation and the company's Charter. Often inefficient management of the municipal unitary enterprise leads to the fact that the property of the enterprise is described for debts by bailiffs and thus municipal property is lost, and local governments do not have the right to prevent this.

Key words: reorganization, management efficiency assessment, housing and utilities, reasons for low efficiency, financial condition assessment, operating zones

Самые сложные проблемы для органов местного самоуправления связаны с регулированием деятельности муниципальных унитарных предприятий (далее по тексту МУП). В большинстве муниципальных образований они обеспечивают оказание населению основной части жизненно важных муниципальных услуг в жилищно-коммунальном комплексе (далее по тексту ЖКХ). Во многих муниципальных образованиях МУП действуют также в сферах торговли, бытового обслуживания населения,

здравоохранения, культуры, массовой информации, производства отдельных видов продукции. Многие из них являются местными монополистами. В некоторых крупных городах число МУП измеряется сотнями, в малых муниципальных образованиях может быть всего одно или несколько многопрофильных МУП.

Функции уполномоченного органа местного самоуправления в отношении унитарного предприятия

представлены на рис. 1.

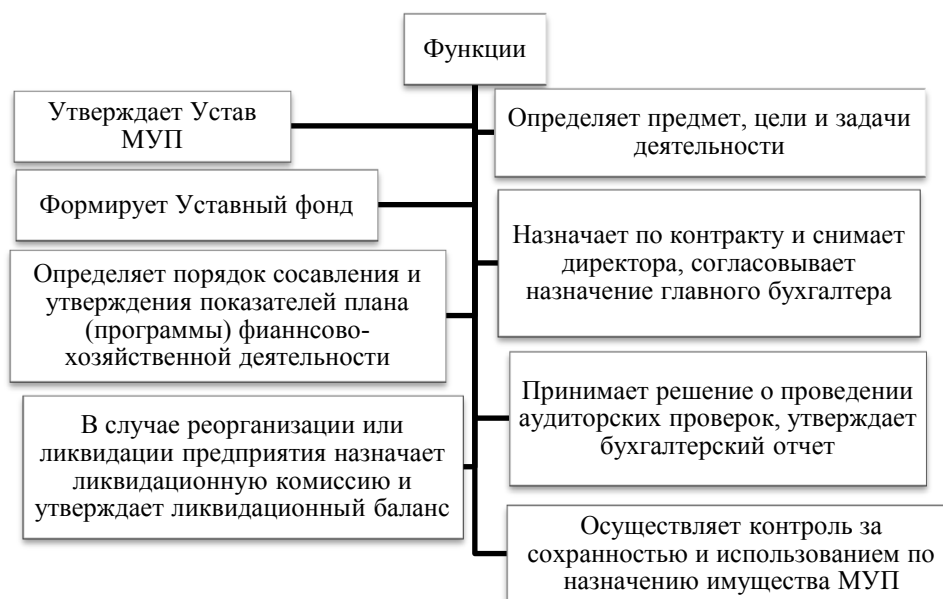

Рисунок 1. Функции уполномоченного органа местного самоуправления в отношении муниципального унитарного предприятия

Муниципальное образование не несет ответственности по обязательствам муниципального унитарного предприятия, за исключением случаев, когда несостоятельность (банкротство) унитарного предприятия вызвана собственником его имущества. МУП ежегодно перечисляет в местный бюджет установленный собственником часть прибыли, остающейся в его распоряжении после уплаты налогов и иных обязательных платежей, а остальную часть вправе использовать по своему усмотрению[2, с. 328].

Исходя из вышеизложенного, можно сказать, что муниципальные унитарные предприятия являются объектом государственного предпринимательства. Но при этом государство и муниципалитеты преследуют не только коммерческую цель (получение прибыли), но и цель улучшения социальной ситуации в том или ином регионе. Данные улучшения выражаются через общественную полезность, платежеспособный спрос и социальную справедливость.

Также следует отметить, что при создании новых муниципальных унитарных предприятий невозможно не учитывать присутствия на рынке частных предприятий и последствий их деятельности для местного населения. Ряд видов услуг выгоднее оставить для рыночного предпринимательства. И

прежде чем принять решение о создании муниципального предприятия, органы местного самоуправления должны изучить возможности частного сектора. Даже в случае появления на рынке частной монополии в жизненно важных сферах (электро-, водоснабжение и др.) необязательно принуждать ее к реорганизации, можно той же цели достигнуть регулированием цен, поставок [3].

Сознавая ряд положительных моментов деятельности муниципальных предприятий, нельзя одновременно не видеть их существенные недостатки:

- большинство муниципальных предприятий выполняют либо общественные, либо социально значимые частные услуги и поэтому получают дотации из бюджета. Этим предприятиям выгодно оставаться на иждивении, и они объективно не заинтересованы в экономном расходовании ресурсов и повышении своей рентабельности, ибо это приведет к сокращению бюджетных дотаций. Поэтому необходим постоянный и жесткий административный и финансовый контроль над экономической деятельностью муниципальных унитарных предприятий;

- муниципальное предприятие всегда желает быть монополистом в своей сфере деятельности и отрицательно относится к появлению любого конкурента, который,

возможно, будет выполнять ту же услугу дешевле и качественнее [1, с. 250].

Таким образом, основная проблема российских муниципальных унитарных предприятий в сфере ЖКХ состоит в том, что большинство из них неэффективны, оказываемые ими муниципальные услуги исполняются некачественно, что вызывает жалобы населения; многие доведены до банкротства. Ответственность за это лежит на органах местного самоуправления, которые (в интересах населения) устанавливают экономически необоснованные цены и тарифы на продукцию и услуги МУП, не обеспечивающие их рентабельной работы. В то же время они не в полной мере компенсируют (или совсем не компенсируют) теряющиеся при этом доходы МУП, ссылаясь на дефицит бюджетных средств. Через некоторое время МУП неизбежно становится банкротом.

Опираясь на вышеизложенное, целесообразно отметить, что остро стоит проблема эффективности функционирования муниципальных унитарных предприятий. Для оценки эффективности их деятельности необходима комплексная оценка финансово-хозяйственной деятельности данных предприятий.

По результатам анализа финансово-хозяйственной деятельности можно сделать соответствующие выводы:

- о достаточности государственного финансирования;
- об эффективности налогового регулирования;
- об оценке значимости для населения именно данного вида деятельности, связанного, как и в организациях частного сектора, с производством продукции, выполнением работ, оказанием услуг.

Результатами анализа финансово-хозяйственной деятельности муниципальных унитарных предприятий являются:

- определение основных показателей финансово - хозяйственной деятельности предприятия и их динамики;
- определение эффективности деятельности предприятия в целом;
- определение эффективности использования городского, государственного и муниципального имущества;
- создание основы для принятия оптимальных управленческих решений;
- определение бюджетной эффективности и социальной значимости предприятия.

Важным является тот факт, что в первую очередь в такой оценке непосредственно заинтересованы государство, как собственник и главный заказчик, и руководители унитарных предприятий, несущие персональную ответственность перед государством за результаты их работы. Следует отметить, что результаты оценки и анализа финансового состояния становятся базой при разработке стратегий финансового оздоровления, предотвращения банкротства и обосновании перспектив развития унитарных предприятий [5, с. 209].

Кроме того, роль оценки финансово-хозяйственной деятельности состоит в том, что на основе полученных результатов, можно сформировать наиболее эффективные концепции дальнейшего развития муниципальных унитарных предприятий.

Мероприятия по эффективному управлению деятельностью, в данном случае, являются распространенным приемом адаптации к условиям меняющегося рынка.

Имеется несколько «железных» причин, по которым деятельность муниципальных унитарных предприятий считается нецелесообразной и неэффективной. Данные причины представлены в таблице 1.

Таблица 1

Причины для реорганизации муниципального унитарного предприятия

Название группы причин	Состав группы
Неблагоприятная социально-экономическая ситуация в стране и низкий уровень жизни населения	Большое количество льготных категорий по оплате жилищно-коммунальных, транспортных и других муниципальных услуг
	Передача в муниципальную собственность большого количества жилищного фонда, объектов

	социальной сферы и инженерного обеспечения городов, произошедшая из-за процесса приватизации государственных предприятий
	Рост цен и тарифов на услуги общегосударственных естественных монополий: электроэнергия, газ, железнодорожные перевозки
Действия муниципальной власти	Передача муниципальному унитарному предприятию большого объема нефинансируемых государством услуг
Ситуация внутри муниципального унитарного предприятия	Отсутствие заинтересованности руководителей муниципальных унитарных предприятий в снижении затрат и повышении рентабельности

Указанные причины являются следствием ухудшения финансового состояния муниципальных унитарных предприятий. В частности, повышение цен и тарифов на услуги муниципальных унитарных предприятий приводит к увеличению кредиторской задолженности муниципального унитарного предприятия, следовательно, снижается платежеспособность и финансовая устойчивость предприятия. Форма хозяйственного ведения унитарных предприятий порождает снижение прибыли из-за увеличения расходов, что ведет к снижению рентабельности.

Все перечисленные проблемы свидетельствуют о необходимости повышения эффективности деятельности муниципальных унитарных предприятий.

При проведении любых мероприятий приоритетом остается сохранение гарантий оказания качественной и доступной помощи всем категориям населения, поэтому на первый план выходит социально-

экономическая эффективность принимаемых мер. Однако отсутствие теоретического обоснования приводит к тому, что все процессы в субъектах РФ происходят хаотично и часто не отвечают требованиям рациональности и эффективности [4].

Вместе с тем, в ряде случаев муниципальные унитарные предприятия функционируют без текущих планов, согласованных с органами исполнительной власти, четкого определения цели их деятельности и стратегии развития. Низкое качество управления муниципальными унитарными предприятиями в современной России связано с отсутствием четкого определения целей функционирования этих предприятий, недостаточным объемом прав собственника (в лице органов местного самоуправления) в области выработки текущей политики предприятия и отсутствием контроля за реализацией намеченных задач, что ведет к нецелевому использованию прибыли и амортизации, разрушению основных фондов.

Список использованной литературы:

1. Парахина, В. Н. Муниципальное управление: учеб. пособие / В. Н. Парахина, Е. В. Галеев, Л.Н. Ганшина. – М.: КНОРУС, 2015. – 496 с.
2. Система муниципального управления: учебник для вузов. / В. Б. Зотов [и др.] ; под ред. В. Б. Зотова. - 3-е изд. перераб. и доп. – СПб.: Питер, 2007. – 560 с.
3. Шеховцова Л.В. Кадровое обеспечение жилищно-коммунального хозяйства: требования к формированию компетенций выпускников вуза./ Актуальные направления научной мысли: проблемы и перспективы/ Сборник материалов VI Всероссийской научно-практической (национальной) конференции. - 2019. - С. 61-67.
4. Шеховцова Л.В., Чернобровина А.Б. Перспективы повышения качества подготовки кадров в сфере ЖКХ при создании образовательного кластера в сборнике: Интеграция науки и общества на современном этапе/ Сборник материалов V Международной научно-практической конференции. - 2018. - С. 547-555.
5. Ярагина, М.О. Основные этапы анализа финансового состояния государственных унитарных предприятий / М. О. Ярагина // Известия Оренбургского государственного аграрного университета. – 2014. – № 4. – с. 208-2011.

Шеховцова Лада Викторовна

Лауазымы: экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, базалық дайындық факультетінің деканы, ФМБЖБМ "Новосібір мемлекеттік экономика және басқару университеті «НХШИ»", Новосибирск қ.

Пошталық мекен-жайы: 630099, Ресей, Новосибирск, к. Каменская, 56

Ұялы. тел: +7 913-906-2990

E-mail: lada.sch@mail.ru

Тұрғын үй-коммуналдық шаруашылық саласындағы муниципалды унитарлық кәсіпорындардың жұмысындағы проблемалық аймақтар

Шеховцова Лада Викторовна

Должность: кандидат экономических наук, доцент, декан факультета базовой подготовки, ФГБОУ ВО «Новосибирский государственный университет экономики и управления «НИНХ», г.Новосибирск

Почтовый адрес: 630099, Россия, г. Новосибирск, ул. Каменская , 56

Сот. телефон: +7-913-906-2990

E-mail: lada.sch@mail.ru

Проблемные зоны в функционировании муниципальных унитарных предприятий в сфере жилищно-коммунального хозяйства

Shekhovtsova Lada Viktorovna

Position: PhD in Economics, Associate Professor, Novosibirsk State University of Economics and Management NINH, Novosibirsk

Mailing address: 630099, Russia, Novosibirsk, st. Kamenskaya, 56

Mob.phone: +7-913-906-2990

E-mail: lada.sch@mail.ru

Problem areas in the functioning of Municipal unitary enterprises in The sphere of housing and communal services

РАЗДЕЛ 3 ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ответственный редактор:

Ахаев А.В. – доктор педагогических наук

Ведущие эксперты:

Акманова Г. Р. – кандидат педагогических наук

Кундакова А. – кандидат педагогических наук

Кикина М.И. – кандидат педагогических наук

ӘОЖ 376

Аюпова Гулбаршын Турагуловна

PhD докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қаласы, Қазақстан Республикасы

e-mail: gulbarshin63@mail.ru

Мазанбекова Меруерт Ержановна

магистрант, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қаласы, Қазақстан Республикасы

e-mail: mika_98.14@mail.ru

БОЛАШАҚ ПЕДАГОГТАРДЫҢ ИНКЛЮЗИВТІ БІЛІМ БЕРУГЕ ДАЙЫНДЫҚТАРЫНЫҢ МОНИТОРИНГ НӘТИЖЕЛЕРІ

Мақалада инклюзивті білім беру жағдайындағы жұмысқа педагог кадрларды даярлау проблемасының өзектілігі негізделеді; "педагогтың инклюзивтік дайындығы" ұғымының мәні және оның негізгі компоненттері ашылады; инклюзивті білім беру жағдайындағы жұмысқа педагогикалық мамандық студенттерінің дайындық деңгейін объективті бағалауға мүмкіндік беретін диагностикалық құрал ұсынылады; респонденттердің инклюзивтік дайындық деңгейін зерттеудің нәтижелері мен талдауы келтіріледі.

Түйін сөздер: инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындық; инклюзивті дайындық компоненттері; болашақ педагогтардың инклюзивті дайындығының қалыптасу деңгейі, критерийлері мен көрсеткіштері; инклюзивті дайындық диагностикасының бағдарламасы.

В статье обосновывается актуальность проблемы подготовки педагогических кадров к работе в условиях инклюзивного образования; раскрывается сущность понятия "инклюзивная подготовка педагога" и ее основные компоненты; предлагается диагностический инструмент, позволяющий объективно оценить уровень подготовки студентов педагогических специальностей к работе в условиях инклюзивного образования; приводятся результаты и анализ исследования уровня инклюзивной подготовки респондентов.

Ключевые слова: подготовка к работе в условиях инклюзивного образования; компоненты инклюзивной подготовки; уровень, критерии и показатели сформированности инклюзивной подготовки будущих педагогов; программа диагностики инклюзивной подготовки.

The article substantiates the relevance of the problem of training teachers to work in inclusive education; reveals the essence of the concept of "inclusive teacher training" and its main components; offers a diagnostic tool that allows you to objectively assess the level of training of students of pedagogical specialties to work in inclusive education; provides the results and analysis of the study of the level of inclusive training of respondents.

Keywords: preparation for work in the conditions of inclusive education; components of inclusive training; level, criteria and indicators of formation of inclusive training of future teachers; program of diagnostics of inclusive training.

Қазіргі заманғы білім беру практикасына инклюзивті құндылықтарды интериоризациялау үрдісі- ерекше білім беру қажеттілігі бар балалармен жұмыс істеуге дайын болмаған педагогикалық кадрларды даярлаудағы елеулі кемшіліктерді анықтады. Емельянованың пікірінше, кәсіби дайындық теориялық білімді және практикалық технологияларды меңгеруде ғана емес, сонымен қатар "...жалпы кәсіби сананың қалыптасуына, кез келген адамға өз басына пайда көру мақсатында емес, шынайы ізгілік ұстанымында қарым қатынас жасай білу" [1, 46].

Синявская зерттеуінше, даму нормасы қалыпты балаларды және ерекше білім беру қажеттіліктері бар оқушыларды бірлесіп оқыту жүргізілетін аралас сыныптардағы жұмысқа педагогтарды даярлау сапасын арттыру үшін "инклюзивті білім беру жағдайында

педагогтың жұмысқа дайындығы" дефинициясының мәнін нақты анықтау қажет. Біз мұндай дайындықты ерекше білім беру қажеттіліктері бар балаларды оқытуға маңызды алғышарт болып табылатын және болашақ педагогтардың өз кәсіби қызметінде "кіріктірілген" білім беру принциптерін іске асыру маңызды деп санаймыз [2, 29 б.].

В.В.Хитрюк өзінің ғылыми-педагогикалық зерттеулерінде "педагогтың инклюзивтік дайындығы" дефинициясын енгізу қажеттілігін негіздеді, оны автор "инклюзивті білім беру кеңістігі жағдайында тиімді кәсіби-педагогикалық іс-әрекет ету ниетін және қабілетін алдын ала анықтайтын құзыреттер кешені" деп сипаттайды [3, 4, 5]. Алдағы уақытта аталған зерттеуімізде "инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындық" және "инклюзивті дайындық" ұғымдарын синоним деп санаймыз.

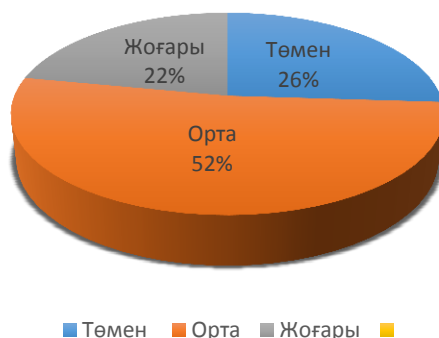
Инклюзивті дайындық компоненттерінің арасында "кіріктірілген" білім беру жағдайында жұмысқа кәсіби даярлықтың адамгершілік құрамдас бөлігі ретінде инклюзивті әдепке ерекше рөл беріледі. Бұл инклюзивтік теория мен инклюзивтік тәжірибе салынған іргетас. Осы үш компоненттің қиылысу аймағы "инклюзивтік дайындық" ұғымымен анықталады.

Студенттерді педагогикалық қызметке даярлаудың өзекті деңгейін анықтау мақсатында тәжірибелік-эксперименталдық жұмыс жүргіздік, оған 51 адам қатысты. Қорытынды эксперимент кезеңінде студенттердің әр компонентті инклюзивтік дайындықта меңгеру деңгейін объективті бағалауға мүмкіндік беретін диагностикалық құрал әзірленді. Біз деңгейлерді (шекті, базалық, жоғары), сондай-ақ болашақ

педагогтардың инклюзивті дайындығының қалыптасуын диагностикалау бағдарламасы құрылған әрбір компонент бойынша өлшемдер мен көрсеткіштерді анықтадық.

Инклюзивті этиканы зерттеуде А. Мехрабиена және Н. Эпштейн сұрақнамасы (эмпатияны диагностикалау) қолданылып, студенттердің жеткілікті саны ерекше білім беру қажеттілігі бар балалардың әдеттегі мектептерде оқуға қол жеткізуі тиіс деген фактіні айқын емес деп көрсетті. Тұлғалық критерий тұрғысынан психологиялық құзыреттіліктің төмен деңгейін респонденттердің 26% (13 адам), орта – 52% (27 адам) көрсетті және жоғары деңгейді 22% (10 адам) көрсетті. Осылайша, студенттердің көпшілігінде инклюзивтік этика сияқты компонент жеткіліксіз дамыған деген қорытынды жасауға болады.

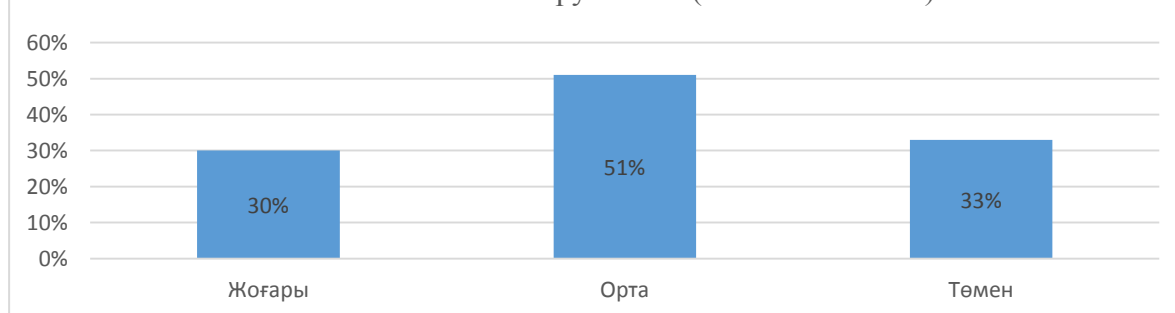
А. Мехрабиена және Н. Эпштейн сұрақнамасы (эмпатияны диагностикалау)

Студенттердің инклюзивтік теорияны меңгеру деңгейін зерттеу үшін инклюзивті білім беру негіздері бойынша «Инклюзивті білім берудің негізі» (Емельянова Т.В.) тесті қолданылды. Оқушылардың 51% (26 адам) оны орта деңгейде орындады, 17 адам (33%)

инклюзивті білім беруді жүзеге асыруға қажетті арнайы білімнің жетіспеушілігін көрсетті. Педагогикалық рефлексияның жоғары деңгейін 15 адам көрсетті, бұл зерттелетіндердің жалпы санының 30% - ға жуығын құрады.

"Инклюзивті білім беру негізі" (Емельянова Т.В.)

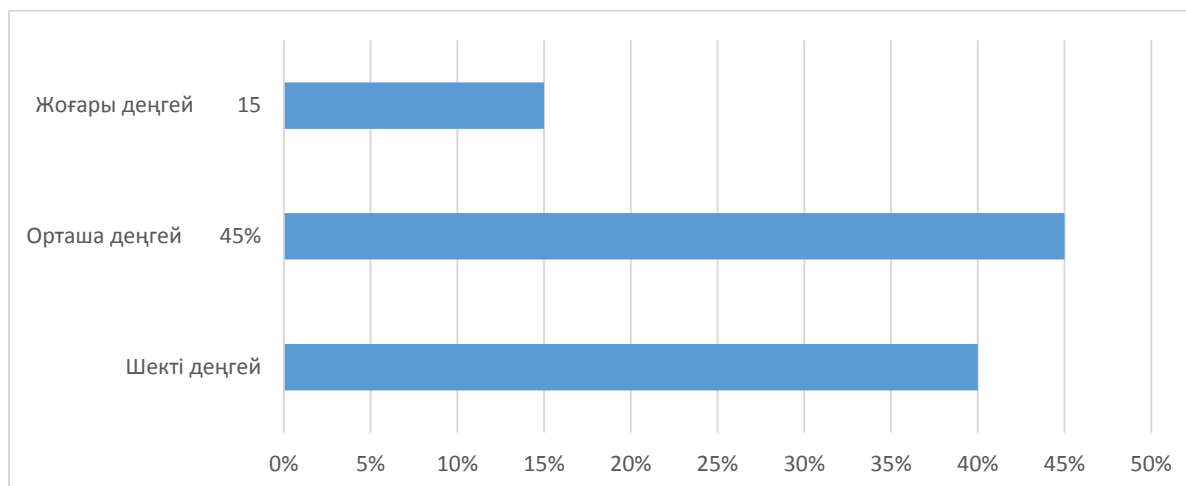
Ал, инклюзивті практикада "кәсіби міндеттерді шешу қабілетін бағалау" және "студенттер қызметінің нәтижелерін бағалау" сияқты компоненттердің қалыптасу деңгейін зерттеу үшін О. С. Кузьминаның «Кәсіби міндеттерді шешу қабілетін бағалау»

әдістемесі қолданылды. Диагностика нәтижелері бұл компоненттің студенттерде нашар қалыптасқанын көрсетті. Тек 2 адам инклюзивті тәжірибені меңгерудің жоғары деңгейін көрсетті. Көптеген тапсырмаларды студенттердің 72% (37 адам) орындай алмады.

Жалпы жүргізілген зерттеу инклюзивтік дайындықтың шекті деңгейімен 20 адамды (40%) иеленетінін көрсетті, респонденттердің

15% - да (8 адам) жоғары деңгей байқалады. Зерттелетіндердің басым саны (45% – 23 адам) дайындықтың орташа деңгейін көрсетті.

Осылайша, диагностиканы өткізу кезеңінде болашақ педагогтардың инклюзивті білім беру жағдайында жұмысқа дайындығы жеткіліксіз қалыптасқан. Бұл проблеманың өзектілігін

және инклюзивті білім беру мәселелерінде студенттердің құзыреттілік деңгейін арттыру жолдарын іздеу қажеттігін көрсетеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Емельянова Т.В. Основы инклюзивного образования: практикум. – Тольятти: Изд-во ТГУ, 2014.
2. Синявская А.А. Понятие «готовность к работе в условиях инклюзивного образования» в современных психолого-педагогических исследованиях // Вестник Гуманитарного института ТГУ. – 2015. – №2(18). – С. 28-31.
3. Хитрюк В.В. Инклюзивная готовность как этап формирования инклюзивной культуры педагога: структурно-уровневый анализ // Вестник Брянского государственного университета. – 2012. – №1.
4. Общая педагогика. Профессиональная педагогика. Психология. Частные методики. – Брянск: РИО БГУ. – 2012. – С. 80-84.
5. Хитрюк В.В. Готовность педагогов к работе в условия инклюзивного образования // Вестник Чувашского государственного педагогического университета имени И.Я. Яковлева. – 2013. – №3 (79). – С. 189—194.

Аюпова Гулбаршын Турагуловна

Лауазымы: PhD докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Мәңгілік ел көшесі, 11

Ұялы тел: +7 778 881 33 10

E-mail: gulbarshin63@mail.ru

Мазанбекова Меруерт Ержановна

Лауазымы: «Педагогика және психология» мамандығының магистранты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Мәңгілік ел көшесі, 11

Ұялы тел: +7 702 293 32 73

E-mail: mika_98.14@mail.ru

Болашақ педагогтардың инклюзивті білім беруге дайындықтарының мониторинг нәтижелері

Аюпова Гулбаршын Турагуловна

Должность: доктор PhD, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, город Семей, улица Мәңгілік ел, 11

Сот. тел: +7 778 881 33 10

E-mail: gulbarshin63@mail.ru

Мазанбекова Меруерт Ержановна

Должность: магистрант специальности «Педагогика и психология», Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, город Семей, улица Мәңгілік ел, 11

Сот. тел: +7 702 293 32 73

E-mail: mika_98.14@mail.ru

Результаты мониторинга готовности будущих педагогов к инклюзивному образованию

Ayupova Gulbarshin Turagulovna

Position: doctor PhD, Kazakh humanitarian and Law Innovation University

Mailing address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey city, st.Mangilik el,11

Mob.phone: +7 778 881 33 10

E-mail: gulbarshin63@mail.ru

Mazanbekova Meruert Erzhanovna

Position: The student of the specialty "Pedagogy and psychology", Kazakh humanitarian-law innovative University

Mailing address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey city, st.Mangilik el,11

Mob.phone: +7 702 293 32 73

E-mail: mika_98.14@mail.ru

Results of monitoring the readiness of future teachers for inclusive education

ӘОЖ 80.81.13

Әбікенова Гүлнат Төкенқызы

филология ғылымдарының докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университет, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: abikenova-gt@mail.ru

Акабаева Мадина Отанқызы

PhD докторанты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: m.akabaeva@kazguu.kz

ҚАЗІРГІ ҚАЗАҚ МЕДИА-МӘТІНДЕРІНІҢ ДАМУ ТАРИХЫ

Аталмыш мақалада қазіргі қазақтың медиа-мәтіндерінің бастапқы кездегі дамуы мен тарихы туралы айтылады. Жалпы бұқаралық ақпарат құралдарында пайда болған медиа-мәтіндердің бүгінгі күнгі күйінің қалыптасуы үшін ғалымдар түрлі зерттеу жұмыстарын жасап, тілшілер де іс жүзінде қолданып көрген тәжірибеден болғандығы туралы да жіті баяндалады. Әр түрлі зерттеушілердің берілген тақырып негізінде қалыптастырған ойы да сөз болып, пікірлері де толық талдауға түскен. Медиа-мәтіннің даму деңгейіне байланысты зерттеген ғалымдардың аттары нақтыланып, зерттелген еңбектері айқындала түскен. Медиа-мәтіннің тіліне, арнайы өзіндік сипатына да тоқталып, баспасөз беттерінен мысалдар да келтірілген. Қазіргі жаһанданған заманда ғаламтордағы әлеуметтік желілердің күрт дамып кетуінің қазақ журналистикасына да тигізіп жатқан әсерін мақалада автор нақтылай түскен. Төртінші биліктің болашақта дамуына да автор тарапынан өзіндік жеке пікір де айтылған.

Түйін сөздер: журналистика, медиа-мәтін, тарих, ақпарат, жазу, метафора, тілдік бірлік, прагматика.

В данной статье рассказывается об истории и развитии современных казахских медиа-текстов. Для формирования современного состояния медиа-текстов, появившихся в средствах массовой информации в целом, ученые провели различные исследовательские работы и рассказали об опыте, который на практике использовали и журналисты. На основе данной темы были сформулированы мнения различных исследователей. В зависимости от уровня развития медиатекста уточняются названия изученных ученых, раскрываются изученные труды. Также были затронуты язык, особый характер медиа-текста, приведены примеры со страниц прессы. В современном глобализирующемся мире влияние резкого развития социальных сетей в интернете на казахскую журналистику также было уточнено автором статьи. На будущее развитие Четвертой Власти также высказано свое личное мнение со стороны автора.

Ключевые слова: журналистика, медиа-текст, история, информация, письмо, метафора, языковое единство, прагматика.

This article describes the history and development of modern Kazakh media texts. To form the current state of media texts that have appeared in the media as a whole, scientists conducted various research works and told about the experience that journalists also used in practice. On the basis of this topic, the opinions of various researchers were formulated. Depending on the level of development of the media text, the names of the scientists studied are clarified, and the works studied are revealed. The language and the special nature of the media text were also touched upon, and examples from the press pages were given. In the modern globalizing world, the impact of the rapid development of social networks on the Internet on Kazakh journalism was also clarified by the author of the article. The author also expressed his personal opinion on the future development of the Fourth Power.

Keywords: journalism, media text, history, information, writing, metaphor, linguistic unity, pragmatics.

Есімі ел есінде қалған поляк жазушысы әрі журналист Тадеуш Брезаның «Жазу қиын, бірақ мүлдем жазбау одан да қиынырақ болар еді», - деген сөзі көптеген баспасөз өкілдерінің қызметкерлеріне ой салары белгілі [1,36]. Оқырманды өзіне баурап алар, тың мәліметтермен жабдықталған жақсы бір мақала жарыққа шығуы үшін ең алдымен тақырыптың дұрыс қойылуы қажет-ақ. Жазған дүниенің міндетті түрде мақсаты болып, өзектілігі де барынша үлкен рөл атқарары сөзсіз. Оқып отырған көпшілік қауым берілген мақаладан өзіне керегін тауып, ойландырып

жүрген мәселесінің де жауабын ала алуы тиісті. Сондықтан жазар жазуға бейжай қарамай, міндетті түрде үлкен жауапкершілікті алатындардың жұмысы едәуір.

Бүгінде тәуелсіз ел ретінде қалыптасып қалған қазақтардың кешегі күні тарихқа толы болғаны сияқты, қазіргі медиа-мәтіндердің де өзінің даму жолы, тарихы бар екені де шындық. Бүгінгі дәрежесіне жетуі үшін талай сынақтан өтіп, талай жұмыстың басын қайырғаны да жалған емес-ті.

Негізінде медиа-мәтін ғалам бойынша ақпараттық бейнені құрайтын негізгі болып

табылатын ұғымдардың қатарына жататыны зерттеу барысында белгілі болды. Дәл қазіргі жаһанданған әлемде барлық адамзат баласы электронды түрде бұқаралық ақпарат құралдарын объекті ретінде қолданып отырғаны да мәлім. БАҚ-тың қай түрін алып қарасаңыз да, барлығына бірдей деңгейде қолданылатын құрал ретінде медиа-мәтін өзіндік жекелеген қызмет атқарары да шындық. Осы тұрғыда академик Рабиға Сыздық өзінің аталмыш тақырыпқа қатысты ойын білдірген кезде «Сөз жоқ, бұл күнде тіл тәжірибесінде публицистиканың, көпшілік информация құралдары – баспасөздің, радио мен телевидениенің де рөлі күшейе түскенін мойындау қажет», - леген болатын.

Бұқаралық ақпарат құралдарының қай түрін алып қараса да, медиа-мәтінмен тығыз байланыс орнатады. Демек, түрлері басқа болғанмен атқаратын қызметі ары қарай жұмыстағы мақсатының барлығы бір болып табылмақ. Әлеуметтік сөзжасамдық құбылыс ретінде танылып әрі коммуникативтік бірліктің ең жоғары деңгейдегі нүктесі болғандықтан өзінің саласында алатын орны ерекше болып табылады. Негізінде ХХ ғасырдың ортасына таман жалпы журналистиканың теориялық әрі практикалық жақтары біртіндеп өзгеріске ұшырап, басым бөлігі интернетке қарай ауысқан кез еді. Оның өзі де негізгі даму кезеңдері бойынша бүгінгі күнгі медиа-мәтіннің көрінісіне алып келетін бірден бір жол іспеттес.

Профессор Қ.Қамзин өзінің журналистикаға қатысты еңбектерінің ішінде оны ең алдымен теория ретінде танып көріп, одан әрі практика, кейінірек педагогика мен психологияға дейін ұштасып жататынын айтқан еді [2,78]. Сол сияқты медиа-мәтінді де құрастырып одан әрі пайдаға асырып жатқан кезде міндетті түрде жан-жақты саралауды қажет ететін құбылыс болып табылатыны анық.

Қазіргі кезде жалпы әлемнің өзгеріске ұшырап, күн санап даму құбылысын басынан өткеріп отырғаннан кейін де оның ішіндегі элементтері де міндетті түрде өзгеріске ұшырап отыратыны таныс жағдай. Ғаламның медиа бейнесін қалыптастыра отырып негізгі болып табылатын бірден бір фактор ретінде қарастырылатын медиа-мәтіннің дамуына байланысты ғалымдардың зерттеулерінде барынша көп кездестіруге болады. Себебі, ертерек тұрақталып қалған жазулар емес, қазіргі кезде әлеуметтік желілердің де күн

санап ерекше дамуына байланысты мәтін жазылымы өзінің құндылығын жоғалта бастағандай жағдайда қалдырады.

Дәл бүгінгі күндегі жағдайға сараптама жасау барысында, бұқаралық ақпарат құралдарын көріп, көргені бойынша ой түю – ерте заман адамдарынан қалып қалған әдет ретінде ғана болуы мүмкін. Ал, жаңа толқын – жас ұрпақтың жаһанданған заманмен бірге заманауи болуы журналистиканың ақсауына әкеп соқтыруы да мүмкін жағдай. Сондықтан да ұлттық құндылықтарды сақтай отырып, медиа-мәтіннің де маңыздылығын жоғалтып алмас үшін біраз күштің салынуы керек-ақ.

Жоғарыда айтқандай, әлемдік дүниенің барлығы төл саламызға әсер етіп, медианың да бастауы қазақ елінен бұрын дамып кеткен елдерде пайда болғаны белгілі. Ал тақырып қазақ медиа-мәтіні болғандықтан жазылуы ертеден болғанымен, ғылыми түрде зерттеліп, сала бойынша қарастырыла басталғаны 2000 жылдардан бері қарай болып табылады. Нақтырақ дәлел ретінде Қ.Есенова 2003 жылы «Қазіргі қазақ медиа-мәтінінің прагматикасы» деген тақырып бойынша докторлық жұмыс қорғап, жаңалық ретінде алып келген еді. Дәл осы жұмыстардың негізінен медиа-мәтіннің даму тарихы мен өзіндік ерекшеліктері жекелей сараланып, қолданылудағы дұрыс-бұрыстық анықтала басталған еді. Ары қарай жұмыс дамып, 2007 жылдары Д.Әлкебаева прагмастилистика мәселесіне де басты назарды аударып, жалпы аталмыш саланың өкілдеріне арналған оқу құралын да баспадан басып шығарған еді.

Ғылыми зерттеулердің ішінде медиа-мәтіннің дамуына ары қарай қолданылу жұмысының ауқымын өзгерту мақсатында да талай жұмыстар атқарылып, нәтижесінде З.Ерназарова, Г.Әзімжанова, Б.Жұмағұлова, Н.Дәулеткереева сияқты ғалымдардың да зерттеу еңбектері жарыққа шығып, қазақтың медиа-мәтінінің дамуына өздерінің үлестерін қосып, жалпы лингвистикадағы прагматикалық жаңа ұғымдарға жол ашқан болатын-ды. Ал қазіргі кезде бұқаралық ақпарат құралдарының тілі бойынша зерттеушілер медиа-мәтіннің бүгінгі жалпы күйін қарастыра отырып метафоралылықтың айрықша жоғары болып келетінін ашып көрсете алған.

Және аталмыш медиа-мәтіндердегі метафоралардың кез келген нәрсенің екі жағы сияқты болып келіп, сөздердің негізгі әрі ассоциотивтік мағыналарының өзара бір-

бірімен әрекеттесуі арқылы жасалатыны байқалады. Қазіргі заманғы БАҚ тілінде метафораның алатын орны оның әлеуметтік сипатымен айқындала отырып ерекшеленеді. Оны тіпті жұмыс барысында кездескен кезде ақиқаттың болмысын бейнелейтін тәсіл деп атауға да болмайтын кездер кездесіп жататыны да жалған емес-ті.

Жалпылама алған кезде бұқаралық ақпарат құралдарында кездесетін мәтінде берілетін кілт сөздер мен оның мағынасына қарай ең алдымен тілдік жүйе бойынша мағынасымен байланысты болатын болса, екіншіден оның сөзді жасайтын қызметіне де қатысты жүзеге асуы мүмкін болып табылады.

Сондықтан да бүгінгі күнде орын алып отырған медиа-мәтіннің даму тарихының да бастамасымен көркемдегіш құралдардың өзіндік ерекшелігімен дараланып отыратын жайы бар. Қалай дегенмен де медиа-мәтіннің газет бетіндегі өзектілігі, актуалды болып табылатын мәні бірнеше семалардың бірігіп кетуімен байланысты болып жүйеленіп тұрады.

Тілдік бірліктердің уақыт өте келе өзгеріске ұшырап, басқа күйге енуіне де байланысты газет бетіндегі жазбалардағы мәтіндер де кез келген көркемдегіш құралдардың оның ішінде метафоралардың мәні мен мағынасын түсіну үшін міндетті түрде білім алушыларда сол ұғымдарға қатысты қалыптасып қалған білімнің болуы да міндет болып табылады. Ол аялық білім деп аталады. Яки тілді ұстанушылардың не болмаса тұтастай алғанда тілдік ұжымның ойында әрі санасында бұрыннан бері орын алатын ықтимал білімдер қор екені зерттеу барысында мәлім болғанды [3,56].

Тақырыптың негізгі мақсаты медиа-мәтіннің даму тарихына тереңірек үңілу болғандықтан тақырыпат туралы да айта кету міндетті. Публицистика жағынан мәтіннің маңызды құрамдас бөлшегі ретінде де қалыптасып қалғандықтан тақырыпаттың медиа-мәтінмен арасындағы ерекше сабақтастықты ғалымдар назардан тыс қалдырмай, барынша дамыта отырып зерттеген еді.

Қазақ тіл білімінің дамуы мен қалыптасуына ерекше үлестерін қосқан ғалымдардың қатарына А.Байтұрсынов, Қ.Жұбанов, М.Балақаев, Ә.Болғанбаев жатып, тізімді ары қарай Т.Қордабаев, Р.Сыздық, Ғ.Қалиев, Б.Әбілқасымовтар жалғастыратыны белгілі. Сондай-ақ А.Алдашевтар зерттеуге

өзіндік үлестерін қосып зерттеушілердің тобы публицистикалық мәтінді, сондай-ақ жалпылама негізде пайда болған баспасөз тілін стилистикалық, грамматикалық әрі лексика-семантикалық пен жанрлық жағынан да қарастырған болатын-ды.

Сондай-ақ әлемдік тіл білімінде де тура осындай сипатта орын алатын еңбектер көптеп кездесіп, жарияланып жүрген жайы бар. Соның негізінде газет бетіндегі тақырыптардың зерттеулерінен бұрын ғалымдардың да басты назары баспасөз тілінің өзіне түскен болатын. Яки медиа-мәтіннің дараланып қалыптасуына ерекше жағдай жасап, өзекті тақырыптардың қатарына жатқызған болатын. Айталық, осы тұста К.Бодиньяның басты назарда ұстаған пікірі еске оралады. «Баспасөз тілі заманауи тілден көрініс беріп қоймай, оны қалыптастырады», - деген ғалымның ойы медиа-мәтінді тереңінен қарастыра отырып, зерделеу бірден-бір өзектілігі айқын зерттеу жұмыстарының қатарына жататыны бар [4,15]. Соның салдарынан да медиа-мәтіннің жұмысын бүгешүгесіне дейін қарап талдау – журналистикаға қосылған үлес деп тануға болатыны да жалған емес екені белгілі.

Медиа-мәтіннің бүгінгі күннен ары қарай да дамуы үшін журналистер одағының мүшелері көптеп қызмет жасап, ілгері жылжуына үлес қосып жататыны белгілі. Медиа-мәтіннің сәтті шығуына, БАҚ –тың қай саласында болмасын оқырманды, тыңдарманды өзіне жинап алатындай мәтін қалыптастыра алуы бойынша жасалып жатқан жұмыстардың ішінде Қайнар Олжаевтың еңбектерінен көптеп көруге болады. Телевизия, радио және жаңа медиаға керекті мәтінді жазу үшін Қайнар Олжай арнайы курс ұйымдастырған болатын-ды. Курс барысында Роберт Хиллиардтың кітабы бойынша негізделіп, әзірленген еді. Жиырма бес тараудан тұратын арнайы дәрістердің жиынтығы әрбірі өз кезегі келгенде екі бөлімге бөлініп отырады. Роберт Хиллардтың іске асырмақ болған ойларын Қайнар Олжай медиа-мәтінді қалай жазып, редакциялау жұмыстарын да қалай жүзеге асыру қажет екенін ашып беріп, ары қарай журналистиканың оның ішінде мәтіннің мәніне ерекше ой қосып, өзінің кеңестерін де жүйелі түрде жеткізе алған.

Аталмыш курс медиа-мәтінді ерекше үйреніп, сапалы сөйлеп, жаза алудың қырсырын үйренетін жастардың өтініші бойынша

жазылып, көптеген мәліметтерден хабардар болатыны да рас. Жоғарыда айтылған дәрістердің сериясына ерекше көңіл бөліп, мұқият құлақ қойған тыңдарманның жазу өнеріне жаңадан тың серпіліс алып келетіні туралы да нық айтуға болады. Дәл осындай пайдалы курстардың сапалы дүние шығару үшін арнайы жасалып, қалың көпшілікке берері көп болмақ.

Сондай-ақ медиа-мәтінінің тағы бір даму ерекшелігі бойынша қазіргі кездегі копирайтер мамандарының да жұмысының алға басып тұрған кезі болып табылады. Мақаланың басында мәлім еткендей қазіргі кездегі журналистика дамып келе жатқанымен, ғаламтор желілеріндегі ақпараттарды оқу, тұтыну, бір-бірімен бөлісуі кең етек алуда. Сондықтан да копирайтерлердің дені өздерінің

жұмыстарын әлеуметтік желілер арқылы беріп, көптеген табыс көзін де иемденіп отырғаны белгілі. Медиа-мәтін мен копирайтер жазатын мәтін екеуінің арасын бөліп-жарып қарастыруға көп негіз де жоқ. Егіз ұғымдай бір-бірімен тұтасып кеткен ойды бір жерден ғана шығарып, нәтижеге қол жеткізе алу – нағыз маманның ісі болмақ.

«Әдебиетті екі рет оқып түсінесің, ал журналистиканы бір-ақ рет оқығанда түсінуге болады», – деп С.Конолли айтпақшы медиа-мәтінді алғаш оқығаннан бастап-ақ тілге жеңіл болып, оқырман қабылдауына бірден барса – журналистің жеткен жетістігі болмақ [5,16].

Қаймақты сөзбен қаймана қазаққа жақсы жаңалықтарды жеткізуші сауатты тілшілер көп болғай.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі

1. Омашев Н, Бекниязов Т, Шамахайұлы Қ. Қазақ журналистикасы. Қазақ баспасөзі, 1-том, Алматы, 2008 ж.
2. Серғалиев М. Стилистика негіздері. –Астана, 2006 ж.
3. Касимова И.Н. Метафора – тілдің лексикалық қабатын дамытушы құрал.//ҚазҰУ хабаршысы. Алматы, 2005 ж.
4. Есенова Қ. Қазіргі қазақ медиа-мәтінінің прагматикасы (қазақ баспасөз материалдары негізінде) // филология ғылымдарының докторы ғылыми дәрежесін алу үшін дайындалған диссертация. – Алматы, 2007ж.
5. Е.Прохоров Журналистика. Государство. Общество. – М., 1996 ж.

Әбікенова Гүлнат Төкенқызы

Лауазымы: филология ғылымдарының докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университет, Семей қ.

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ.,

Ұялы тел.: +7 778 247 09 07

e-mail: abikenova-gt@mail.ru

Акабаева Мадина Отанқызы

Лауазымы: PhD докторанты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қаласы

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Қарағайлы, 23 үй, 71 пәтер

Ұялы тел.: +7 747 679 44 91

e-mail: m.akabaeva@kazguiu.kz

Қазіргі қазақ медиа-мәтіндерінің даму тарихы

Абикенова Гүлнат Токеновна

Должность: доктор филологических наук, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г.Семей,

Сот.тел.: +7 778 247 09 07

e-mail: abikenova-gt@mail.ru

Акабаева Мадина Отановна

Должность: докторант PhD, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г.Семей, Карагайлы, 23 дом, 71 квартира

Сот.тел.: +7 747 679 44 91

e-mail: m.akabaeva@kazguiu.kz

История развития современных казахских медиа-текстов

Abikenova Gulnat Tokenovna

Position: Doctor of Philology, Kazakh humanities and law innovation university

Mailing address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey,

Mob.phone : +7 778 247 09 07

e-mail: abikenova-gt@mail.ru

Akabaeva Madina Otanovna

Position: PhD doctoral student, Kazakh humanities and law innovation university

Mailing address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey , Karagayli, 23, 71

Mob.phone: +7 747 679 44 91

e-mail: m.akabaeva@kazguiu.kz

History of development of modern kazakh media texts

МРНТИ 16.01.45

Кульбаева Баглан Тасболатовна

кандидат филологических наук, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, Республика Казахстан
e-mail: kbaglan62@mail.ru

Арынова Алтынай Смагуловна

магистрант, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, Республика Казахстан
e-mail: aarynova@bk.ru

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ КОМПЬЮТЕРНЫХ И ИНФОРМАЦИОННО-КОММУНИКАТИВНЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ОБУЧЕНИИ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ

Бұл мақалада АКТ-ның шетел тілін оқытудағы маңыздылығы айтылып, оларды қолданудың мүмкін нұсқалары туралы мәселе көтерілген. Мақалада ақпараттық-коммуникациялық технологияларды қолданатын сабақтың заманауи тұжырымдамасы талқыланады.

Түйін сөздер: ақпараттық-коммуникациялық технологиялар (АКТ), шет тілі, мотивация, компьютерлік технологиялар, оқыту әдістері.

В данной статье подчёркивается значимость ИКТ в иноязычном образовании, а также поставлен вопрос о возможных вариантах их использования. В статье рассматривается современная концепция урока с применением информационно-коммуникационных технологий.

Ключевые слова: информационно-коммуникационные технологии (ИКТ), иностранный язык, мотивация, компьютерные технологии, методы обучения.

This article emphasizes the importance of ICT in foreign language education, and also poses the question of possible options for their use. The article discusses the modern concept of a lesson using information and communication technologies.

Key words: information and communication technologies (ICT), foreign language, motivation, computer technologies, teaching methods.

В век информационных технологий все чаще предъявляются высокие требования к обучению практическому владению иностранным языком в повседневном общении и сфере профессиональной деятельности. Объёмы учебного материала увеличиваются, и традиционные методы его нередко являются малоэффективными.

В настоящее время основная цель обучения иностранным языкам заключается в формировании и развитии коммуникативной компетенции учащихся, обучении практическому овладению иностранным языком.

Задача учителя иностранного языка – создать индивидуальные условия для каждого учащегося, которые необходимы для практического овладения языком, подобрать целесообразные методы обучения, которые позволили бы стимулировать познавательную активность учащегося на уроке иностранного языка.

Актуальность применения новых информационных технологий продиктована, прежде всего, педагогическими потребностями в повышении эффективности развивающегося обучения, в частности, потребностью

формирования навыков самостоятельной учебной деятельности, исследовательского, креативного подхода в обучении, формирования критического мышления, новой культуры. Использование новых технологий в преподавании английского языка обусловлено не только стремлением к новизне, данное обучение также позволяет реализовать личностно-ориентированный подход.

Современный образовательный процесс невозможно представить без использования новых информационно-коммуникационных технологий, основой которых являются телекоммуникационные и компьютерные средства. Применение ИКТ позволило «существенным образом преодолеть консерватизм и жесткость рамок традиционных образовательных систем и создать открытое образовательное пространство, в котором ученик, как субъект образования, самостоятельно формирует свою «образовательную траекторию» [1, с. 319].

Это не только новые технические средства, но и новые формы и методы преподавания, новый подход к процессу обучения. Известно, что основной целью обучения иностранным

языкам является формирование и развитие коммуникативной культуры обучающихся, обучение практическому овладению иностранным языком [2, с. 56].

Нам бы хотелось продемонстрировать приемы, методы и формы работы на уроках английского языка с применением ИКТ, которые мы применяем (планируем применять) на практике.

Использование видеороликов с последующим их обсуждением позволяет воспринимать аутентичную речь, расширять словарный запас, запоминать конструкции предложений, характерных для живой, разговорной речи. Кроме того, интересный, увлекательный материал обеспечивает высокую мотивацию к изучению предмета.

Использование флэш-игр, различных видов тренировочных упражнений (в том числе и игровых) позволяет восполнить «пробелы в знаниях» обучающихся, тренировать грамматические навыки, пополнять лексический запас.

Применение в практике презентаций на различных этапах работы (введение новой лексики или объяснение грамматического материала, обобщение знаний по изученной теме, самостоятельное создание обучающих презентаций) позволяет представлять необходимую информацию более наглядно.

Использование электронного тренажера навыков общения позволяет не только запоминать лексику и отдельные фразы, но также моделирует ситуации общения, тем самым способствует развитию диалогической речи.

Также широко можно применять различные электронные тесты, которые позволяют экономить время, объективно показывают результат, способствуют развитию навыков самооценки и самоконтроля.

Широкие возможности в изучении иностранного языка открывает использование интернет-технологий:

- видеоконференции,
- работа с англоязычными сайтами,
- онлайн-тесты,
- международные телекоммуникационные проекты,
- переписка со сверстниками из других стран,
- работа с аудиокнигами.

Наряду со всеми несомненными достоинствами работы с использованием ИКТ не следует забывать, что компьютер не может

заменить учителя, поэтому следует четко планировать место и время работы с электронными средствами обучения.

В своей практике применения средств ИКТ мы столкнулись со следующими проблемами:

не смотря на достаточное количество электронных пособий, сложно отобрать материал по изучаемой тематике;

сложно заранее спланировать, на каких уроках будут применяться ИКТ;

ограниченность в использовании видеороликов, статей из англоязычных изданий из-за слабой подготовки обучающихся;

недостаток знаний в сфере информационных технологий у обучающихся;

необходимость дополнительных знаний о различных компьютерных программах, то есть повышение уровня знаний преподавателя как пользователя.

Таким образом, использование информационных технологий позволяет мне осуществить задуманное, сделать урок современным, по-настоящему развивающим и познавательным.

Использование компьютерных технологий в процессе обучения также влияет на рост профессиональной компетентности учителя, способствует значительному повышению качества образования, что ведёт к решению главной задачи образовательной политики.

Анализируя опыт использования ИКТ на уроках, можно с уверенностью сказать, что использование информационно-коммуникативных технологий позволяет:

- 1) обеспечить положительную мотивацию обучения;
- 2) проводить уроки на высоком эстетическом и эмоциональном уровне (музыка, анимация);
- 3) обеспечить высокую степень дифференциации обучения (почти индивидуализацию);
- 4) усовершенствовать контроль знаний;
- 5) рационально организовать учебный процесс, повысить эффективность урока;
- 6) обеспечить доступ к различным справочным системам, электронным библиотекам, другим информационным ресурсам.

Инструменты ИКТ не только повышают мотивацию и познавательную активность учеников, улучшают их знания в области английского языка, но также способствуют повышению их лингвистической

компетентности и дают представления о новых современных технологиях, что довольно актуально в современном мире. Данные технологии предоставляют возможность работать с актуальными и достоверными

источниками, ориентироваться на мировые стандарты. Они обучают «умению критически мыслить, анализировать, оценивать и прогнозировать» [3, с. 34].

Список использованной литературы:

1. Креативная педагогика. Методология, теория, практика [Текст] / под ред. В. В. Попова, Ю. Г. Круглова. – М.: БИНОМ. Лаборатория знаний, 2011. – 319 с.
2. Полат Е.С. Интернет на уроках иностранного языка// ИЯШ № 2, 3 2001 г.
3. Воронина Т. П., Кашицин В. П., Молчанова О. П. Образование в эпоху новых информационных технологий. М.: Просвещение, 2016. 322 с.

Кульбаева Баглан Тасболатовна

Лауазымы: филология ғылымдарының кандидаты, шетел тілдері кафедрасының доценті, Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті

Пошталық мекен-жайы: 140013, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ., Катаев көшесі, 85

Ұялы. тел.: + 7 701 305 14 82

E-mail: kbaglan62@mail.ru

Арынова Алтынай Смагулқызы

Лауазымы: магистрант, гуманитариялық педагогикалық факультеті, Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті

Пошталық мекен-жайы: 140013, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ., Катаев көшесі, 85

Ұялы. тел.: +7 778 935 28 58

E-mail: aarynova@bk.ru

Шет тілін оқытуда компьютер мен ақпараттық коммуникациялық технологияларды қолдану

Кульбаева Баглан Тасболатовна

Должность: кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков, Павлодарский государственный педагогический университет

Почтовый адрес: 140013, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Катаева, 85

Сот. тел.: + 7 701 305 14 82

E-mail: kbaglan62@mail.ru

Арынова Алтынай Смагуловна

Должность: магистрант, гуманитарно-педагогический факультет, Павлодарский государственный педагогический университет

Почтовый адрес: 140013, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Катаева, 85

Сот. тел.: +7 778 935 28 58

E-mail: aarynova@bk.ru

Использование компьютерных и информационно-коммуникационных технологий в обучении иностранному языку

Kulbaeva Baglan Tasbulatovna

Position: Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Pavlodar state pedagogical University

Mailing address: 140013, Republic of Kazakhstan, Pavlodar, Kataev St., 85

Mob.phone: + 7 701 305 14 82

E-mail: kbaglan62@mail.ru

Arynova Altynai Smagulovna

Position: Master of Humanity Pedagogical Faculty, Pavlodar state pedagogical University

Mailing address: 140013, Republic of Kazakhstan, Pavlodar, Kataev St., 85

Mob.phone: + 7 778 935 28 58

E-mail: aarynova@bk.ru

The use of computer and information and communication technologies in foreign language teaching

МРНТИ 16.21.21

Кульбаева Баглан Тасболатовна

кандидат филологических наук, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, Республика Казахстан

e-mail: kbaglan62@mail.ru

Смағұл Әлия Талапқызы

магистрант, Павлодарский педагогический университет, г. Павлодар, Республика Казахстан

e-mail: aliya_2603@mail.ru

ПИСЬМЕННЫЙ ПЕРЕВОД КАК СРЕДСТВО ОБУЧЕНИЯ ИНОСТРАННОМУ ЯЗЫКУ В СРЕДНЕМ ПРОФЕССИОНАЛЬНОМ ОБРАЗОВАНИИ

Мақалада шет тіліндегі мәтінді ана тіліне жазбаша аударудың сипаттамалары сипатталған, оның түрлері мен ерекшеліктері сипатталған. Жалпы білім беретін мектептерде аударманы оқытуға көп көңіл бөлінеді, бұл оқыту процесінде мұғалімдерге ғана емес, оны орындау кезінде оқушылардың өздеріне де қиындықтар туғызатыны анықталды. Аударманы оқыту шетел тілін оқытудың маңызды бөлігі болып табылады, өйткені ол оны үйрену барысында әр түрлі дағдылар мен дағдыларды жандандырады, сонымен қатар негізгі құзыреттіліктерді қалыптастыруға ықпал етеді деген қорытындыға келді.

Түйін сөздер: шет тілі, оқыту әдістемесі, аударма, құзыреттілік тәсіл, өзіндік жұмыс.

В статье дана характеристика письменного перевода иноязычного текста на родной язык, описаны его типы и особенности. Больше внимание уделено обучению письменному переводу в средней общеобразовательной школе, выявлено, что оно вызывает сложности не только у учителей в процессе преподавания, но и у самих учащихся при его выполнении. Сделан вывод о том, что обучение письменному переводу является важной частью обучения иностранному языку, поскольку активизирует различные умения и навыки при его изучении, а также способствует формированию ключевых компетенций.

Ключевые слова: иностранный язык, методика обучения, письменный перевод, компетентностный подход, самонаучение.

The article deals with the characteristics of translation of foreign language texts into the native language and describes its types and features. The author pays special attention to teaching translation in secondary schools and notes that they cause problems not only during the teaching process, but also during the self-study process. It is concluded that teaching translation is an important part of learning a foreign language, as it activates a variety of skills and also contributes to the formation of key competences.

Key words: foreign language teaching, methods of teaching, translation, competence-based approach, self-study.

Период с конца XX века до сегодняшнего дня является временем увеличения интеграционных процессов в мире. Поэтому не удивительно, что переводческая деятельность становится все более и более востребованной. Несмотря на то что наука о переводе сравнительно молода, теоретические работы в области перевода весьма многочисленны. Однако методика обучения переводу остается малоизученной областью (здесь следует упомянуть работы таких исследователей, как Л. К. Латышев, Р. К. Миньяр-Белоручев, Н. Д. Чебурашкин, Н. В. Чичерин и др.). До сих пор не решены многие вопросы, связанные с организацией и содержанием учебного процесса, конечными задачами и требованиями, которые должны предъявляться как к обучаемым, так и к

обучающим.

В настоящее время основная цель обучения переводу иноязычного текста является как средством обучения иностранному языку, так и его целью. Большое количество заданий в современных учебниках по иностранному языку посвящено переводу текста или предложений. Многие задания просто невозможно выполнить без предварительного перевода, даже если перевод сам по себе не является частью задания. Восприятие и понимание иноязычного текста не мыслится без перевода, который следует рассматривать как основное средство развития понимания.

Задача учителя иностранного языка – научить студентов правильно переводить иноязычные тексты на родной язык.

Актуальность является особенной трудностью студентов переводить именно письменный перевод, так как не все конструкции одного языка легко переводятся средствами другого языка. Долгое время не существовало как таковой потребности в обучении переводу. Считалось, что, переводя тексты, ученики учатся переводить.

Письменный перевод – это сложный вид речевой деятельности, так как он является и рецептивным, и продуктивным видом. Мы воспринимаем речь через слушание или чтение, а затем порожаем речь через письмо или говорение в результате завершения перевода. Перевод выполняет коммуникативную функцию, поэтому является речевой деятельностью, при помощи которой осуществляется акт общения. В процессе переводческой деятельности улучшается качество владения всеми другими видами речевой деятельности (аудирование, чтение, письмо, говорение). Также в процессе перевода взаимодействуют друг с другом два противоположных начала: творческое и автоматическое. Творческая составляющая перевода подразумевает умение находить нестандартные решения, отвлекаясь от текста подлинника, тогда как автоматическое подразумевает знание готовых переводческих соответствий и умение применять их [1, с.12]. Важный принцип перевода иноязычного текста на родной язык заключается в том, что переводятся не слова, не грамматические конструкции и другие средства языка оригинала, а мысли, содержание оригинала [2, с.16]. Каждый процесс перевода состоит из трех частей: зрительное или слуховое восприятие текста, анализ на языке оригинала и синтез на родном языке, и в заключении воспроизведение осмысленного на другом языке.

В современном мире существуют различные методики обучения письменному переводу. Но не все из них могут быть применены в среднем профессиональном образовании так как у большинства студентов нет цели научиться переводить профессионально. К тому же многие методики направлены на обучение профессиональных переводчиков, так как требует более узкоспециальных знаний. Поэтому мы рассмотрим только некоторые из них, которые могут быть применены в среднем

профессиональном образовании. И. С. Алексеева отмечает, что самый распространенный метод – это обучение переводу текстов в рамках узкой специальности [3, с. 59]. На основе этой методики в школе могут быть введены такие дисциплины, как технический перевод, юридический перевод и другие. Но такая методика может быть применена и на традиционных уроках английского языка. Учащимся предлагается лексика данной области, на основе которой осваиваются грамматические структуры письменного текста. Но при такой методике может сформироваться навык передачи любого слова однозначным эквивалентом, который может не подходить для перевода текста по данной тематике. В данной методике большое внимание уделяется терминам, поэтому учащиеся могут столкнуться с трудностями при переводе текста, написанном в другом стиле или на другую тему. Второй по распространенности способ – это филологический анализ текста и в завершении его – перевод. И. С. Алексеева считает, что филологический анализ текста или аналитическое чтение позволяет познакомиться с речевой реализацией языка в самых разных ее проявлениях: исторической, фонетической, стилистической [3, с. 61]. В результате выявляются как значимые для данного текста, так и общие, не связанные именно с этим текстом, черты и закономерности. При поверхностном филологическом анализе можно выявить стиль текста, цель его написания и различные особенности лексики, что поможет сделать правильный перевод. Но для учащихся такой метод перевода может оказаться сложным, так как выбрать слова, которым соответствуют эквиваленты именно в данном тексте, является трудной задачей. К тому же, учащимся даже на старшей ступени обучения нелегко проводить правильный филологический анализ в силу незнания многих его аспектов. Это не только новые технические средства, но и новые формы и методы преподавания, новый подход к процессу обучения. Известно, что основной целью обучения иностранным языкам является формирование и развитие коммуникативной культуры обучающихся, обучение практическому овладению иностранным языком [4, с. 56].

К методу обучения письменному переводу

можно добавить приемы Вольфрама Виллса [5, с. 124]. Первый метод заключается в сравнении и анализе текстов на родном и иностранном языке. Также здесь предлагается сравнивать переводы как с оригиналом, так и с переводами других авторов. Данная методика является достаточно эффективной, так как учащиеся имеют возможность сравнить свой перевод с переводом профессионала или с переводами своих одноклассников и оценить свои умения и навыки в данном виде деятельности.

Следующий метод, который был разработан в 30-е годы XX века, можно назвать «думанием вслух» [6, с. 14]. Данный метод подразумевает, что учащийся не думает про себя как перевести данный текст, а проговаривает свои мысли вслух, при этом ведется запись его речи. Так учитель сможет выявить слабые стороны того или иного учащегося, а сами учащиеся научатся переводить быстрее. Данный метод является очень эффективным в обучении письменному переводу, но слишком громоздким при обучении на занятиях. Скорее всего, реализация такого

метода возможна только на факультативных или дополнительных уроках.

Проведя обзор данных методик, можно сделать вывод о том, что включение в методику обучения учащихся письменному переводу на родной язык такого аспекта, как рефлексивный анализ полученного результата, значительно влияет на эффективность обучения переводу. Также, предварительный анализ текста упрощает выбор нужных эквивалентов слов, грамматических структур, необходимых для адекватного перевода.

Необходимо отметить, что обучение письменному переводу иноязычных текстов на родной язык представляет собой интерес для педагогов, поскольку, при обучении данному виду перевода, активизируются и другие умения учеников. Через обучение письменному переводу возможно повторение грамматики и лексики, поэтому письменный перевод можно называть как средство обучения иностранному языку в среднем профессиональном образовании.

Список использованной литературы:

4. Леонтьева М. Р. Об изучении иностранных языков в общеобразовательных учреждениях (методическое письмо) // Иностранные языки в школе. 2001. № 2. С. 4–5.
5. Свирипчук И. А. Психологический аспект перевода. URL: http://www.rusnauka.com/32_PVMN_2011/Philologia/6_97587.doc.htm.
6. Алексеева И. С. Введение в переводоведение : учебное пособие для студ. учреждений высш. проф. образования. 6-е изд., стер. СПб. : Филологический факультет СПбГУ; М. : Академия, 2012. 368 с.
7. Алексеева И. С. Профессиональный тренинг переводчика : учебное пособие по устному и письменному переводу для переводчиков и преподавателей. СПб. : Союз, 2001. 288 с.
8. Латышев Л. К., Семенов А. Л. Перевод: теория, практика и методика преподавания. М. : Академия, 2003. 198 с.
9. Рязанова Г. Л. Обучение письменному переводу в процессе подготовки переводчиков // Вестник Московского государственного лингвистического университета. Выпуск № 519. Том 2. 2007. С. 8–19.

Кульбаева Баглан Тасболатовна

Лауазымы: филология ғылымдарының кандидаты, шетел тілдері кафедрасының доценті, Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті

Пошталық мекен-жайы: 140013, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ., Катаев көшесі, 85

Ұялы. тел: + 7 701 305 14 82

E-mail: kbaglan62@mail.ru

Смағұл Әлия Талапқызы

Лауазымы: магистрант, гуманитарлық педагогикалық факультеті, Павлодар мемлекеттік педагогикалық университеті

Пошталық мекен-жайы: 140013, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ., Катаев көшесі, 85

Ұялы. тел: +7 705 405 44 01

E-mail: aliya_2603@mail.ru

Жазбаша аударма орта кәсіптік білім беруде шет тілін оқытудың құралы ретінде

Кульбаева Баглан Тасболатовна

Должность: кандидат филологических наук, доцент кафедры иностранных языков, Павлодарский государственный педагогический университет

Почтовый адрес: 140013, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Катаева, 85

Сот. тел: + 7 701 305 14 82

E-mail: kbaglan62@mail.ru

Смагул Алия Талаповна

Должность: магистрант, гуманитарно-педагогический факультет, Павлодарский государственный педагогический университет

Почтовый адрес: 140013, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Катаева, 85

Сот. тел: +7 705 405 44 01

E-mail: aliya_2603@mail.ru

Письменный перевод как средство обучения иностранному языку в среднем профессиональном образовании

Kulbaeva Baglan Tasbulatovna

Position: Candidate of Philology, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Pavlodar state pedagogical University

Mailing address: 140013, Republic of Kazakhstan, Pavlodar, Kataev St., 85

Mob.phone: + 7 701 305 14 82

E-mail: kbaglan62@mail.ru

Smagul Aliya Talapkyzy

Position: Master of Humanity Pedagogical Faculty, Pavlodar state pedagogical University

Mailing address: 140013, Republic of Kazakhstan, Pavlodar, Kataev St., 85

Mob.phone: + 7 705 405 44 01

E-mail: aliya_2603@mail.ru

Written translation as a means of teaching a foreign language in secondary vocational education

ХҒТАР 10.23.43

Сатынская Айсулу Кабдылмажитовна

педагогика ғылымдарының кандидаты, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: satynskaya@mail.ru

Меденова Акбота Каирбековна

педагогика және психология ғылымдарының магистранті, Павлодар педагогикалық университеті, Павлодар қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: medenova.1994@mail.ru

БАСТАУЫШ МЕКТЕПТЕГІ АҒЫЛШЫН ТІЛІ САБАҚТАРЫНДА АУТЕНТТІ МӘТІНДЕРДІ (ХАЛЫҚ ЕРТЕГІЛЕРІН) ҚОЛДАНУ

Елімізде оқыту мазмұны жаңартылып 12 жылдық білім беру жүйесіне көшу мақсатында бастауыш мектептің жаңа жүйеге көшуін, әрбір мұғалімнен жаңаша жұмыс істеуін, батыл шығармашылық ізденісін, оқушылардың белсенділігі мен қызығушылығын арттыруды талап етеді. Сондықтан, мұғалім өз білімін жан-жақты жетілдіре отырып, оқушыны қызықтырып оқыту керек екені сөзсіз.

Шет тілін оқыту барысында оқушыларды өздеріне жат әлемді түсіне білуге үйрету керек. Басқа тілді қоғамда, мәдениетте өз орнын таба білу үшін сол елдің тілін ғана меңгеру аз, сол тілде сөйлейтін халықтың мәдениетін де меңгеру керек. Осындай мәселені шешуде аутентті мәтіндерді қолданудың маңызы зор. Аутентті мәтіндер тілін оқып жатқан ел туралы деректер алуға мүмкіндік береді. Олар оқушыларды білім, білік, дағдыға үйретуге ықпал етеді. Аутентті мәтіндер оқушылардың шет тіліне деген қызығушылығын оятады, оларды алдарына мақсат қоюға үйретеді және оқу процесінің нәтижелі болуына септігін тигізеді. Мәдени ерекшеліктер енген және бейнеленген мәтіндер шет тілін оқуға деген қызығушылықты арттырады. Әрбір тілді үйренушілер тек сол тілдің жүйесінде кездесетін ерекшеліктерге ғана емес, сондай-ақ сол тілді қолданушы елдің мәдениетіне тән үлкен ерекшеліктерге де жолығады. Жат мәдениетті түсініп, өз мәдениетін меңгеру, басқа мәдениет өкілдерінің әрекеті мен сөзін түсіне білу үшін өз мәдениеті мен басқа мәдениетті салыстырып, ұқсастықтары мен айырмашылықтарын ажырата білуге үйренеді.

***Түйін сөздер:** аутентті мәтін; коммуникативті құзіреттілік; аккультурация; моральдық тұрткілер; қарым-қатынас тұрткілері; танымдық тұрткілер.*

С целью обновления содержания обучения в стране и перехода к 12-летней системе образования, начальная школа требует от каждого учителя новой работы, смелого творческого поиска, повышения активности и интереса учащихся. Поэтому учитель, всесторонне совершенствуя свои знания, должен заинтересовать ученика.

В процессе обучения иностранному языку необходимо научить учащихся понимать чуждый им мир. Для того, чтобы найти свое место в обществе, культуре другого языка, мало владеть только языком этой страны, нужно владеть культурой народа, говорящего на этом языке. При решении такой задачи большое значение имеет использование аутентичных текстов. Аутентичные тексты позволяют получить данные о стране, изучающей язык. Они способствуют обучению учащихся знаниям, умениям, навыкам. Аутентичные тексты пробуждают у учащихся интерес к иностранному языку, учат ставить перед собой цели и способствуют продуктивности учебного процесса. Тексты, в которые включены и изображены культурные особенности, повышают интерес к изучению иностранного языка. Изучающие каждый язык сталкиваются не только с особенностями, встречающимися в системе одного и того же языка, но и с большими особенностями, присущими культуре страны, использующей этот язык. Чтобы понять чужую культуру и овладеть своей культурой, понять действия и речь представителей другой культуры, научиться сравнивать свою культуру и другую культуру, различать сходства и различия.

***Ключевые слова:** аутентичный текст; коммуникативная компетентность; аккультурация; моральные штрихи; коммуникативные штрихи; познавательные штрихи.*

In order to update the content of education in the country and move to a 12-year education system, the primary school requires each teacher to work new, bold creative search, increase the activity and interest of students. Therefore, the teacher, comprehensively improving his knowledge, should interest the student.

In the process of teaching a foreign language, it is necessary to teach students to understand the world alien to them. In order to find its place in society, the culture of another language, little knowledge only of the language of this country, you need to know the culture of the people who speak this language. In solving this problem, the use of autent texts is of great importance. Authentic texts provide data on the country learning the language. They promote training of pupils in knowledge, abilities, skills. Authentic texts arouse interest in the foreign language among students, teach themselves to set goals and contribute to the productivity of the educational process. Texts that include and depict cultural characteristics increase interest in learning a foreign language.

Students of each language are faced not only with the features found in the system of the same language, but also with the great features inherent in the culture of the country using this language. To understand someone else's culture and master their culture, to understand the actions and speech of representatives of another culture, to learn to compare their culture and other culture, to distinguish similarities and differences.

Keywords: authentic text; communicative competence; acculturation; moral touches; communicative strokes; cognitive touches.

Қазіргі заманда адамның өмірінде оқу үлкен орын атқарады, себебі оқу бүгінгі күндегі ақпараттық негізгі және жетекші көзі болып табылатын кітап пен басқа да баспа өнімдеріне жол ашады. Оқудың мақсаты – жазбаша түрде берілген мәтіннің мазмұнын түсіну, яғни жазбаша мәтіндегі ақпаратты қабылдау. Оқу үдерісінде іске асыруға қажетті іскерліктер мен дағдыларды екі топқа бөлуге болады, оқу техникасымен байланысты іскерліктер мен дағдылар, яғни графикалық таңбаларды қабылдап, оларды белгілі бір мағынамен ұштастыру іскерліктері мен дағдылары; қабылдаған мәтіннің мазмұнын түсінумен, яғни әр деңгейдегі тіл бірліктерінің арасындағы мазмұнды анықтаумен байланысты іскерліктер мен дағдылар. Нағыз оқуда қабылдау процестері мен оның мәнін түсіну процестері бір-бірімен тығыз байланысты, себебі олар бір мезгілде өтеді және бір-біріне ықпалын тигізеді. Мәтіннің мазмұнын түсіну барысында оқырман мәтінде берілген фактілердің ішінде ең бастыларын анықтайды, жинақтап қорытады, бір-бірімен ұштастырады, оларға баға беріп, түсіндіреді, осы фактілерге байланысты белгілі бір қорытынды жасайды. Осылайша, оқу әр түрлі ойлау операцияларын талап етеді. Олар: салыстыру, абстракциялау, талдау, нақтылау, жинақтау. Берілген мәтінді оқып, мазмұнын түсіну де әр түрлі сипатта өтетіні анық. Оқушы оқыған мәтіннің мазмұнын толық, дәл және түсінуге тиіс [1].

Бүгінгі шетел тілін оқытудың басты мақсаты – коммуникативті күзінеттілікті қалыптастыру. Қазіргі кезде шетел тілдерін оқыту технологиясы оң өзгерістерді басынан кешіруде. Шетел тілдерін оқыту теориясы мен практикасындағы оңтайлы тәжірибелерді пайдалану негізінде жаңалау жұмыстары жүргізілуде. Тілдік материалдар шетел тілін оқытудың негізгі құрамдас бөлігі болып табылады. Солардың бірі аутенттік мәтіндер. Жалпы білім беретін мектептерде шетел тілін оқытудың мақсаты – оқушылардың мәдениетаралық қарым-қатнастағы біліктілері мен қабілеттерін қалыптастыру болып

табылады. Демек, шетел тілінің білім беру саласындағы атқарар қызметі – тілді оқып үйренушілерді басқа ұлт өкілдерімен ортақ түсіністік, ортақ көзқарас орнатуға, толерантты қарым-қатынас жасай алу қасиеттерін және сол ұлт мәдениетін түсінуге дайындап, тәрбие, білім беру, әрі жеке тұлға қабілеттерін жан-жақты дамыту болып табылады. Шетел тілдерін оқытудың мазмұны келесі мәселелерді қамтиды:

- қарым қатынас саласы, қамтылатын тақырыптар, сөйлеу әрекетінің материалдары;
- тілдік материалдар, оларды қолдану тәртібі мен қолданудағы біліктілік;
- тіл үйренушілердің тіл үйренудегі біліктіліктері;
- тіл үйренушілердің сол тілде сөйлейтін халықтардың мәдениеті мен ұлттық ерекшеліктері туралы жалпы білімдері [2].

Білім беруде оқу материалдарының алатын орны өте маңызды, себебі оқыту материалдары білімді игеруге бірден бір себепші. Күні бүгін қолымызда білім беремін, тіл үйренемін деген, ағылшын тілінен дәріс беруші мұғалімдерге арналған, барлық қажеттіліктерді қамтамасыз ететін, тіпті әр мұғалімге керекті әдісін таңдап алу жағдайы бар оқулықтар мен материалдардың саны өте көп. Бұл оқулықтардың көпшілігі бәрімізге белгілі мәтіндерден, қосымша аудио, бейне таспадан тұратын және басқа да компьютерлік тілді үйрету бағдарламаларынан құралатын Oxford, Longman, Pearson және тағы басқа осы типтес оқулықтардың саны өте көп. Көптеген елдер, сонымен қоса біздің елдеде жоғары оқу орындарының және тілдік курстардың мұғалімдері осы секілді оқулықтарды қолданады. Қандай материал немесе оқулық қолданылмасын мұғалім өз оқушыларының тілді үйренуге қызықты да нақты нәтиже бере алатындай материал қолдана білуі қажет. Осындай материалдардың бірі мысалы, аутенттік материалдар.

Аутенттік материалдарды шетел тілін оқыту барысында қолдану бұл жастардың болашақ мамандыққа бағытталған түрде еркін дамуына, білім деңгейін арттыруға, компетентті маман

болуына мүмкіндік береді және де, аутенттік материалдарды сабақ барысында қолдану студенттердің қызығушылығын арттырады, себебі аутенттік материалдардың көмегімен оқушыларды өмірден алынған типтік жағдаяттарға даярлауға, оларды шынайы тілдік ортаға бейімделу қабілеттілігін арттыруға болады.

Осыдан туындайтын мәселе, аутенттік материалдарды қолданудың қандай қажеттілігі бар екендігін анықтасақ, «аутенттік материалдар» дегеніміз ана тілі ретінде сөйлейтін және қабылдайтын елде басылып шаққан түпнұсқалы, авторлық еңбектер. Аутенттік материалдардың бірден бір ерекшелігі – оқушыға шетел тілдік атмосфера тудырады, тілді әртүрлі жақтардан қарастырады, солардың қатарында: аудио-видео таспалар, журнал-газеттер, буклеттер мен әртүрлі брошюралар, кино үзінділер, әдеби кітаптар мен оқу әдістемелік кешендер.

Аутенттілік өз негізін 1970 жылдары пайда болған тілді коммуникативті оқыту бағдарламасының шығуынан бастау алған. Аутенттілік грек тілінен аударғанда «негізгі», «түпкі» деген мағынаны білдіреді. Аутентті материал дегеніміз, *longman* сөздігіне сүйенсек, табиғи сөйлеу мен жазылым әрекеттерінің дәрежесінде қарастырылған тілдік материалдар [3].

Аутентті мәтін – нағыз түпкі негізде сол тіл өкілі тарапынан жазылған мәтін. Ал, Крамштың пайымдауынша «аутенттік мәтіндер дегеніміз педагогикалық салада емес, табиғи күйінде, күнделікті қарым қатынаста қолданылатын мәтіндер» [4].

Г.Видоусон, Д.Нунан сияқты белгілі лингвистердің деректеріне жүгінсек, аутентті материал дегеніміз – шетел тілін үйренушілерге емес, сол тілде сөйлейтіндерге арналған, яғни материалды қолданушылардың өзара қатынасы және қолдану жағдайларында туындайтын тілдік материал. Сөйлемдердің бұл түрлері, әсіресе, газет мақалаларның тақырыптарында көптеп кездеседі.

Морроудың айтуы бойынша “аутенттік мәтін – нағыз тілдік, нақты динамикті әсер ететін, белгілі бір аудиторияға нақты мәлімет беру үшін нағыз спикер немесе жазушы тарапынан түпкі негізде жазылған мәтін.

Шетел тілі сабақтарында аутентті материал ретінде аутентті газет мақалаларын пайдалануға болады. Газет – ақпарат беру және ықпал ету құралы. Газет – қоғамның айнасы, халықтың рухани азығы. Басылым – мемлекет саясатын жұртшылыққа жеткізуші күш. Қоғамдық пікірдің алтын қазығы да газет екені белгілі И.В. Арнольдтың ойынша газет өзін оқытатын және ұстап қалатын көпшілік және біртекті емес аудиторияға арналған. Газетті адамдар әдетте зейін салуға қиын шарттарда оқиды, мәселен, метрода, поездда, жұмыстан кейінгі демалыс уақытында, көлікте газет немесе журнал оқып отырған көпшіліктерді байқауға болады. Осыдан газеттік ақпаратты тез, қысқаша түрде түсінік беру және ең маңыздысын айтып кету, оқырманға белгілі бір эмоционалдық ықпал ету туындайды. Жазылған ақпарат оқырманнан дайындықты талап етпейді және газеттегі мақалалар тақырыбы әр түрлі, бірақ өзекті болып табылады [5]. Технология мен қатысымдылық заманында біз жан-жақтылыққа талпынамыз, тіпті басқа елдегі, әлемдегі жаңалықтарды танып білуге тырысамыз. Жаңалықтар біреулер үшін тіпті өзіне қатысы болмасада қызықтыруы мүмкін. Енді біреулер үшін тікелей қатысы болуы мүмкін, мысалы айтар болашақ саясаткерлер үшін немесе жалпы барлығын қызықтыратын тақырыптар да болуы мүмкін мысалы, отбасы туралы, денсаулық, бала тәрбиесі, махаббат хикаялары және тағы басқа. Тіл үйрену сыныптарында, газет мақалаларын дауыстап оқу, сұраққа жауап беру, талқылау, өз ойын білдіру секілді тапсырмаларды ұсынуға болады. Екіншіден, газет оқу ынталандыру қабілетін арттырады. Газет әсіресе үйреніп жүрген тілдің мәдениетімен танысқысы келетін студенттер үшін өте пайдалы, яғни ол басқа елдің мәдениетін танып білудің қысқа жолы деп айтуға келеді [6]. Аккультурация басқа ұлт өкілдерінің мәдениетін түсіну, танып білу, яғни басқа ұлт өкілдерінің нені ұнатып, нені ұнатпайтынын, қай жағдай оларға теріс, қандай нәрселер оң әсер ететінін бір сөзбен айтқанда сол елдің дәстүр мәдениетін тану. Сол мәдени мағлұматтарды газет беттеріндегі мақалалардан танып білуге болады, мысалы қарапайым практикалық мәліметтер саяси, білім жүйелері, заң, денсаулық, спорт және тағы басқа. Газеттер өз оқырмандарына жақсы әсер ететіндей күйде болуы үшін сыртқы және ішкі келбеті

безендіріледі, яғни оның өлшемдік формасы, жақсы тақырыпшалардың орын алуымен, суреттердің сапалылығымен және тағы басқа ерекшеліктерімен көзге түседі. Дегенмен, көптеген мұғалімдер бұл аспектіні негізге алмай, газеттегі мақалаларды қиып алып қолданады.

Ертегімен жұмыс жасау кезінде мұғалім оқушылардың жас ерекшеліктеріне сәйкес халық ертегілерін сұрыптап алу қажет. Тандалып алынған етегі бойынша оқушыларға беретін тапсырмаларының алдымен жоспарын жасап алады. Әрбір ертегінің өзіне тән бағытымен тапсырмалар жасау керек. Бір ертегіде математикалық қабілет жеткіліксіз болса ал басқа бір ертегіде экологиялық қабілеттің жеткіліксіз екендігін байқауға болады. Осының бәріне мән бере отырып, мұғалім өз тапсырмаларын жасайды. Баланың тапсырманы оңай орындауға, дұрыс ойлауға бағыт береді. Мұның бәрі оқушыны географиялық саяхат жасауға, тарихи маңызы бар өткен шаққа көз тастауға, Отанды сүйуге, салт-дәстүрлерді қадірлеуге итермелейді. Мұғалімнің мақсаты – осы әдістермен ертегілер арқылы баланың шығармашылық қабілетін дамыту.

Соңғы жылдары ғалымдар мен әдіскерлер шетел тілі оқулықтарына аутентикалық мәтіндерде кеңінен енгізуді жақтайды. Аутентикалық мәтін дегеніміз адаптирленген, бейімделген емес, яғни жасанды мәтін. Бұл тілін оқып, үйреніп жатқан елдің реальды өмірін сипаттайтын, қазіргі болмысын көрсететін мәтін. Аутентикалық мәтіндерді оқушы оқи отырып, өз елін, тілін үйреніп жатқан тілмен салыстырып, сын елегінен өткізіп, ой-өрісін дамытып, терең жан-жақты білім алып, рухани, саяси-идеялық тұрғыдан тәрбиеленуіне мүмкіндік алады. Аутентикалық мәтіндермен жұмыс барысында оқушылар мәтіннің жекеленген бөліктерін бір-бірімен ұштастыруды, фактілер мен оқиғаларды логикалық, хронологиялық тәртіппен ұйымдастыруды, фактілерді топтастыруды, оқиғалар арасындағы байланысты анықтауды үйренеді. Оқушы сонымен бірге мәтіннен алынған ақпаратты өңдей отырып, қорытынды шығарып, мәтіннің идеясын, түпкі ойын анықтап, оларды бағалай білуді, оларды өздерінің білімдерін тәжірибелерімен ұштастырып үйренеді [7].

Шетел тілі сабағында аутентті мәтіндерді қолдану сол ұлт мәдениетімен, сол елдегі ұлт

жағдайымен, болып жатқан жаңалықтармен танысуға мүмкіндік береді. Бастауыш сыныпта шетел тілі сабақтарында, мысалы аутентті материал ретінде халық ертегілерін алуға болады. Жалпы сабақ барысында мәтінмен жұмыс кезінде мәтін алды, мәтінді оқу негізінде және қорытындылау жұмысы деп 3-ке бөліп қарастыруға болады. Ең алдымен белгілі бір ертегінің алдын алу жұмыстары жүргізілуі тиіс, яғни ертегімен жалпылама таныстыру, ертегіде кездесетін жаңа, жат сөздерге түсіндірме беру секілді жұмыстары жүргізіледі. Ал, мәтінмен жұмыс кезіндегі жаттығулар мәтінді жалпы түсіну жолдарын қарастырады. Қорытынды жұмыстары берілген мәтінді қаншалықты түсінгенін тексеру жұмыстары. Сонымен қатар, бірнеше жаттығулар жасатуға болады:

- мәтінді оқып мәтінге сәйкес келетін суреттерді белгіле;

- мәтінді оқып, берілген жаттығуларды орында;

- сұрақ-жауап жаттығулары, ең көп кездесетін жаттығулардың бірі. Іштей бұл жаттығудың екі түрін анықтауға болады: нақты жауапты талап ететін сұрақтар, мысалы «Туристтер не үшін Балқан түбегіне кетті?» деген сұрақта кімнің (туристер), қайда (Балқан түбегіне) кеткені анық, ол тек нақты жауапты талап етеді. Сұрақтың бұл түрі оқушының есте сақтау қабілетін арттыруға негіз болады. «Не мақсатпен?», «Мәтін тақырыбы туралы не айтасыз?» деген сұрақтар жалпы әр оқушының еркін жауабын талап етеді яғни оқушы бұл сұраққа еркін жауап бере алады. Ал, сұрақтың бұл түрі оқушылардың сөйлеу мәдениетінің, өз ойын еркін жеткізе білу қабілеттерін дамытуда жақсы әсер етеді. Ертегімен жұмыс барысында келесі жаттығуларды жасауға болады:

- мәтін үзіндісін, сөздерді бөліп алып, оны қайта қалпына келтіру жаттығулары;

- мәтінді өз ойымен аяқтау;

- мәтінді оқып өз ойын жеткізу;

- мәтінге байланысты дебат сабағын жүргізу, және тағы басқа көптеген жаттығулар жұмысын жүргізуге болады.

Аутентикалық мәтіндерді ағылшын тілін үйретуде қолданудың маңызды жақтары:

- оқушылар оқып жатқан тілде сөйлеушілердің өмірдегі, қолданыстағы сөйлеу әрекеттерімен танысады;

- аутентикалық мәтіндер оқушылардың тіл үйренудегі қол жеткізген жетістіктерін бағалауларына мүмкіндік береді;

- аутентикалық мәтіндер (халық ертегілері) оқушыларға эмоционалдық әсер береді;

- аутентикалық мәтіндер (халық ертегілері) сахналық қойылымдар арқылы оқушылардың шығармашылықтарын дамытады;

- аутентикалық мәтіндердің тілдік стильдері де түрлі болады;

- аутентикалық мәтіндер сол тілде сөйлеушілердің мәдениеті мен ерекшеліктері туралы мәлімет береді, ол өз кезегінде оқушылардың тіл үйренуіне деген қызығушылығын арттырады.

Яғни, шетел тілдік атмосфера аутентикалық мәтіндермен жұмыс жасау барысында, оқушылар мәдениетаралық қатысым күзіреттілігін дамытады, сөйлеу іскерліктерін жетілдіріп, білімдерін шындай алу мүмкіндігіне ие болады. Түпнұсқалы мәтіндердің оқушыларға берері көп. Сол себепті оқушылардың бойында әртүрлі күзіреттіліктер өзара қатар дамиды. Аутенттік материалдарды шетел тілін оқыту барысында қолдану бұл оқушылардың білім деңгейін арттыруға, компетентті маман болуына мүмкіндік береді және де, аутентикалық мәтіндерді сабақ барысында қолдану оқушылардың қызығушылығын арттырады, себебі аутенттік материалдардың көмегімен оқушыларды өмірден алынған типтік жағдаяттарға даярлауға, оларды шынайы тілдік ортаға бейімделу қабілеттілігін арттыруға болады.

Халық ертегілерін шетел тілдерін оқыту барысында әртүрлі деңгейлерде қолдану арқылы оқушыларда жаңа талпыныс пайда болады. Себебі оқу процесін қызықты, жеңіл әрі оқушылардың қиял-шығармашылығын дамыта отырып, тіл игерушіде шетелдік коммуникативтік құзыреттілікті қалыптастыруға, лингвоелтанулық маңыздылығын жоғарылатуға мүмкіндік беруі бұл жұмыстың өзектілігі боп саналады. Сабақта ертегілерді қолдану оқушылардың сөйлеу дағдыларының өздігінен дамуына көмектеседі. Сабақ барысын ертегілермен жұмыс кезінде екі түрде ынталандыру түрі дамиды: ертегі оқушыға өздігінен қызықты болған жағдайда өзін-өзі жетілдіру, және де оқушыға үйреніп жатқан тілді түсіну жолдары көрсетілген жағдайда. Осы

жағдайлар оқушыға қанағаттандырылғы жағдай тудырады. Тілді әрі қарай үйреніп түсінуіне мүмкіндік береді. Оқушылардың тек қана қызықты әңгімелерден ғана емес, әрі ертегілерді түсіну үшін тілге қызығушылықтарын туындату басты мәселе бірі. Ертегілердің тағы бір тиімділігі оқушыларға эмоционалдық әрі әсерлі болуы. Сондықтан ең басты назар оқушылардың оқыған мәтінге деген жеке көзқарастарына бағытталу тиіс. Осындай мақсаттардың сәтті жетістіктері біріншіден, жүйелі оқуға, екіншіден, әдістемелік ұйымдастыру оқылымдары арқылы жүзеге асады

Ертегілерді ағылшын тілін оқытуда қолдану көп нәрселерге түрткі болады.

1. Қарым-қатынас түрткілері:

А. оқушылар бірлесіп ертегіні оқып, аударып, рөлдерге бөледі, қарым-қатынасуға, жолдастардың ой-пікірлерін есепке алуға үйренеді;

Б. ертегімен жұмыс жасағанда, ұжымдық тапсырмаларды шешкен кезде, оқушылардың әр түрлі мүмкіндіктері қолданылады; оқушылар ертегі ойнағанда актерлік шеберліктерін қолданады;

В. ертегі кезіндегі бірлескен эмоционалдық күйзелістер тұлғааралық қарым-қатынастардың нығайтуына мүмкіндік береді.

2. Моральдық түрткілер:

Ертегіні қойғанда әр бір оқушы онымен ойнайтын басқа оқушыларға және іс-әрекетке өзінің қатынасын, жігерлік қасиеттерін, өзін, өзінің мінезін, өзінің білімдерін, іскерліктерін көрсете алады.

3. Танымдық түрткілер

А. табыс жағдайы танымдық қызығушылықты дамыту үшін жағымды эмоционалдық фонын жасайды;

Б. ертегіні ойнау барысында алдымен оны зерттеп, оқып, аударды, ол танымдық міндеттерді шешуге көмектеседі.

Мектепте өткізілген тәжірибе кезінде халық ертегілерін пайдаланудың төмендегідей артықшылықтары бар:

1) Сабақта оқушылардың максималдық белсенділігі. Барлық қатысушылар сабаққа белсенді қатысып, бір – бірлерімен тығыз байланыста болады. Бұл оқушылар және ұстаз арасында тұлғаралық қолайлы климат орнатып, бірлескен ұжымдық шығармашылық жұмыстың айнасы.

2) Ертегімен жұмыс барысында тілдік серіктестер тек ұстаздың қалауымен ғана емес сонымен қатар еркін түрде таңдауына толықтай мүмкіндік бар.

3) Қатысушылар рөлдермен ауысып тілдік материалды толықтай қолдануға мүмкіндік алуы шетел тілінде қарым-қатынас жасап сөйлеу дағдыларын дамытады.

4) Сабақта тәртіп пен қызығушылық атмосферасы орнап ақыл-ой және дене белсенділігі қатар жүреді.

Тәжірибе кезіндегі ертегілерді қолданудың кемшіліктері төмендегідей болды:

- ертегіні толық зерттемей оқу;
- ертегіні бөлімдерге бөліп арнайы жаттығулар кешені әзірленген жоқ;
- ертегілерді оқу үдерісі кезінде қолдану жүйесіз жүргізілуі;
- ертегілерді ағылшын тілі сабағы барысында сирек өткізілуі.

Жоғарыда айтылып кеткен жағдаяттар тәжірибе жұмысының қиындықтарымен

кемшіліктерін айқын көрсетеді. Сонымен қатар ертегіні сахналау барысында оқушылардың ортақ қызығушылықтары байқалды, тек оқу үдерісіне қатысты емес сонымен бірге оқушылардың шығармашылық ұқсастықтары болды. Зерттеу барысында топтарда айқын жеке көшбасшы болмауына байланысты ортақ істерді топтардың жұмыла және жинақы жасауына жақсы әсерін тигізді. Ұстаз ретінде ұжымдық жоспарлау арқылы барлық тапсырмаларды тең әрі әділ бөлуге мүмкіндік туды.

Сонымен, қорыта айтқанда, шет тілі сабағында бастауыш мектепте халық ертегілерін қолдану оқушыларды тіл үйретумен шектеліп қана қоймайды, сонымен қатар адамгершілікке үйретіп, мәдениетаралық тәрбиені жүзеге асырады. Баланың тілдік тосқауылын барынша ерте жеңуге көмектесетін және шет тіліне деген қызығушылығының оянуына ұластыратын, ерте жастан ағылшын тіліне үйретудің тиімділігін жоғары деңгейіне жеткізуге аутентті мәтіндердің пайдасы өте үлкен.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Сейдуалиева З.Д. Аутенттік мәтіндерді қолдану//Мектептегі шет тілі, 2009, №1, 13-18 б.
2. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. М.АРКТИГЛОССА, 200.
3. Гальскова Н.Д. Современная методика обучения иностранным языкам. М.АРКТИГЛОССА, 200.
4. Kramsch C., Context and Culture in Language Teaching. Oxford: Oxford University Press, 1993. Little, David „Words and their properties: Arguments for a lexical approach to pedagogical grammar“ in T. Odlin (ed.) Perspectives on Pedagogical Grammar. CUP, 1994.
5. McCarthy, M and Carter, R. „Spoken Grammar: what is it and how can we teachit?“ELTJVol. 49/3 OUP, 1995.
6. McDonough, J. and Shaw, C. Materials and Methods in ELT Blackwell, 1993
7. Носович Е.В., Мильруд Р.П. Параметры аутентичного учебного текста//Иностранные языки в школе.-М.:Просвещение,1999.- №1.-11-18 б.

Сатынская Айсулу Кабылмажитовна

Лауазымы: педагогика ғылымдарының кандидаты, «педагогика және психология» кафедрасының доценті, Павлодар педагогикалық университеті

Пошталық мекен-жайы: 140003, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ., Толстой көшесі, 68

Ұялы. тел: +7 701 5510 880

E-mail: satynskayaa@mail.ru

Меденова Акбота Каирбековна

Лауазымы: педагогика және психология ғылымдарының магистранті, Павлодар педагогикалық университеті

Пошталық мекен-жайы: 140007, Қазақстан Республикасы, Павлодар қ., Усолка көшесі, 15

Ұялы. тел: +7 771 475 20 03

E-mail:medenova.1994@mail.ru

Бастауыш мектептегі ағылшын тілі сабақтарында аутентті мәтіндерді (халық ертегілерін) қолдану

Сатынская Айсулу Кабылмажитовна

Должность: кандидат педагогических наук, доцент кафедры «Педагогика и психология», Павлодарский педагогический университет

Почтовый адрес: 140003, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Толстого, 68

Сот. тел: +7 701 5510 880

E-mail: satynskayaa@mail.ru

Меденова Акбота Каирбековна

Должность: магистрант педагогических и психологических наук, Павлодарский педагогический университет

Почтовый адрес: 140007, Республика Казахстан, г. Павлодар, ул. Усолка, 16

Сот. тел: +7 771 475 20 03

E-mail: medenova.1994@mail.ru

Использование аутентичных текстов (народных сказок) на уроках английского языка в начальной школе

Satynskaya Aisulu Kabdylmazhitovna

Position: Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Pedagogy and Psychology, Pavlodar Pedagogical University

Mailing address: 140003, Republic of Kazakhstan, Pavlodar, st. Tolstoy, 68

Mob.phone: +7 701 5510 880

E-mail: satynskayaa@mail.ru

Medenova Akbota Kairbekovna

Position: Master of Pedagogy and Psychology Sciences, Pavlodar Pedagogical University

Mailing address: 140007, Republic of Kazakhstan, Pavlodar, Usolka St., 16

Mob.phone: +7 771 475 20 03

E-mail: medenova.1994@mail.ru

Using authentic texts (folk tales) in English lessons in elementary school

ХҒТАР 14.35.05

Султанова Нургуль Камильевна

педагогика ғылымдарының кандидаты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
e-mail: wrach100@mail.ru

Орынғалиева Шолпан Оралғалиевна

докторант, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
e-mail: sh.oryngalieva@gmail.com

Оралова Әйгерім Шыңғысқызы

аға оқытушы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
e-mail: oralova1993@mail.ru

Қазбекова Айназ Айтқазықызы

магистрант, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қаласы, Қазақстан Республикасы
e-mail: ainazaitkazina.94@mail.ru

КӘСІБИ ДАЯРЛЫҚ ЖҮЙЕСІ НЕГІЗІНДЕ СТУДЕНТТЕРДІҢ КОММУНИКАТИВТІ ҚҰЗІРЕТТІЛІКТЕРІН ЖЕТІЛДІРУ

Қазіргі даму, жаңару, жетілу мәселелері қоғамда болашақ маманның кәсіби қызметке даярлығы аймағында өз күші мен біліміне сенімді мамандарға қажеттілік артып келеді. Қазақстандық жоғары білім беру жүйесінде болып жатқан ерекишеліктер мен өзгерістер қазіргі реформаларға, оны бағалауға қатысты біршама тартысты мәселелердің шешімі жүзеге асырылу біршама мақсат, міндеттерді алға қояды.

Студент жасатардың білікті де, білімді маман қатарында жетілуі кәсіби даярлықтың өзіндік сипаттамаларын анықтайды. Құзіреттілік мәселесі тұрғысынан білім мазмұнына жаңалық енгізудің тиімді жаңа әдістерін іздестіру басты мәселе болып табылады. Болашақ педагогтың кәсіби даярлығын қалыптастыруда, тұлғадағы мамандыққа икемділік белгілі қызметке деген бейімділігінен де көрініс табады. Кәсіби даму үрдісі кәсіби жетістікке, оның кәсіби ортадағы тұлғалық типіне сәйкес қанағаттануына байланысты.

Қазіргі уақытта оқыту үдерісінде студенттерге берілетін ғылыми білімнің теориялық базасының жоғары дәрежеде болуы, мамандар даярлаудың профильдерін кеңейту, оқу пәндерінің кіріктірмелілігін жүзеге асыру, кәсіби бейімдеу, оқытуда студенттердің шығармашылық қабілеттерін арттыратын белсенді оқыту әдістерін кең түрде қолдану көзделуде. Мақалада коммуникативті құзіреттіліктің зерттелу мәселесімен қатар, болашақ мамандарда қалыптастырудың теориялары баяндалған.

Түйін сөздер: құзіреттілік, коммуникативті құзыреттілік, кәсіби даярлық, кәсіби даярлық жүйесі, болашақ педагог, даму үрдісі, жаңа технологиялар

Проблемы современного развития, обновления, совершенствования в обществе возрастает потребность в специалистах, уверенных в своих силах и знаниях в области подготовки будущего специалиста к профессиональной деятельности. Особенности и изменения, происходящие в казахстанской системе высшего образования, ставят перед собой определенные цели, задачи по реализации решения наиболее спорных вопросов, касающихся современных реформ, их оценки.

Зрелость студенческой молодежи в рядах как квалифицированных, так и образованных специалистов определяет специфические особенности профессиональной подготовки. С точки зрения проблемы компетентности основной проблемой является поиск новых эффективных методов внедрения новизны в содержание образования. В формировании профессиональной подготовленности будущего педагога гибкость профессии в личности проявляется в склонности к определенной деятельности. Процесс профессионального развития зависит от профессионального успеха, его удовлетворенности в соответствии с типом личности в профессиональной среде.

В настоящее время в процессе обучения предусматривается высокий уровень теоретической базы научных знаний, предоставляемых студентам, расширение профилей подготовки специалистов, осуществление интеграции учебных дисциплин, профессиональная адаптация, широкое применение в обучении активных методов обучения, повышающих творческие способности студентов. В статье наряду с проблемой изученности коммуникативной компетенции изложены теории формирования у будущих специалистов.

Ключевые слова: компетентность, коммуникативная компетентность, профессиональная подготовка, система профессиональной подготовки, будущий педагог, тенденции развития, новые технологии

Problems of modern advanced development, renewal, and improvement in society, there is an increasing need for specialists who are confident in their abilities and knowledge in the field of training future specialists for professional activities. The peculiarities and changes taking place in the Kazakh higher education system set certain goals and tasks for the implementation of solutions to the most controversial issues related to modern reforms and their assessment. The peculiarities and changes taking place in the Kazakh higher education system set certain goals and tasks for the implementation of solutions to the most controversial issues related to modern reforms and their assessment.

The maturity of students in the ranks of both qualified and educated specialists determines the specific features of professional training. From the point of view of the problem of competence, the main problem is the search for new effective methods of introducing novelty in the content of education. In the formation of professional readiness of the future teacher, the flexibility of the profession in the individual is manifested in the propensity to certain activities. The process of professional development depends on professional success, its satisfaction in accordance with the type of person in the professional environment.

Currently, the training process provides for a high level of theoretical base of scientific knowledge provided to students, expansion of professional training profiles, integration of academic disciplines, professional adaptation, wide use of active teaching methods that increase students' creative abilities. In the article, along with the problem of studying the communicative competence, the theories of formation of future specialists are presented.

Keywords: competence, communication competence, professional training, professional training system, future teacher, development trends, new technologies

ҚР педагогикалық білімді жүйелі модернизациялаудың тұжырымдамалық негіздерінде күзiреттiлiк – қызмет субъектiсiнiң жаңадан пайда болуы (иелену, оның тұлғалық қатынастарына және қызмет мәніне қосатын адамның сәйкес күзiреттiлiктердi меңгеруi) кәсiби даярлау үдерiсiнде қалыптасатын, кәсiби қызмет мәнін құрайтын функционалды мiндеттердi тиiмдi шешуге мүмкiндiк беретiн бiлiмдер, бiлiктер, қабiлеттер мен тұлғалық сапалардың жүйелiк көрiнiсi ретiнде қарастырылады [1].

Студенттердiң болашақ мамандығы, яғни кәсiби iс-әрекетке даярлық мазмұнына тоқталмастан бұрын «даярлық» сөзiне шолу жасасақ, ғылыми әдебиеттерде «даярлық» мәселесi кәсiби дайындықтың маңызды факторы ретiнде қарастырылады. Сонымен қатар, даярлықтың нақтылы бiр формаларына: кәсiби iс-әрекетке, спорттық iс-әрекетке, тәрбие жұмысына даярлық ұғымдарының бiрге талданатынын байқаймыз.

Н.Д.Левитов, Н.В.Мясищев [2] даярлық «белгiлi бiр жұмысқа адамның жарамдығы немесе жарамсыздығы, қабiлеттiлiгi мен қабiлетсiздiгi» ретiнде қарастырып, жалпы және ұзақ мерзiмдiк даярлықтан басқа уақытша даярлық болады. Оны «дайындық алды» кезең деп те атайды.

Психологиялық-педагогикалық әдебиеттерде даярлық iс-әрекеттi сәттi орындаудың бастапқы iргелi шарты болып табылады. М.И.Дьяченко., Л.А.Кандыбович [3] даярлық құрылымын

қандай да бiр iс-әрекетке, мамандыққа оң көзқарас, iс-әрекет, кәсiп талаптарына мiнез-құлық, темперамент, мотивацияның сәйкес келуi; қажеттi бiлiм, бiлiк, дағдылар; тұрақты кәсiби-маңызды ерекшелiктер: қабылдау, зейiн, ойлау, эмоционалды және ерiктiк үдерiстер деп тұжырымдайды.

Психологиялық-педагогикалық зерттеушiлердiң тағы бiр тобы даярлықтың: мотивациялық (iс-әрекеттi орындауда жауапкершiлiк); операциялық (қажеттi бiлiм, бiлiк, дағдыларды және iс-әрекет әдiс-тәсiлдерiн меңгеру); ерiктiк (өзiн-өзi бақылау, басқару); бағалаушылық (кәсiби мiндеттердi шешуге сәйкес өз даярлығын бағалау) құрылымдарын қарастырады. Осылайша, психологиялық даярлық күйi мамандыққа қойылатын талаптарды ескере отырып, тұлғаның жан-жақты дамуы деп көрсетедi.

Б.Т.Кенжебеков күзiреттiлiк түсiнiгiнiң мәнін тұлғаның теориялық бiлiмi мен тәжiрибелiк бiлiгiн белгiлi бiр мiндеттердi шешу үшiн қолдануға даярлығы және қабiлеттiлiгi деп ашады. Нақтылай кету керек, «даярлық» ұғымы жағдайы мағынасын анықтау үшiн, «...қандай да бiр нәрсе үшiн барлығы жасалған, бәрi дайын», ал қабiлет – «...iстей бiлу, сонымен қатар қандайда бiр iстi жасай алу мүмкiндiгi» мағынасында қолданылған. Зерттеушi «бiлiктiлiк» және «күзiреттiлiк» ұғымдарын салыстыра отырып, «күзiреттiлiк» бiлiктiлiктi сипаттайтын кәсiби бiлiм мен бiлiктен басқа, мынадай сапаларды яғни бастамашылық,

бірлестік, топта жұмыс істей алу қабілеті, коммуникативті қабілеттер, оқу, бағалау, логикалық ойлау, ақпаратты іріктеу, қолдану білігінен және т.б. тұрады [4]. Автордың пікірін тұжырымдайтын болсақ, құзыреттілік жеке тұлғаның танымға, ойлауға қатысын және әрекетке, белгілі мәселелерді ұсынып, шешім жасауда, іс-әрекеттің барысында теориялық білімінің практикалық нәтижелерін талдауға, ұдайы түрде ұтымды түзетулер енгізіп отыру іскерліктерінің белсенділігінен көрінеді.

Кәсіби іс-әрекетке даярлықты қарастыратын зерттеулердің ішінен осы тараудың мазмұнына Н.Д.Хмельдің тұжырымдамасы сәйкес келеді. Автор өз зерттеуінде белгілі бір кәсіпке ие адам кәсіби іс-әрекетке даярлық негізін мотивациялық-құндылықтық, мазмұндық және іс-әрекеттік компоненттердің тұрақты бірлігі ретінде анықтады [5].

Болашақ педагогтардың құзіреттілік мәселесі XIX ғасырдың 70-90 жылдары Н.В.Кузьминаның, А.К.Маркованың, М.Ж.Жадрианың және т.б. зерттеулерінде басты компонент және педагогикалық үрдісті басқаруда жаңа мақсат ретінде қарастырады.

А.В.Хуторской [6] құзіреттілік – бұл «алдын-ала тапсырылған әлеуметтік қажетсіну (қалып). Құзіреттіліктер тек біліммен немесе тек білікпен шектелмейді. Олар тәжірибедегі білім мен әрекеттің арасында болатын қарым-қатынастар ортасы болып табылады» - деп көрсетеді.

Осы бағыттағы ізденістерді қарастыра отырып, болашақ педагогтердің кәсіби-тұлғалық құзіреттілігі мәселесінің мазмұны жаңа талаптарды қамтитынын көруге болады. Педагог тілді жақсы меңгеруі тиіс (дәлдігімен, суреттеушілігімен, ішкі ойды түсінуімен және т.б.), бірақ тьюторлық кеңінен таралуда, яғни білім алушыға оқу үрдісінде қоса әсер ету. Білім берудің жобалық – құзіреттілік үлгісі жағдайында мұғалім іс-әрекеті «оқыту-оқу», яғни өзара көмектесіп әрекет жасау нәтижесі» болады. бұл қатынас оқыту үрдісінің нәтижесі де болады» - деп көрсетеді Ю.В.Сенько.

Осыған орай, М.А.Мазниченко педагог «өзінің субъективті емес, білім алушының субъективті ақиқатын ескере отырып (себептері, мәні, құндылығы, құруы және т.б.), онымен бірлестікте жалпы білімдік ақиқатты құрылымдайтынын көрсетеді.

Бүгінгі педагог білім беру үрдісінде білім алушылардың өз бетімен білім алуының, жаңалауының қажеттілігіне, өзін-өзі дамыту мен өзін-өзі жетілдіруде табандылықпен еңбек етуді жете түсінетіндей жағдай жасауға бағдарлануға міндетті.

Ұстаз өзінің әлеуметтік – кәсібилік көрсеткіштерін білуге, білім алушылардың зерделеу жолдары мен кәсібиігін анықтайтын және сапаны бағалаудың әртүрлі әдістерін жетік меңгеруі тиіс. Жоғары деңгейдегі маман болуымен қатар мынандай талаптарға сәйкес іс-әрекет жасауға міндетті: білім беру мазмұнының нұсқалығын сақтау; білім алушының жеке білімдік аймағын жобалай білу; келешек кәсіби іс-әрекетіне сәйкес ортада білім алуын жалғастыру үшін қажетті құзіреттерді қалыптастыру; білім беру үрдісіне интербелсенді, әрекеттілік құзіреттерді енгізуге даярлығы, қабілетті меңгеруі, жобалау – зерттеушілік және коммуникативті әдістермен жұмыс істеуі.

ЮНЕСКО-ның мәліметтері бойынша шешуші құзіреттіліктерге жататындар: әлеуметтік, мәдениаралық, коммуникативтілік, бұйрықтық, адамның өмір бойы оқу қабілеті. Бұл құзіреттер мұғалім мамандығына тікелей қатысты. Ю.В.Сенько «Ұстаздың кәсіби құзіреттілігіне үш блокты: жалпы мәдени, арнайы («өз» пәні аймағында) және басым – психологиялық – педагогикалықты» жатқызады.

Қ.Құдайбергенова «Құзырды әртүрлі кенеттен болған ситуацияларда мәселелерді шешу үшін қажетті білімді немесе әрекетті көрсете білу қабілеті, білім мен өмірлік ситуация арасындағы байланысты орнату мүмкіндігі ретінде, ал құзырлылықты адамның өзіндік деңгейіне, даралық қасиеттеріне тікелей байланысты тұлғалық, теориялық, практикалық өлшеу дәрежесі жоғары деңгейде кіріктірілген құрылым ретінде қарастыру ұсынылады» деп түсіндіреді [7].

Педагогтың коммуникативтік құзыреттілігі – кәсіби интегративтік қасиет, оның негізгі бөліктеріне эмоционалдық тұрақтылық (икемділікпен байланысты); экстраверсия (тағайындалған деңгейі мен эффективті жетекшілікті көрсетеді); тікелей және қайтарымды байланысты ұштастыру мүмкіншілігі; тілдік білімі; тыңдай білу қабілеті;

марапаттай білуі; сыпайылық; жалпы қабілеті жатады.

Коммуникативтік құзыреттілік – біріншіден, жеке тұлғаның дамуы мен өзіндік даму процесіндегі мұғалімнің жеке тұлғалық қасиеті; екіншіден, ұстаздық педагогикалық қарым-қатынастық мақсаты, түйіні, құрылымы, құралы, ерекшелігі туралы хабардарлығының көрсеткіші; қажетті технологиялық деңгейді меңгеруі; маманның жеке психологиялық сапасы; коммуникативтік іс- әрекетін әрдайым жетілдіріп тұруға тырысуы; негізгі құндылық ретінде жеке адамның тұлғасына бейімделе білу, «бағдар ету», сонымен қатар педагогикалық қарым-қатынас кезінде туындайтын міндеттерге шығармашылық, қапысыз шешім таба білу қабілеті. Маман дайындау үшін білім беру үдерісін белсенділендіру, оқытудың жаңа формалары мен әдіс-тәсілдерін жетілдіру қажет. *Оқу үдерісін белсенділендіру* – берік те тиянақты білім берудің жолдарын қарастыру, болашақ мамандардың шығармашылық ойлауына, ізденуіне мүмкіндік жасау, оларды келешек мамандығына қызықтыра алу, оқу үдерісін ғылыми негізде ұйымдастыру және т.б.

Заманауи білім беру парадигмасына сәйкес оқу үдерісі білім алушының тұлғалық дамуы мен қалыптасуы белсенді шығармашылық субъект ретінде қалыптасуына бағытталады. Сондықтан да, болашақ мамандардың коммуникативті құзіреттілігін қалыптастыру оқытудың жетекші принциптерін негізгі алу қажеттілігін көрсетеді. Бұл тұжырым іс-әрекеттің психологиялық теориясына негізделіп, жүзеге асырылатын әрекет, қызметті орындаудың нәтижелілігі. Бұл сандық жинақтау (сөздік қорын, сөйлеу көлемін ұлғайту) және сапалық өзгерістер (айтылу, үйлесімді сөйлеуді

дамыту, кері сөйлеуді түсіну). Алайда, тұлғаның коммуникативті қалыптасуының қарқындылығы мен сәттілігінің негізгі критерийі - әр түрлі сипаттағы коммуникативті міндеттерді түсіну, қою және шешу қабілеті, сөйлеу-ойлау әрекетін басқа адамдармен, ақпарат құралдарымен және өзімен қарым-қатынаста дұрыс және оңтайлы пайдалану мүмкіндігі. Оқылатын пәндер бойынша арнайы ұйымдастырылған жаттығулар жиынтығын енгізу тұрақты оң нәтижелерге қол жеткізуге көмектеседі.

Қазіргі жағдай студенттен жаңа күрделі коммуникативті мәселелерді белсенді шешуді талап етеді: студенттердің бір-бірімен және оқытушымен зерттелетін материал туралы іскерлік қарым-қатынасты ұйымдастыруды да назарға алған жөн. Сондықтан қарым-қатынастың жоғары формаларын дамыту өте маңызды, бұл оқытушы мен білім алушы арасындағы, құрдастары арасындағы қарым-қатынастың жаңа түрін қалыптастырудың алғышарты болып табылады. Диалог, жанды қарым-қатынас, тренингтер, тілдік қарым-қатынас дамудың негізі. Сонымен қатар, оқытудағы коммуникативті тәсілдің негізгі сипаттамасы - "қарым-қатынасты үйрену". Білім алушылардың сөйлеу құзіреттілігін дамыту оқытушының сөйлеу қарым-қатынасын оқыту мақсаттарын түсінуін қамтиды. Сөйлеу құзыреттілігі пән мазмұнына оқыту арқылы; қолданбалы зерттеу дағдыларын дамыту; әлеуметтік-коммуникативтік дағдыларды дамыту; оқу коммуникациясының тұлғаға бағытталған аспектісі арқылы дамиды. Қорыта келгенде, болашақ педагогтердің коммуникативті құзіреттілігін дамыту арқылы кәсіби қызметке даярлығын жүзеге асыра алатындығымызға көз жеткіздік.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Пралиев С.Ж., Жампеисова К.К., Хан Н.Н. Концетуальные основы системной модернизации педагогического образования РК. //Педагогика және психология – 2015. №1 с.44-50
2. Кучерявенко, И. А. Проблема психологической готовности к профессиональной деятельности / И. А. Кучерявенко. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2011. — № 12 (35). — Т. 2. — С. 60-62.
3. Грачев Ю.А. Понятие «готовности к деятельности» в системе современного психолого-педагогического знания. Вестник Санкт-Петербургского университета МВД России № 4 (52) 2011
4. Кенжебеков Б.Т. Университет студенттерінің кәсіби құзіреттілігін қалыптастырудың теориясы мен практикасы. Астана: Л.Н. Гумилев атындағы Евразия ұлттық универ-ті, 2001ж.-275 б
5. Хмель Н.Д. Жалпы білім беретін мектептегі педагогикалық үдеріс.-Алматы: Ғылым, 2002.-172 б
6. Хуторской А.В. Современная дидактика. Учебное пособие. 2-е изд. – М.: Высшая школа, 2007. – 639 с.
7. Жұмабекова Ф.Н. Болашақ мамандардың кәсіби құзіреттілігін жетілдіру мәселелері // «Тұтас педагогикалық процесс теориясы-болашақ мұғалімді кәсіби дайындаудың негізі» халықаралық материалдары. – Алматы, 2014 – Б.134-138.

Султанова Нургуль Камильевна

Лауазымы: педагогика ғылымдарының кандидаты, доцент, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Шәкәрім көшесі, 13 үй, 31 пәтер

Ұялы телефоны: 8 708 390 5146

e-mail: wrach100@mail.ru

Орынғалиева Шолпан Оралғалиевна

Лауазымы: 6D010300 – «Педагогика және психология» мамандығының III курс докторанты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Сорокин көшесі, 34 үй, 126 пәтер

Ұялы телефоны: 8 775 799 08 74

e-mail: sh.oryngalieva@gmail.com

Оралова Әйгерім Шыңғысқызы

Лауазымы: педагогика және психология кафедрасының аға оқытушысы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Абай көшесі, 94 үй

Ұялы телефоны: 8 777 543 01 75

e-mail: oralova1993@mail.ru

Қазбекова Айназ Айтқазықызы

Лауазымы: 6M010300 – «Педагогика және психология» білім беру бағдарламасының II курс магистранты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Кирпичный завод көшесі, 3-6

Ұялы. тел: 8 778 124 37 13

e-mail: ainazaitkazina.94@mail.ru

Кәсіби даярлық жүйесі негізінде студенттердің коммуникативті құзіреттіліктерін жетілдіру

Султанова Нургуль Камильевна

Должность: кандидат педагогических наук, доцент, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г.Семей, ул.Шакарима, дом 13, кв.31

Номер сот.т.: 8 708 390 5146

e-mail: wrach100@mail.ru

Орынғалиева Шолпан Оралғалиевна

Должность: докторант 3 курса специальности 6D010300 – «Педагогика и психология», Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г.Семей, ул.Сорокина, дом 34, кв.126

Номер сот.т.: 8 775 799 08 74

e-mail: sh.oryngalieva@gmail.com

Оралова Әйгерім Шыңғысқызы

Должность: старший преподаватель кафедры Педагогика и психологии, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г.Семей, ул.Абая, дом 94

Номер сот.т.: 8 777 543 01 75

e-mail: oralova1993@mail.ru

Қазбекова Айназ Айтқазықызы

Должность: магистрант 2 курса образовательной программы 6M010300 – «Педагогика и психология», Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г.Семей, ул.Кирпичный завод, дом 3-6

Номер сот.т.: 8 778 124 37 13

e-mail: ainazaitkazina.94@mail.ru

Совершенствование коммуникативных компетенций студентов на основе системы профессиональной подготовки

Sultanova Nurgul Kamilevna

Position: candidate of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Pedagogy and Psychology, Kazakh Humanities Law Innovative University

Mailing address: 071400, Semey city, 13 Shakarima street, sq. 31

Cell phone number: 8 708 390 5146

e-mail: wrach100@mail.ru

Oryngaliyeva Sholpan Oralgalievna

Position: 3rd year doctoral student, specialty 6D010300 - " Pedagogy and psychology», Kazakh humanitarian and legal innovation University

Mailing address: 071400, Semey city, 34 Sorokina street, 126 sq.

Cell phone number: 8 775 799 0874

e-mail: sh.oryngalieva@gmail.com

Oralova Aigerim Shungyzkizi

Position: senior lecturer of the Department of Pedagogy and psychology, Kazakh humanitarian and legal innovation University

Mailing address: 071400, Semey city, Abay street, 94 sq

Cell phone number: 8 777 543 01 75

e-mail: oralova1993@mail.ru

Kazbekova Ainaz Aitkazikizi

Position: master's student 2nd year educational program 6M010300- " pedagogy and psychology», Kazakh humanitarian and legal innovation University

Mailing address: 071400, Semey city, Kirpichnyy zavod St. 34-126

Cell phone number: 8 778 124 37 13

e-mail: ainazaitkazina.94@mail.ru

Improving students ' communication skills based on the professional training system

РАЗДЕЛ 4 ИСТОРИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ответственный редактор:

Адильбаева А.С. – доктор исторических наук

Ведущие эксперты:

Болатова К.Б. – кандидат исторических наук

Рамазанова Ф.С. – кандидат исторических наук

ӘОЖ 330.322

Адилбаева Айгүл Серікханқызы

тарих ғылымдарының докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: aigulmalika@mail.ru

Анарбеков Шыңғыс Бейбітұлы

магистрант, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: shyngys.kz.khan@mail.ru

ТӘУЕЛСІЗДІК АЛҒАННАН KEЙІНГІ ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ТАРИХЫ

Аталмыш мақалада жас мемлекетіміздің 1991 жылы тәуелсіздігімізді алып, егеменді ел болып қалыптасқан кезеңде, елбасымыздың бастауымен қабылданған стратегиялық-бағдарламалар мен еліміздің әлеуметтік-экономикалық дамуы мен тарихы жайында баяндалады.

Түйін сөздер: Инвестиция, экономика, инфрақұрылым, реформа, әлеумет, стратегия, нарық, капитализм, индустрия.

В данной статье рассказывается об истории и социально-экономическом развитии нашей страны, стратегических программах, принятых главой государства в период становления нашего молодого государства как суверенной страны, обретшей независимость в 1991 году.

Ключевые слова: Инвестиции, экономика, инфраструктура, реформа, социум, стратегия, рынок, капитализм, индустрия.

This article describes the history and socio-economic development of our country, the strategic programs adopted by the head of state during the formation of our young state as a sovereign country that gained independence in 1991.

Keywords: Investment, economy, infrastructure, reform, society, strategy, market, capitalism, industry

Қазіргі замандағы егеменді Қазақстанымыз 1991 жылы тәуелсіз мемлекет боп қалыптасқан соң белін бекем буып, алға қарай жылжудың жолдарын іздестірді. Сол бастапқы кезеңдерде әлеуметтік-экономикалық және саяси ахуал шын мәнінде сын көтермес күйде еді. Қазақстанның экономикалық және саяси мүмкіндіктері сырттан осылай бағаланды: экономикасы әлжуаз, қазынасы бос, саяси жүйесі балаң, Кеңестер Одағы заманының конституциясы бойынша өмір сүріп жатқан, одан бар болғаны белгілі бір әскери әлеует қана еншілеген ел саналдық. Былайғы дүние бізді көзге де ілген жоқ. Әлемдік қоғамдастықты біздің ядролық қару-жарағымыз ғана алаңдатты. Елбасымыз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаевтың бастауымен еліміздің дамуына осы уақытқа дейін әр түрлі стратегиялық бағдарламалар жолданып, 30 жыл ішінде іргелі ел болып, қалыптасуымызға өзіндік септігін тигізді. Сана мен сезімнің шиеленісі мен ширығуы жағынан бұл ерекше жылдар болды. Бұл біздің мемлекетіміздің алдағы жүрер

жолын айқындайтын аса маңызды шешімдері қабылданған жылдар болды. Сол кезде қабылданған бір ғана бұрыс шешім еліміздің жүрер жолының бағыт-бағдарын елеулі өзгеріске ұшыратуы әбден ықтимал еді. Елбасымыздың бастауымен «Қазақстан - 2050, 2030, 2020», «Мәңгілік ел», «Рухани Жаңғыру» сынды әр тарапты елімізді алдыға жетелеп, әлеуметін көтеретін стратегиялық бағдарламалар қабылданды. Осы бағдарламалар қазіргі кезге дейін өзіндік өзектілігін жоғалтпай іске асырылып келуде. Басқа елдердің біздің батылдығымызға, жігерімізбен қабілетімізге, сайып келгенде еркіндігімізге қайран қалары анық.

Өйткені, бүгінгі күні біз жасаған дүниені рухы мықты халық ғана жасай алады. Халқымыз алдына анық та айқын мақсат қойды, жақсы өмір сүргісі келді, еркіндікке ұмтылды, ата-бабаларымыз келешек ұрпақтың лайықты өмір сүруін қалады және осыған өз ғұмырларының ұзақ жылдарын арнады. Бабаларымыздың еңбектері еш зая кеткен жоқ.

Қазіргі күнде еліміз әлемнің алпауыт елдерімен үзеңгілес боп әр салада өркендеуде. Біздің қазіргі таңдағы жетістігімізбен болашаққа қадам жасау үшін еліміздегі қабылданған саяси шешімдерімізбен тарихымызды саралап, алға ұмтылуымыз қажет. Енді жалпы қандай да болмасын мемлекеттің көркеюі оның әлеуметтік-экономикалық саяси жағдайына тікелей байланысты болады. Мемлекеттің әлеуметтік саясаты - қоғамның әлеуметтік-экономикалық өмір сүру жағдайын реттеудің бір бағыты болып табылады. Ол елдегі жалпы экономикалық жағдаймен тығыз байланысты және екі жақты қызмет атқарады. Бір жағынан, әлеуметтік саясатта тікелей және жанама түрде экономикалық дамудың мақсаттары көрініс алады. Себебі экономикалық іс-әрекет қоғамның барлық топтарына жақсы жағдай жасау мақсатында жасалады. Екінші жағынан, әлеуметтік саясат экономикалық өсудің факторы болып келеді. Егер экономикалық даму халықтың жағдайын жақсартпаса, онда еңбек өнімділігі төмендеп, жұмыс күшінің сапасы кемиді және қоғамда әлеуметтік тұрақсыздық пен қарама-қайшылық артады. Әлеуметтік саясат әр елде әр түрлі қалыптасады және оның нәтижелік көрсеткіштерін халықтың өмір сүру деңгейі сипаттайды. Кеше ғана кеңестік замандағы Қазақстанға марксизм ғылым рөлін атқарса, бүгін біз одан өзгеше басқа ғылымды іздеудеміз. Соңғы кездерде социализм идеясының өзі мен оның өткендегі жетістіктері негізсіз түрде теріске шығарылуда. Дегенмен нақ шақтағы қазақ елінің ахуалын жақсартып немесе төмендетіп айтсақ та, кеңестік замандағы және кейінгі жылдардағы жасалған әлеуметтік саясаттың тарихын зерделей салыстырсақ, келешектегі дамуға оң септігін берері сөзсіз. Осыған байланысты орынды сұрақ туындайды: бізге жалпы айтқанда капитализмді қайта қалпына келтіру қажет пе? Біздің елде капитализмнің табиғи даму үрдісі үзілді. Белгілі жағдайлар оның дамуына мүмкіндік бермеді. Біз шын мәнінде феодалдық елде социализм құруды шештік. Мұның салдарынан қоғамдық-экономикалық және саяси формация жіберіліп алынып, белгілі нәтижелерге әкелді. Қазақстан Республикасы қазір қоғамдық дамудың қандай сатысында орналасқан? Алдымен капиталистерді,

байларды, феодалдарды жойдық олар К. Маркстің теориясы бойынша өндірісті ұйымдастырушылар болуға тиіс еді. Сөйтіп, біздің елде ЖЭС кезеңінен 1992 жылға дейін жалдамалы еңбек қағидалары қолданылды. Алайда бұл шындығында болмаған социализм пердесімен бүркемеленді. КСРО-да экономикалық дағдарыс М.С. Горбачев айтқандай 70 жылдары емес, одан әлдеқайда бұрын басталды. Объективті түрде дағдарыстық жағдай тіпті 50-жылдары байқалды. Өйткені социалистік қоғамның негізі социалистік құрылыс емес, мемлекеттік капитализм болды. Біз феодализмнен капитализмге өтудің орнына 70 жыл мемлекеттік капитализмде өмір сүрдік. Бұл жүйе еліміздің дамуын тежеді. Азамат қоғамы тарихында меншіктің толығымен мемлекеттендірілген жағдайындағы орталықтандырылған жоспарлы шаруашылық жүйесін нарықтық қатынастарға өту оқиғасы болып көрген емес. Оның үстіне ғасырлық дәстүрлері мен тұрақтылығы үстем номадтық өндіріс тәсілі және кеңестік тоталитаризмнің реквизиция, национализация, тәркілеу жаппай ұжымдастыру сияқты қасиеттерін басынан өткізген халықтың сан қилы да өте күрделі тарихи тағдыры бар елде болғанын ескерген жөн. Н.Ә. Назарбаев «Қазақстан-2030» жолдауында «Біздің жаңа мемлекетті, жаңа нарықтық экономика мен жаңа демократияны көптеген өзге де жас тәуелсіз мемлекеттер осы тәрізді жолды басынан кешіп те үлгерген уақытты құру үстіндеміз» деп атап көрсеткен болатын.[1] Қазақстан КСРО кезінде экономикалық саясатты өз алдына жүргізген жоқ. Өйткені өндіргіш күштердің дамуының барлық мәселелері жалпы одақтық еңбек бөлінісі және табиғи-шаруашылық кешені шеңберінде тек орталықта ғана шешілетін. Н.Ә. Назарбаевтың «Ғасырлар тоғысында» атты еңбегінде өткеннен қалған қазіргі ауыр жағдайдың себептерін айқын ашып көрсеткен.[2] Сондықтан да әкімшілік және экономикалық өзгерістерді жасау өте қиынға соқты. Егемендікке ие болған және шаруашылықты жүргізудің нарықтық негіздеріне көшкен Қазақстанның геосаяси саясаттың өзгеруі жеке мемлекеттік саясатты қалыптастыру қажеттігін тудырды. Президент жолдауында реформаларды іске асыруға

байланысты болған өзгерістер ескеріліп, болашақтағы мақсаттар мен стратегиялық және тактикалық міндеттер белгіленген. Елбасы өте маңызды ұзақ мерзімді басым мақсат пен жоғары деңгейдегі шетелдік инвесторлары бар дамыған нарықтық экономикаға негізделген экономикалық өсуді атайды. 1991 жылы егемендікке қол жеткізгенде экономикалық жағдайдың өзгеруі, жаңа нарықтық жүйелердің қалыптасуын талап етті. Елімізде нарық жүйесін қалыптастырған кезде өзіндік ерекшеліктері ескерілуге тиіс болды. Оған 1992-2002 жылдардағы сияқты экономиканың өсуі мен қарқынды дамуын айтуға болады. Қазақстан нарығының дамуы 3 кезеңге бөлінеді:

1) 1991-1993 жылдары ең күшті соққы халыққа баға бірнеше өсіп, жалақы мен зейнетақы, жәрдемақы бірнеше айға кешіктірілгенде тиді. Ақша реформасы өтті – қаржы қарыздары, есепке алу, баспа-бас айырбастар енгізіліп, төленбеген төлемдер пайда болды. Жеткізушілер тек өзінің меншікті өнімдерімен есеп айырысты. Мұның нәтижесінде республикада баспа-бас айырбастау үлесі 45%-ға жетті.

2) 1994-1998 жылдары үкімет нарық механизмдерінің элементтеріне қатысты тіркелген бағам енгізіп, меншіктің дамуының жаңа нысандарын құрды. Нарық нысандарының қарқынды дамуы меншік иелерінің жаңа таптарының құрылуына, жеке меншіктің нығаюына әкелді. Мұнда баға өсуінің қарқыны айтарлықтай төмендеді.

3) 1998 – 2006 жылдары нарық жеке меншіктің кенею жағдайында дамыды. Нарықтың қалыптасуында шешуші рөлді шетелдік инвестициялар атқарды және молықтырылған кезеңі болды. Іс жүзінде наннан бастап автомобильге дейін бәрін сатып алуға болатындай мүмкіндік туды.

Қазақстан Республикасы үкіметінің 2000-2003 жылдарға арналған орта мерзімдік әлеуметтік саясаты соңғы жылдары қоғамда көзге көріне қалыптасып қалған оңды әлеуметтік-экономикалық жетістіктер мен жағдайларды тұрақтандырып, экономиканың дағдарыстан шығып өсуіне қарай жұмыссыздық пен кедейшілікті жоюға және әлеуметтік дамудың ұзақ мерзімдік негізін қалауға бағытталған. Мемлекетіміздің статистика және

сараптау комитеті ай сайын қазақстандықтардың тұрмыс деңгейін анықтау мақсатында арнайы статистикалық бақылау және зерттеу жұмыстарын жүргізеді. «Қазақстан-2030» ұзақ мерзімдік даму стратегиясында халықты әлеуметтік қорғау, жұмыссыздық пен кедейшілікті жою бірінші кезекте тұрған негізгі әлеуметтік мәселе ретінде атап көрсетілген. Елбасымыз «Қазақстан-2030» жолдауында инвестиция мәселесіне көп көңіл бөлген. Ол үшін алдымен ыңғайлы инвестициялық климат жасау керек. Бұл үшін президент жарлығымен тікелей инвестицияларды қолдайтын біздің саясатымызды іске асыру құқығына ие, Қазақстандағы бірден-бір мемлекеттік орган мәртебесі бар инвестициялар жөніндегі мемлекеттік комитет құрылды. Инвестиция комитеті халықаралық ұйымдарға кіре бастады. Инвестицияны тартуды көтермелеу жөніндегі халықаралық агенттікке мүше болды. 1997 жылы 28 ақпанда тікелей инвестицияларды ынталандыру мақсатында, инвестициялар тартуға жеңілдіктер жасаған «Тікелей инвестицияларды қолдау туралы» заң қабылданды. Бұл құжаттың басты мақсаты – өндіріс пен шаруашылықтың аса маңызды салаларын қамтамасыз ету, экономикадағы шикізаттық бағытты жою және оның мынадай салаларын құру: өндірістік инфрақұрылым, мемлекеттік сыртқы займдар, несиелер және республика бюджеті есебінен қаражаттандырылған объектілер. Бұл қаржылардың түрі мұнай өнеркәсібінің шикізат базасын дамытуға, транспорт, энергетика, металлургия және машина жасау мәселелерін шешуге жұмсалады. Бөлінген қаржыларды мақсатты игеру ел экономикасын қалпына келтіру қарқынын өсіруге жағдай жасады. Осының нәтижесінде, 1998 жылы жекелеген кәсіпорындарда өнім өндіру артты. Экономикалық талдаулар 1997 жылы түсті металлургия салаларындағы көтерілудің тұрақтылығын байқатты. Ал бұл жұмыс істеп тұрған және жаңа қуаттарды пайдалану, несие құйылымдарын дұрыс пайдаланудан туған көрсеткіш. Жолдауда елбасымыз кәсіпорындарды жекешелендірудің негізінен аяқталғанын, тек оны соңына дейін толық жеткізу керек екендігін атап айтқанда энергетика, көмір өнеркәсібі, мұнай-газ кешені

және металлургия кәсіпорындарын жекешелендіріп басқарудың жаңа жүйесіне беру керектігін атап көрсетті. Өндіріс орындарын басқарудың келісімшарттары мен оны сатудың тендерлік жағдайлары ең алдымен кәсіпорынның жалақы төлеудегі қарызын өтеуге, бюджетке қаржы беруге, айналым қаржысын толықтыруға, өндірісті жаңғыртуға, инвестиция тартуға, шикізат базасын кеңейтуге және әлеуметтік мәселелерді шешуге бағытталады. Н.Ә. Назарбаев Қазақстанның индустриялық-технологиялық стратегиясын қалыптастыру қажеттілігі дүниежүзілік тәжірибеден туындағанын атап айтты.[3] Дамушы елдердің кейбірі болмаса, барлығы дерлік еңбекті көп талап ететін өндірістен капитал, технология, ғылым күшін пайдаланатын өндіріске өту жолынан өтті. Өндірістің икемсіздеу, ауыр салмақты құрылымын бірден жөндей қою мүмкін емес. Ал дүниежүзілік тәжірибе жалпы ұлттық өнімді ауыл шаруашылығы мен қазып алушы өнеркәсіп үлесінің азайып оның есебіне өндіріс, әсіресе ғылымға сүйенген, жоғары қосымша құнға негізделген және қызмет көрсету саласы үлесінің өсуіне бағытталған белгілі бір жүйені қажет деп табуда. Алайда, тек әлеуметтік-экономикалық өсу өз алдына бір мақсат емес. Ол бүкіл еліміздің мүддесіне бағытталғанда ғана игі нәтижелер береді. «Экономикалық өрлеудің еліміздің дамуы үшін қаншалықты

маңызды екенін баршамыз түсінеміз. Қарқынды экономика болмайынша біз мектептер мен ауруханаларды қаржыландыра алмаймыз, қоғамды жемқорлық пен қылмыскерліктен қорғай алмаймыз. Сондықтан бұл басымдылық бүгін де, ертең де және алдағы отыз жылдың ішінде де ең маңызды басымдылықтардың бірі болып қала береді.»[4] - деп елбасымыз «Қазақстан-2030» жолдауында әлеуметі мен экономикасы жайында сөз сөйлеген болатын. Елбасымыздың алғашқы егеменді ел болған уақытта жолдауларында, мемлекетімізге шетелден инвесторларды тартып, қазақ халқының ахуалын көтеруге сонымен қоса ғылым мен білім жолында технологияға көп көңіл болуын бағдар жасап, дөп басып айтқан болатын. Қазіргі таңдағы халқымыздың әлеуметтік жағдайы жақсарып, экономикамыздың өрлеуі - әрине кешегі өткен уақытта елбасымыздың «Жеті рет өлшеп бір кесетін шешімі», кеменгерлік басшылығы мен саяси біліктілігінің арқасында болды және осындай асықпай жүріп, анық басатын қадамдары тәуелсіз Қазақстанымызды сөзсіз жарқын болашаққа жетелей бермек.

1. Н.Ә. Назарбаев. Қазақстан-2030. Егемен Қазақстан, 11 қазан, 1997.

2. Н.Ә. Назарбаев. Ғасырлар тоғысында. Алматы, 1996. 38-39-беттер.

3. Н.Ә. Назарбаев. Қазақстан-2030, 11-бет.

4. Н.Ә. Назарбаев. Қазақстан-2030, 11-бет.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Назарбаев Н.Ә. Қазақстанның егеменді мемлекет ретінде қалыптасуы мен дамуының стратегиясы. - Алматы, 1993 ж.
2. Қ.Б. Бердалиев. Қазақстан экономикасын басқару негіздері - Алматы, 2001 ж.
3. К.Ө. Берденова, Б.Ә. Есіркесова, Ж.Ж. Жұмабаева. Қазақстанның экономикалық тарихы – Алматы, 2010 ж.
4. Ө.Қ. Ескараев. ҚР-ның нарығын мемлекеттік реттеу – Алматы, 2007 ж.

Адилбаева Айгүл Серікханқызы

Лауазымы: тарих ғылымдарының докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Ибраева, 145-12

Ұялы тел.: 8775 623 50 07

Email: aigulmalika@mail.ru

Анарбеков Шыңғыс Бейбітұлы

Лауазымы: магистрант, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қаласы, Жаңақұрылыс, 11 үйі.

Ұялы тел.: 8778 405 90 98

Email: shyngys.kz.khan@mail.ru

Тәуелсіздік алғаннан кейінгі ҚР-ның әлеуметтік-экономикалық тарихы

Адилбаева Айгүл Серікхановна

Должность: доктор исторических наук, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет.

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, Ибраева, 145-12

Сот.ном.: 8775 623 50 07

Email: aigulmalika@mail.ru

Анарбеков Шынгыс Бейбитович

Должность: магистрант, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул.Новостройка, 11

Сот.ном.: 8778 405 90 98

Email: shyngys.kz.khan@mail.ru

Социально-экономическая история РК после обретения независимости

Adilbaeva Aigul Serikhanovna

Position: Doctor of history, Kazakh humanities and law innovation university

Mailing address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey city, Ibraeva, 145-2.

Mob.phone: 8775 623 50 07

Email: aigulmalika@mail.ru

Anarbekov Shyngys Beibytovich

Position: Undergraduate, Kazakh humanities and law innovation university

Mailing address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey city, Novostroika, 11

Mob.phone: 8778 405 90 98

Email: shyngys.kz.khan@mail.ru

Social-economic history of the Republic of Kazakhstan after independence

XҒТАР 03.20.20

Адилбаева Айгуль Серикханқызы

тарих ғылымдарының докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ.,
Қазақстан Республикасы

e-mail: aigulmalika@mail.ru

Бәзен Балжан Қанатқызы

PhD докторанты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан
Республикасы

e-mail: bbazen@mail.ru

СЕМЕЙ ОКРУГТІК ЖЕР БАСҚАРМАСЫ ЖӘНЕ СЕМЕЙ ОБЛЫСТЫҚ АУЫЛ ШАРУАШЫЛЫҚ БАСҚАРМАЛАРЫ ТҰСЫНДАҒЫ ЖЕР МӘСЕЛЕЛЕРІ

Бұл мақалада Семей округтік жер басқармасы және Семей облыстық ауыл шаруашылық басқармалары тұсындағы жер мәселелері мен қызметінің тарихы қарастырылады.

Түйін сөздер: жер, жер мәселесі, комитет, земство, билік, мекеме

В данной статье рассматривается история земельной проблемы и деятельности Семипалатинского районного земельного управления и Семипалатинского областного управления сельского хозяйства.

Ключевые слова: земля, земельный вопрос, комитет, земство, власть, учреждение.

This article examines the history of the land problem and the activities of the Semipalatinsk district land administration and the Semipalatinsk regional Department of agriculture.

Key word: land, land question, committee, council, authority, institution

Жалпы Қазақстанның әкімшілік-территориялық құрылымы XIX-XX ғасырларда көптеген өзгерістерді басынан кешірді. Сол әкімшілік-территориялық өзгерістердің маңызды шегі 1928 ж. келіп тіреледі. 1928 ж. 17 қаңтардағы Қазақ АКСР-нің Орталық Атқару Комитетінің нұсқауы бойынша Қазақстанда жаңадан әкімшілік-территорияларға бөлу іске асырылып, губерниялық, уездік және болыстық бөліністер жойылды. Оның орнына округтер мен аудандарға бөлу енгізілді.

1928 ж. осы уақытқа дейінгі алты губерния, екі округ, отыз екі уезд және 400 болыстықтардың орнына 13 округ және 193 аудан құрылды. Жаңа аудандардың құрылуы кеңес аппаратының бұқара халыққа жақындасуына, оларды кеңес құрылысына тартуға ықпалын тигізді. 1929 ж. әкімшілік-территориялық қайта құру негізінен аяқталды. Осындай әкімшілік-территориялық өзгерістерге байланысты Семей губерниясының уездері мен болыстықтарынан Ақмола, Қарқаралы, Павлодар, Семей және Сырдария округтері құрылды. Ал Семей округі бұрынғы Семей губерниясының Өскемен, Бұқтырма, Зайсан және Семей уездерінің болыстықтары мен Жетісу губерниясының Лепсі уезінің бөліктерінен құрылды [1, с.200].

Жаңадан құрылған Семей округінің құрамына 23 аудан кірді. Өзінің көлемі бойынша округ губерниядан әлдеқайда кішкене болды. Оның кеңестік және әкімшілік-шаруашылық органдарына бұрынғы губерниялық органдардың барлық құқықтары берілген болатын. Осы кезден бастап Семей губерниялық жер басқармасының орнына келген Семей Округтік жер басқармасы өз қызметін 1928-1930 жылдар аралығында өткізді. БОАК 1930 жылғы 17 желтоқсандағы қаулысына сәйкесінше осы жылдың 23 шілдесінде елдегі округтік бөлініс жойылып оның орнына іріленген аудандық бөлініс енгізілді. Қазақ ОАК 1932 ж. 20 ақпандағы II сессиясының VIII отырысындағы қаулыға сәйкес Қазақстанда облыстық бөлініс енгізіліп, Шығыс Қазақстан облысының орталығы Семей қаласы болып анықталды.

Негізінен, 1928 ж. 28 тамызда «Байлар мен жартылай феодалдарды жер аудару және кәмпескелеу» туралы арнайы Қаулы қабылданды. Одан кейін «өткізіліп жатқан науқанды мұқият ұйымдастыру үшін» (осы науқанды 64 күннің ішінде өткізу жоспарланған, 1928 ж. 1 қарашасына қарай), Қазақ АКСР-і ОАК өзінің қабылдаған қаулысынан кейін үш күннен соң (30 тамызда) арнайы Ережені бекітті, ол бойынша

республиканың барлық аудандары көшпелі, жартылай көшпелі және отырықшы деп үш топқа бөлінді. Сол Ереже арқылы қазақтың ауқатты шаруашылықтарын кәмпескелеу мен шаруашылық иелерін жер аударуды тездетуді қолға алды. Семей округінің Белағаш, Жаңасемей, Зайсан, Күршім және Марқакөл аудандары отырықшылар қатарына жатқызылды [2,403 п.]. 100-150 мал басы барлардың барлығы дерлік кәмпескелеу мен жер аударуға ұшырады. Ал Семей округінің қалған аудандары жартылай көшпелілер қатарына жатқызылды. Кәмпескеленген мүліктер ауыл кедейлері, колхоздар мен совхоздар арасында таратылды. Соның ішінде үйлер мен күймелі арбалар «кеңестік мекемелерге, мал дәрігерлік және дәрігерлік пунктерге» тапсырылды.

Ал кәмпескеленген малды таратуда ең алдымен жоғары дәрежеде ауылдың кедейлеріне бөлінді. Семей округінде 112 қазақ колхоздарының бөлінбейтін қорына 2761 мал басы берілді. Кәмпескеленген мүліктерді таратуда (4076 шаруашылықтың) 5,75% кедейлері мал басына ие болды. 1928 жылы өлкеде 71 мың кедей, 80 мың орта және 9 мың бай шаруашылықтары болған.

1928 жылы 27 тамызда “Ірі бай шаруашылықтары мен жартылай феодалдарды тәркілеу мен жер аудару” туралы декрет қабылданады. Бұл қаулының орындалуы 1928 жылдың 1-қарашасына дейін деп белгіленіп, кейін он күнге шегерілді. Ал Семей округіндегі тәркілеу Қызылордадағы өкіметтің нұсқауы бойынша 1928 жылдың 25 қарашасында тоқтатылған, Тәркілеуді жүргізудегі негізгі мақсат кедейлер мен орташа тап өкілдерін байларға қатысты экономикалық тәуелділігінен және олардың қанауынан босату еді.

1928 ж. 27 тамызында қабылданған қаулыға қатысты қосымшалар мен нұсқауларда тәркілеудің мақсаты мен мазмұны айқын көрсетілді. Мысалы, 1928ж. 10 қыркүйектегі тәркілеуді жүргізуге қатысты директивада: “Түсіндіру науқанындағы ескеретін жағдай ірі байлар мен жартылай феодалдарды тәркілеу науқанын партияның XV съезіндегі ірі кулак пен байды тәркілеу жөніндегі нұсқаулармен шатастыруға болмайды. Себебі қазіргі тәркілеу дегеніміз аз уақыттың ішінде тікелей революциялық шабуыл арқылы (тәркілеу, жер аудару) байлардың ауылдағы ықпалын төмендету, ал кулак пен байды құрту дегеніміз

ұзаққа созылатын шаралар. Оларды тек ЖЭС негізін қолдай отырып, бай кулакқа қарсы шыққан кедей – батрақ, орташалардың күрделі күресімен жүзеге асыруға болады. Жалпы алғанда байға қарсы күрес үздіксіз дамып отыруы қажет. Тәркілеудің өз деңгейінде өткізілуі үгіт насихаттың дұрыс жүргізілуіне тікелей байланысты», деп көрсетілді. Соған орай, партиялық және кеңестік органдардың шешімімен 1928 жылдың 15-ші қыркүйегінен бастап тәркілеуге қатысты үгіт-насихат жүргізіледі деп қарастырылды [3, 128-128 арт п.п.]. Байларды тәркілеуге қатысты үгіт-насихат жұмыстары округ бойынша қанағаттанарлық деңгейде жүргізілген. Тәркілеу жүргізілген 9 аудан бойынша 9 аудандық комиссия ұйымдастырылып оның қатарына 49 адам мүше болған. Тәркілеу жүргізілген аудандар төмендегідей: Бесқарағай, Қызылтан, Шыңғыстай, Жарма, Аягөз, Ұлан, Күршім, Тарбағатай және Қызылтас. 1 қарашадағы мәлімет бойынша, жалпы 889 жиналыс өткізілген, оған 60633 адам қатысқан. Бұл жиналыстардың 63-і партия жиналысы оған 1197 адам қатысты, 39-ы комсомолдық оған 1323 адам қатысқан, 26-ы Қосшы одағының жиналысы оған 1192 адам қатысқан, 53-і кедей-батрақтардың, 36-сы әйелдердің жиналысы болса, 36855 адам қатысқан біріккен жиналыс өткен [4, с.21-22]. Бұл жиналыстарда тәркілеуге жататын байлардың тізімі мен тәркілеу науқанын жүргізуге қатысты сауалдар талқыланды.

Жалпы 27 тамыздағы декрет округке 8 қыркүйекте ғана келіп жеткен. Ал науқанды жүргізуде басшылық ететін Округтік Комиссия 30 тамыздың өзінде құрылған. Оның құрамында: Төраға ж. Атаниязов М.А. және ж. Қожанов (ОкрЖБ), Кеммер (ОГПУ). Мұрзатаев (Қосшы одағы) және Жұмжерорман одағының округтік бөлімшесінің өкілі ж. Шведенко болды [5, 2 арт п.]. Бұл комиссия өз жұмысына 5 қыркүйектен бастап кіріскен еді.

Қабылданған декрет бойынша, ірі байларға көшпелі аудандарда төрт жүз бастан жоғары ірі қарасы бар, жартылай көшпелі аудандарда үш жүз бастан жоғары ірі қарасы бар қожалықтар жатқызылған. Ал отырықшы аудандарда мұндай меже жүз елу бастан жоғарыдан басталған.

Ірі байлардың мал санын есепке алу 1928 жылдың 30 тамызындағы Қазақстан Халық

комиссарлар кеңесінің “Бір малдың түрін екіншісіне ауыстыру көрсеткіші” туралы қаулысына сәйкес жүзеге асырылды. Ол қаулы бойынша ірі қараға екі жастан асқан жылқы, сиыр, өгіз, түйе жатқызылды. Малдың қалған түрлерінен бір ірі қараға үш бас құлын, екі бас тай, 1,5 бас құнан, 1,5 бас құнажын, 3 бас тайынша, 5 бас бұзау, 5 бас қой, 6 бас ешкі, 3 бас меринос қойы, 3 бас бота, 2 бас тайлақ

теңестірілген [6, 1 п.]. Тәркіленіп алынған малдың 60-70%-ы қазақ кедейлеріне, қалғаны колхоздар мен совхоздарға, ал асыл тұқымды мал - мемлекеттік асыл тұқымды мал өсірушілерге берілуі тиіс болды. Аудан комиссиясының мәліметі бойынша, жер аударылған байлардың тәркіленген жалпы мал санының көрсеткіші төмендегідей:

Топ	Шаруашылық саны	Мал саны 1/1–1928ж.	Тәркілеу кезінде есепке алынғаны	Соның ішінде тәркіленгені	Еңбек қажеттілігіне сай қалдырылғаны	Алынғаны
1 топ	44	11750,65	7866,46	2591,79	633	7233,46
2топ	17	2206,10	1711,92	154,80	238	1455,92
Жалпы саны	61	13956,75	9578,38	2746,59	871	8689,38

Егер 1928 жылдың 1-ші қаңтарындағы мал саны мен заттарды жалпы тәркіленіп алынған мал санымен салыстыратын болсақ, онда біз айтарлықтай айырмашылықты байқаймыз. Ол әрине малдың алдын-ала сатылып жіберілуімен немесе жасырылып қоюымен түсіндіріледі. Малды жасыру тәркілеу кезінде де орын алған. Жасырудың әр түрлі әдістері қолданылған. Мәселен, малды басқа байларға беру, сатып жіберу, тұрғындар арасына немесе тіпті басқа округтерде уақытша тығып қою, кейде сенімді болу үшін орыс тұрғындарына да бере тұрған. Тәркіленген мал кедей батрақтарға, жеке және ұжымдасқан шаруашылықтарға бөлініп берілген. Комиссияның мәліметі бойынша, байлардың мүлкі, яғни ірі қараға балап есептегенде 7861 бас 112 колхозға және 1902 жекелеген шаруашылықтарға берілген [7, 105 п.].

Қазақстан Халкомының 1928 жылы 30 тамызда шығарған қаулысы мал санына қарай анықталған ірі байлардың жер аударылу бағытын айқындап берді. Мәселен, Семей округіне Қостанайдан жер аударылып келгендер – Бесқарағай, Белағаш, Қызылтан, Ұлан, Жарма, Жаңа-Семей, Аягөз аудандарына қоныстандырылу көзделеді [8, 30 арт п.]. Жалпы, Семей округінен Сырдарияға жер аударылған шаруашылықтардағы адам саны 446, оның 99-ы ер адам, 125-і әйел адам, 121-і жасы 18-ге толмаған ұлдар, 101-і жасы 18-ге толмаған қыздар болды. Жер аударылғандардың ішіндегі 45 адам Комиссияның шешіміне қарсы шағымданған. Олар өздерінің малдарының декретте қарастырылған мал санымен сәйкес келмейтіндігін айтқан, алайда 45 шағымның ешқайсысы да қанағаттандырылмаған.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Справочник административно-территориального деления Казахстана (август 1920г.– декабрь 1936 г.). – Алма-Ата: Наука, 1959. – 482 с.
2. ҚРШҚО. ҚЗТҚО. 266 қор. -1-т. 981-іс.
3. ҚРШҚО. ҚЗТҚО.- 74 қор, 1 т., 59 іс.
4. Краткий отчет о работе Семипалатинского Губисполкома – Окрисполкома. За 1927 – 1928 операц.год. – Семипалатинск: изд. Окрисполкома, 1928. – 100стр.
5. ҚРШҚО. ҚЗТҚО.- 74 қор, 3 т., 36 іс.
6. ҚРШҚО. ҚЗТҚО.- 74 қор, 3 т., 7 іс,
7. ҚРШҚО. ҚЗТҚО.- 74 қор, 3 т, 62 іс.
8. ҚРШҚО. ҚЗТҚО.- 74 қор, 3 т., 8 іс,

Адилбаева Айгул Серикханқызы

Лауазымы: тарих ғылымдарының докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Ибраева көшесі, 145-12

Ұялы телефон: 87756235007

E-mail.ru: aigulmalika@mail.ru

Бәзен Балжан Қанатқызы

Лауазымы: PhD докторанты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Қостанай көшесі, 79

Ұялы телефон: 87476564890

E-mail.ru: bbazen@mail.ru

Семей округтік жер басқармасы және Семей облыстық ауыл шаруашылық басқармалары тұсындағы жер мәселелері

Адилбаева Айгул Серикхановна

Должность: доктор исторических наук, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Ибраева, 145-12

Сот.тел: 87756235007

E-mail.ru: aigulmalika@mail.ru

Базен Балжан Канатовна

Должность: докторант PhD, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Костанайская, 79

Сот.тел: 87476564890

E-mail.ru: bbazen@mail.ru

Земельные вопросы при семейском окружном земельном управлении и семипалатинском областном управлении сельского хозяйства

Edilbaeva Aigul Sirichanya

Position: doctor of historical Sciences, Kazakh humanitarian and legal innovation University

Postal address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey, Ibraeva str., 145-12

Cell phone: 87756235007

E-mail.ru: aigulmalika@mail.ru

Bazen Balzhan Kanatkizi

Position: PhD student, Kazakh humanitarian and legal innovation University

Postal address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey, Kostanay str., 79

Cell phone: 87476564890

E-mail.ru: bbazen@mail.ru

Land issues at the Semey district land administration and Semipalatinsk regional Department of agriculture

XҒТАР 05.31.19

Адилбаева Айгуль Серикханқызы

тарих ғылымдарының докторы, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: aigulmalika@mail.ru

Джакипова Танакоз Уалқанқызы.

PhD докторанты, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы

e-mail: tdzhakipova@mail.ru

XX ғ. 1940-1950 ЖЫЛДАРЫНДАҒЫ ШЫҒЫС ҚАЗАҚСТАН ӨңІРІНДЕГІ ЭТНОСТАРДЫҢ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ЖАҒДАЙЫ

Бұл мақалада Шығыс Қазақстан өңіріне келген өзге ұлт өкілдерінің тарихы туралы баяндалды. 1940-1950 жылдары қазақ жеріне жер аударылып келген ұлттардың қиын тағдыры мақаланың негізгі мазмұны болды. Осы жылдар аралығындағы тарих кеше ғана өткен тарих сияқты болып көрінгенімен, объективті көзқараспен зерттелуі жағынан біршама күрделі кезең екені белгілі. Себебі, кеңестік тарихнама социализмнің жетістіктерін ғана асыра сілтеп айтып, қоғамдағы орын алған келеңсіздіктерге көп тоқтала бермеді. 1940-1950 жылдар ғылыми түрде қатаң бағалауды, оң және теріс жақтарын қатар қарастыруды қажет ететін қазіргі замандағы Қазақстан тарихындағы күрделі және қайшылыққа толы кезең болып табылады. Тақырыптың аз зерттелгендігі, күрделілігі және маңыздылығы әсіресе Шығыс Қазақстан өңірі үшін қажетті жағдай болмақ.

Түін сөздер: этнос, демография, ұлт, қаулы, қоныс, құжат, Үкімет.

В этой статье рассказывается об истории представителей других национальностей, прибывших в Восточно-Казахстанский регион. В 1940-1950-е годы трудная судьба народов, депортированных на казахскую землю, стала основным содержанием статьи. Известно, что история за эти годы была несколько сложным периодом в плане изучения с объективной точки зрения, хотя вчера казалось, что это история прошлого. Дело в том, что советская историография преувеличивала только достижения социализма, не особо останавливаясь на происходящих в обществе негативах. 1940-1950 годы являются сложным и противоречивым периодом в истории современного Казахстана, требующим строгой научной оценки, параллельного рассмотрения положительных и отрицательных сторон. Малоизученность, сложность и значимость темы особенно важны для Восточно-Казахстанского региона.

Ключевые слова: этнос, демография, национальность, указ, поселение, документ, Правительство.

This article tells about the history of other nationalities who came to the East Kazakhstan region. The main content of the article is the difficult fate of the peoples deported to the Kazakh lands in 1940-1950. Although the history of these years may only seem like yesterday, it is known that this is a more difficult period to study from an objective point of view. This is because Soviet historiography exaggerated the achievements of socialism and did not stop at scandals in society. 1940-1950 - a difficult and contradictory period in the history of modern Kazakhstan, which requires a rigorous scientific assessment, both positive and negative. Lack of research, complexity and importance of the topic will be a prerequisite, especially for the East Kazakhstan region.

Key words: ethnos, demography, nationality, decree, settlement, document, government.

XX ғасырдың 40 жылдардың соңы мен 50 жылдары Шығыс Қазақстан өңіріне жер аударылып келген этностардың алғашқы жылдары жағдайы ауырлау болды. Әсіресе 1946-1948 жылдары депортацияланғандар қиыншылықтарды бастан кешірді. Келген кездерде орналастырылатын үй-жайлары дайын болмады. Жер аударылғандар көбіне ауылды жерлерде тұрып, сол жерлерге тіркелді. Дегенмен колхозға келіп орналасқандарға ақшалай көмек көрсетті, колхоз қорынан мал бөлді.

1941 жылы 26 тамызда ХКК мен КОКП Орталық Комитетінде қабылданған қаулы бойынша Қазақ КСР-не 100 мың адамды қоныстандыру жоспарланып, олар елдің Солтүстік-Шығысында орналасқан 6 облысқа-Семей, Ақмола, Солтүстік Қазақстан, Қостанай, Повладар және Шығыс Қазақстан облыстарына орналасатыны белгілі болған еді. [1, 36]

Екінші дүниежүзілік соғыс басталған жылы арнайы қоныстанушылар-поляктардың жағдайы біршама өзгерді. Германия елінің КСРО-ға шабуылы, соғыстың алғашқы күндеріндегі

сәтсіздіктер Польшамен қарым-қатынасты қайта қарауға мәжбүр етті. 1941 жылдың 30 шілдесінде КСРО аумағында поляк армиясын құру жөніндегі шараларды қарастыратын екі мемлекет арасындағы дипломатиялық қатынастарды қалпына келтіру туралы келісімге қол қойылды. КСРО мен Польша фашистік Германияға қарсы күресте бір-біріне көмектесуге уәде берді. Келісімге КСРО-ғы Польша азаматтарының жағдайы туралы хаттама ілінді, оған сәйкес КСРО Жоғарғы Кеңесі Президиумының 1941 жылғы 12 тамыздағы Польша азаматтарына рақымшылық жасау туралы қаулысы қабылданды. КСРО Халық Комиссарлары Кеңесінің және Бүкілодақтық большевиктер Коммунистік партиясы Орталық Комитетінің қаулысымен сол кездегі Польша азаматтарының КСРО-да тұру ережелері көрсетілген. Босатылып, уақытша куәлік алғаннан кейін, олар Польша елшілігінде тіркеліп содан кейін ғана төлқұжат алып шетелде тұруға рұқсат алды. 61092 адамның ішінді Қазақстанда 51 164 полякқа рақымшылық жасалды. Шығыс Қазақстан облысында 410 поляк қоныстанды, оның 123-і әйелдер, 176-сы ерлер, 111-і балалар еді. Оның ішінде Семей облысы бойынша-7467 поляк, оның 1638-і еркектер, 3189-ы әйелдер, 2640-ы балалар болды [2, 7-129]. Шығыс Қазақстан облысына жер аударылған поляк азаматтарының құрамы әр түрлі болды, мысалы олардың арасында еврей, украин, литвалықтар, белорустар және тағы басқа да ұлт өкілдері болды. Тиісінше бұл адамдар санатына рақымшылық жасалды: еврейлер-8, украиндар-18, белорустар-90, орыстар-10 және 39 өзге ұлт өкілдері еді [3,49].

Мұрағат құжаттарын алып қарар болсақ көшіп жер ауып келген жанұялардың жағдайы мәз болған жоқ. Үй-жайларының дұрыс болмауы, дұрыс тамақтанбау сияқты мәселелер жиі орын алып отырды. Сол себепті жұқпалы аурулар да жиі байқалды. Үкіметтің көрсетіп жатқан көмек мөлшері бір жағынан аз болса екінші жағынан көшіп келушілердің саны жағынан көп болуы себепті беріліп отырған азық-түлік мөлшері халыққа жетпеді. 1941 жылы Шығыс Қазақстан облысының Бұқтырма ауданында 191 неміс қайтыс болды, оның ішінде жұқпалы аурудан 116 адам, оның 45 ересектер болса 71-і балалар болды. Осы аймақ бойынша 1944 жылы 25 шешен қайтыс болды, оның

ішінде жұқпалы аурудан 16 адам, 12 ересек 4-і балалар еді. [4, 37 б.].

Солтүстік Кавказ бен Қырымнан Қазақстанға жаппай жер аударылуына байланысты күрделі мәселелер туындағандықтан 1945 жылы 17 қарашадағы және 1946 жылдың 6 тамызындағы КСРО ХКК-нің Қазақстан мен Қырғызстанға жер аударылғандар мен арнайы қоныстандырушыларды жіберілген жерлерге орналастыру және шаруашылыққа жайластыруға бағытталған бірқатар шараларды жүзеге асыруға қатысты қаулылар қолға алынды. Осы қаулылардан кейін Қазақстан К(б)П ОК-і мен республикалық ХКК-нің шешімімен депортацияланған халықтарды орналастыруда шаруашылықта кездесіп отырған қиыншылықтарды жоюға кірісті. Алайда әлі де болса, дұрыс басшылықтың болмауынан арнайы қоныстанып келген өзге ұлт өкілдерінің жағдайы бірден түзеле қоймады. Келушілердің арасында табиғи бейімделе алмаушылық, ауру-сырқаудың тарауы өлім-жітімге алып келді. 1946 жылдың шілдесінде Солтүстік Кавказдан келгендердің арасында 73,7 мың адам қайтыс болған. [5,60]

Арнайы қоныстанушыларды орналастыру барысында ауылшаруашылығына жіберілгендер жұмыс таппағандықтан оларды облыстың ішіндегі өнеркәсіп орындарына жіберу қолға алынды. Негізінде республикадағы теміржол мен басқа да стратегиялық орындарға жұмысшы күші аса қажет болатын-ды. Соғыс болып жатқан кездің өзінде колхоз, совхоздарға орналастырылған қоныстанушы өзге ұлт өкілдерін өндіріске тартқан еді.

Соғыс кезінде қолға түскен әскери тұтқындар ірі өндіріс орындарына, құрылыстарға тартылды. Дегенмен олардың жағдайлары өте ауыр еді. Тұтқындардың арасында түрлі жұқпалы аурулардың тарауынан, дұрыс тамақтанбаудан өлім көбейді. Шығыс Қазақстанның Алтай және Лениногор кеніштерінде 181 неміс армиясының тұтқындары қайтыс болған. Мәліметтерге сүйенсек, лагерьлерде еңбек еткен 2 миллион 228 мың тұтқындардың 1 миллион 645-і немістер де, 583-і жапон әскерлері болған.

Жалпы 1948 жылдың тамызына дейін арнайы қоныстанушы этностардың 59%-і колхоздарға, 7,5%-і совхоздарға, ал 33,5%-і өндіріс

орындарына, құрылыстарға, мекемелерге жіберілді. [6,139]

Қоныстанушылардың қиыншылыққа байланысты жіберген жеріне тұрақтамай қашуына байланысты 1945 жылы 8 қаңтардағы КСРО ХКК-сі мен 1948 жылғы 26 қарашадағы КСРО Жоғарғы Кеңесі Алқасының Жарлығымен арнайы қоныс аударушылардың ұтқырлығы ғана емес, сонымен бірге контингентті көшіру бойынша ішкі істер министрлігінің санкциясымен әрекет еткен аймақтық билік пен шаруашылық органдарының мүмкіндіктері де айтарлықтай шектелді. 1945 жылғы Ережеге сәйкес арнайы қоныс аударушылар үкіметтің рұқсатынсыз басқа территорияға кетуге қатаң тиым салынды. [7,91]

Шығыс Қазақстан өңіріне жіберілген арнайы қоныстанушылар шекара маңайына орналастырылмады. Оның үстіне ірі өндіріс орындары үлкен қалаларда болатын. Түріксіб теміржолы Шығыс Қазақстан өңіріне басып өткендіктен жер ауадырылғандарды жұмыс күшіне тарту үдерісі қалыпты болды.

Шығыс Қазақстан өңірінде ірі өндіріс орындарына немістер жіберілген. Семей облысында 46% жер аударылып келгендер қалаларда, аудан орталықтары мен темір жол бойларына орналасып, жұмыс істеген. [8,117]

Қалаларда, теміржол бойында шешен, ингуш, балқар ұлт өкілдерінің топталуынан тек «шешен қалалар» сияқты елді-мекендердің көбеюіне алып келді. Осыған орай Мемлекеттік Қауіпсіздік министрлігі арнайы қоныстанушыларды жіберген жерінен басқа облыстарға ішкерілей, өзге ұлт өкілдерімен араластыра орналастыру мәселесін көтерді. Оның үстіне 1952 жылы 10 наурыздағы Г.М. Маленковтың үкімет басшысына жазған баяндамалық жазбасында Қазақстанда соңғы кездерде облыстық қалаларда, аудан орталықтары мен теміржол станцияларында шешен, ингуш ұлттарының топтасып орналасуына жол беріліп отырғандығы, оның өзге де контингенттерге әсер ететіндігі, жер аудару тәртібінің бұзылып, еңбек етуден қашу

сияқты фактілердің жиі орын алатындығы айтылды. Осыған орай, қоныстанушыларды қала, аудан, темір жол бойынан алысырақ совхоздар мен колхоздарға бөліп орналастыру мәселесін көтерді. [9,128]

Бұл жағдайға орай 1952 жылдың 1 сәуірінде Қазақстан коммунист партиясының бюросы арнайы комиссия құрып, қоныстанушыларды араластыра орналастыру мәселесін тексеріп, қолға алуға кірісті. Екі аптадан кейін қорытындылары жарияланып, арнайы контингенттерді жұмыс күші қажет ететін нысандарға жіберуді көзделінді. [10,172]

50-жылдары Министрлер Кеңесі «арнайы қоныстанушыларды қала, аудандық орталық және терміржолдар станциясынан қашыққа орналастыру» туралы жоба даярланған болатын. Осы құжатқа орай, аймақаралық қоныстандыру үдерісін жүргізуге тиісті болған. Семей облысынан 9704 арнайы қоныстанушыларды сол өңірдің басқа мекендеріне орналастыру мәселесі жүзеге асырыла бастады. Барлық облыстарға қарағанда тек Шығыс Қазақстан облысы ғана қоныстанушыларды басқа жерлерге орналастырмау жөнінде шешім қабылдаған. [11,1-9]

Сонымен байқағанымыздай жер аударылған арнайы қоныстанушылардың әлеуметтік тұрғыдан көзқарастары екі жақты болды. Үкімет сол кезде негізінен шешен, неміс, ингуш және кәріс ұлттарының жаңадан келген эмигранттарының өмір сүру жағдайларын жақсарту үшін бірқатар шаралар қабылдады, бірақ көп жағдайда нәтиже бермеді. Бұл мигранттардың наразылығын тудырды, олардың әлеуметтік даму деңгейі тұрақсыз болды. Қазақ жеріне көп мөлшерде ұлттардың келуі экономика саласына да ауыр соққы еді. Бірақ елімізге келген әр ұлт өкілдерін кең пейілді еліміз құшақ жая қарсы алып өз қамқорлықтарына алып, көмектерін аямады. Соның арқасында өсіп-өніп, қазірге дейін сіңісіп кетуі әрине ұлтымыздың дархандығы, қонақжайлылығы деп толық айта аламыз.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Т.Өпендиев Қазақстандағы XIX ғасырдың соңы мен XXI ғ. бас кезіндегі неміс диаспорасы А.2017 ж.
2. Дегитаева Л.Д. Из истории поляков в Казахстане (1936-1956 гг.) Алматы, 2000 г.
3. Шығ. Қаз. облысының мемлекеттік архиві Қор.462, Т. 1. Іс.21. 49-бет
4. Шығ. Қазақстан облысының мемлекеттік архиві Қор.1П, Т..1. Іс.4996.
5. ҚР ПА. 708-қ., 10-т. 242-іс. 60-п.
6. ҚР ПА. 708-қ., 1/1-т. 22-іс. 53, 120, 139-пп.

7. ҚР ПА. 708-қ., 1/1-т. 22-іс. 91-п.
8. ҚР ПА. 708-қ., 1/1-т. 22-іс. 117-п.
9. ҚР ПА. 708-қ., 1/1-т. 22-іс. 127-128-пп.
10. ҚР ПА. 708-қ., 1/1-т. 15-іс. 172-п.
11. ҚР ПА. 708-қ., 16/2-т. 55-іс. 1,9-пп.

Адилбаева Айгүл Серікқанқызы

Лауазымы: тарих ғылымдарының докторы, әлеуметтік- гуманитарлық пәндер кафедрасының оқытушысы, Қазақ инновациялық гуманитарлық -заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071411, Қазақстан Республикасы, Семей қ.,Ибраева көшесі, 145,12 пәтер

Ұялы. тел: +7 775 623 5007

E-mail: aigulmalika@mail.ru

Джакипова Танакөз Уалқанқызы

Лауазымы: тарих ғылымдарының магистрі, Қазақ инновациялық гуманитарлық -заң университетінің PhD докторанты

Пошталық мекен-жайы: 071411, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Набережная көшесі, 30, 36 пәтер.

Ұялы. тел: +7 707 114 72 57

E-mail: tdzhakipova@mail.ru

XX ғ. 1940-1950 жылдарындағы Шығыс Қазақстан өңіріндегі этностардың әлеуметтік-экономикалық жағдайы

Адилбаева Айгүл Серікқанқызы

Должность: доктор исторических наук, преподаватель кафедры социально-гуманитарных наук, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071411, Республика Казахстан, г. Семей, Ибраева, 145, кв. 12

Сот. тел: +7 775 623 5007

E-mail: aigulmalika@mail.ru

Джакипова Танакөз Уалқанқызы

Должность: магистр исторических наук, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет, PhD докторанты

Почтовый адрес: 071411, Республика Казахстан, г. Семей, Набережная, 30, кв. 36.

Сот. тел: +7 707 114 72 57

E-mail: tdzhakipova@mail.ru

Социально-экономическое положение этносов в Восточно-Казахстанском регионе в 1940-1950 гг. XX в.

Adilbaeva Aigul Serikhanovna

Position: Doctor of Historical Sciences, Lecturer at the Department of Social Sciences and Humanities, Kazakh Humanitarian Law Innovative University

Mailing address: 071411, Republic of Kazakhstan, Semey, Ibraeva St., 145, Apartment 12.

Mob.phone: + 7 775 623 5007

E-mail: aigulmalika@mail.ru

Dzhakipova Tanakoz Ualkanovna

Position: Master of Historical Sciences, Kazakh Humanitarian Law Innovative University, PhD Doctoral student, 3 course

Mailing address: 071411, Republic of Kazakhstan, Semey, Naberezhnaya St., 30, Apartment 36.

Mob.phone: +7 707 114 72 57

E-mail: dzhakipova@mail.ru

Socio-economic situation of ethnic groups in the East Kazakhstan region in the 1940s and 1950s of the XX century

ӘОЖ 316.344.6

Ногаева Нурбану Макашевна

аға оқытушы, құқықтану магистрі, Қазақ инновациялық гуманитарлық- заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: nurbanu.makash@mail.ru

РУХАНИ ЖАҢҒЫРУ ЖӘНЕ ДЕНСАУЛЫҚ САҚТАУ САЛАСЫНДАҒЫ ӘЛЕУМЕТТІК ЖҰМЫС

Мемлекеттің дамуы халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайының жоғарылауымен сипатталады. Бұл мақалада рухани жаңғыруға бет алған Қазақстандағы денсаулық сақтау саласындағы әлеуметтік жұмыс және оның қызметтері қарастырылған. Мақалада әлеуметтік қорғауды қажет ететін адамдар тобын әлеуметтік қорғау жолдары талданған.

Түйін сөздер: Мәңгілік Ел, рухани жаңғыру, әлеуметтік қорғау, жетімдік, баспанасыздық, мүгедектік, кәрілік, өмірлік қиын жағдайға душар болған адамдар, маскүнемдік, нашақорлық, жұмыссыздық, жезөкшелік, мүгедектік

Развитие государства характеризуется повышением социально-экономического положения населения. В данной статье рассматривается социальная работа ее деятельность в сфере здравоохранения, которая направлена на духовную модернизацию Казахстана. В статье проанализированы пути социальной защиты групп людей, нуждающихся в социальной защите.

Ключевые слова: Мәңгілік Ел, рухани жаңғыру, социальная защита, сиротство, бездомность, инвалидность, старость, лиц, которые находящиеся в жизненной сложной ситуации, алкоголизм, наркомания, безработица, проституция, инвалидность.

The development of the state is characterized by an increase in the socio-economic situation of the population. This article discusses social work in Kazakhstan and its activities, which are aimed at spiritual modernization. The article analyzes the ways of social protection of groups of people in need of social protection.

Keywords: Mangilik El, spiritual modernization, social protection, orphanhood, homelessness, disability, old age, persons who are in a difficult life situation, alcoholism, drug addiction, unemployment, prostitution, disability

Н.Назарбаев болашақта Қазақстанның ұлттық идеясы «Мәңгілік Ел» болады деп жариялады. Шынында қай ел, қай халық болмасын жер бетінде мәңгі жасауға ұмтылады. Соңғы мың жылдықтың ішінде тарих сахнасына шыққан, басынан талай аумалы-төкпелі замандар өткізген, ақын тілімен айтқанда «мың өліп, мың тірілген» қазақ жұртының мәңгілік жасауға құқығы бар деп ойлаймын. Еуразияның ортасында ұлан-байтақ жері бар, миллиондаған адам сөйлейтін тілі бар, қасиетті діні бар халқымызға тәуелсіздік мәңгілік қажет.

Алайда ғаламдық жаһандану дәуірінде алыстағы алпауыт мемлекеттердің әсері күшейе түсуде, ал іргеде отырған державалардың империялық пиғылы әсте төмендеген жоқ. Оны әлемде соңғы кездерде болып жатқан оқиғалар мен процестер айғақтауда. Сондықтан Мәңгілік Ел сөзі - Мәңгілік тәуелсіздік ұғымымен астасады. Тәуелсіздігімізді көздің қарашығындай сақтап келесі ұрпаққа аманат ету - міне ересек ұрпақтың, яғни біздердің міндетіміз. Бұл үшін тек елді қорғау, жерді

қорғау, тілімізді сақтау аздық етеді. Кез-келген тәуелсіздіктің тірегі ұлттық экономиканың даму деңгейіне, әлеуметтік-саяси мәселелердің шешілу дәрежесіне байланысты екенін ескерсек, әр қазақ баласы, әрбір қазақстандық Отан игілігі үшін аянбай еңбек етіп, тер төгуі керек-ақ. [1]

Ұлттық идея - халық мұраты. Бұл бір көптен көтеріліп жүрген тақырып. Түрлі пікірлер ортаға салынды. Олар қоғамдық санаға игі әсер еткені сөзсіз. Алайда, осы уақытқа дейінгі ғылыми ізденістер бір арнаға тоғыспаған күйде қала берді. Мемлекеттік биліктің ашық та жария қолдауынсыз ұлттық идея табылмайтыны, тамырына қан жүгірмейтіні белгілі болды.

Қоғамның барлық жіктері мен әлеуметтік топтарының өмір сүру деңгейін ұдайы жақсарту түсу мемлекет саясатының негізгі басымдығы болуы қажет.

Елбасымыз айтқандай еліміздің дамуының көзі – бұл халықтың әлеуметтік-экономикалық жағдайының жоғарылауымен сипатталады. Сондықтан мемлекетте көптеген адамдар әлеуметтік қорғауды қажет етеді[2].

Әлеуметтік қорғау – бұл әлдебір жағдайларға (кәрілік, мүгедектік, денсаулық жағдайы, асыраушысынан немесе жұмысынан айрылуы) және өзге де заңды негіздерге байланысты экономикалық белсенді бола алмайтын әрі лайықты ақы төленетін еңбекке қатысу жолымен өзін табыспен қамтамасыз ете алмайтын азаматтар үшін өмірлік қажетті игіліктердің және әл-ауқаттың белгілі бір деңгейін қамтамасыз етуге арналған жүйе.

Әлеуметтік жұмыстың сөздігінде әлеуметтік қызмет көрсету адамдардың қажеттіліктерін қанағаттандыру нақтылы қызмет түрлерін беру деп аталады.

Халық әртүрлі негізде құрылған және одан, өздерінің әлеуметтік және басқада мәселелерінің кейбіреулерін ғана шеше алатын немесе мүлдем шеше алмайтын қиын өмір жағдайындағы адамдар, топтарға бөлінеді.

Өмір қиындықтарын өз бетінше жеңуге мүмкіндік бермейтін денсаулық жағдайы.

Бұл келесідей халық топтары: мүгедектер, радиациялық әсерге шалдыққан адамдар, мүгедек-балалары бар отбасылар, психологиялық қиындықтағы, психологиялық стрестегі, суицидті іс-әрекетке бейім балалар мен ересек адамдар;

Бұл топқа Ұлы Отан соғысының ардагерлері және Ұлы Отан соғысы кезінде тылда еңбек еткендер, соғыс кезінде қайтыс болған әскери қызметкерлердің аналары және жұбайлары жатады;

адамдардың егде, зейнеткерлік жасы, белгілі бір жағдайларға байланысты қиын тұрмыс жағдайындағылар, - олар жалғыз басты қарт адамдар, және зейнеткерлерден құралған отбасылар (жасына, мүгедектігіне және басқада негіздерге байланысты).

Девианттық мінез-құлықтың әр түрлі формада көрінуі: Бұл санатқа девианттық мінез-құлықтағы балалар мен жасөспірімдер; зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалар; денсаулығы мен дамуына қауіп төнетін жағдайға душар болғандар; арнайы оқыту және түзеу мекемелерінде бас бостандығынан айыру орындарында болған адамдар; алкаголь ішімдіктерін, наша қолданатын отбасы мүшелері жатады;

Әр түрлі санаттағы отбасылардың қиын жағдайы: Бұл халық тобына бала асырап алушы отбасыларды және асыраушысынан айырылған

балаларды; төмен деңгейлі табысы бар отбасыларды; жас отбасыларды; ата-аналары кәмелетке толмаған отбасыларды; ажырасушы отбасыларды; ата-анасы үнемі конфликтті қарым-қатынаста болатын отбасыларды жатқызуға болады;

Балалардың ерекше жағдайы (жетімдік, кезбелік және т.б.)

Бұл негізде келесі топтарға бөлінеді: бала үйлері мен мектеп- интернаттарының түлектері (олардың материалдық тәуелсіздікке дейін); жетім қалған немесе ата-анасының қамқорлығынан айырылған балалар; бақылаусыз қалған балалар мен жасөспірімдер;

Кезбелік, баспанасыздық: Бұл топқа тұрғылықты мекен-жайы жоқ адамдар, тіркелген қашқындар, амалсыздан жер аударушылар;

Бөгде адамдардың көмегін қажеттетін адамдар әлеуметтік жұмыс объектісі болады. Олар: қарттар; зейнеткерлер; мүгедектер; ауыр халдегілер; балалар; қиын өмірлік жағдайға душар болған адамдар; жағымсыз ортаға тап болған жасөспірімдер, маскүнемдер, нашакорлар, жыл сайын өзін-өзі өлтіретіндер, жұмыссыздар, жезөкшелер және т.б.

Бұлардың барлығы әлеуметтік қызметкерден адамның жан дүниесін терең түсіне білуді, жанашырлық танытуды, жан-жақты болуды, үлкен шыдамдылықпен ынталылықты талап етеді[3].

2019 жылдан бастап мемлекетте әлеуметтік төлемдер жаңа форматқа сай өзгертілуде.

Тікелей денсаулық сақтау саласындағы арнаулы әлеуметтік қызметтерді денсаулық сақтау субъектілері – денсаулық сақтау ұйымдары, сондай-ақ, жеке медициналық практикамен және фармацевтикалық қызметпен айналысатын жеке тұлғалар көрсетеді.

Денсаулық сақтау саласындағы арнаулы әлеуметтік қызметтерді мынадай денсаулық сақтау ұйымдары көрсетеді:

- 1) амбулаториялық-емханалық көмек көрсететін ұйымдар;
- 2) стационарлық көмек көрсететін ұйымдар;
- 3) қайтадан қалпына келтіріп емдеу және медициналық оңалту ұйымдары;
- 4) паллиативтік көмек және мейірбике күтімі ұйымдар;
- 5) АИТВ/ЖИТС алдын алу саласындағы қызметті жүзеге асыратын денсаулық сақтау ұйымдары.

Арнаулы әлеуметтік қызмет көрсету стандартының өзінде денсаулық сақтау субъектілерінің бұл тізімі жеткілікті емес екендігін ашық көрсетеді.

Денсаулық сақтау саласындағы арнаулы әлеуметтік қызметтерді денсаулық сақтау жүйесінің әлеуметтік қызметкерлері көрсетеді.

Денсаулық сақтау саласындағы арнаулы әлеуметтік қызметтер:

1) өмірдегі қиын жағдайға душар болған тұлғаның (отбасының) өмір сүру сапасын жақсарту мен арттыру, басқа азаматтармен бірге қоғам өміріне қатысудың тең мүмкіндігін туғызу мақсатында өз денсаулығына өздерінің жауапкершілігін арттыру арқылы жақындарымен қоса пациенттердің өздерін белсенді қатыстырып, медициналық-әлеуметтік технологияларды қолдану арқылы аурулардың алдын алуға, денсаулығын қалпына келтіруге, сақтауға және нығайтуға бағытталған әлеуметтік-медициналық қызметтер;

2) өмірдегі қиын жағдайға душар болған тұлғаны (отбасын) әлеуметтік-психологиялық бейімдеу әрі қоғамда оңалту мақсатында психологиялық ағарту, психологиялық профилактика, психодиагностика, түзету жұмыстарын жүргізу, консультациялық және ақпараттық көмек көрсету арқылы әлеуметтік-психологиялық қолдауды көздейтін әлеуметтік-психологиялық қызметтер;

3) физикалық мүмкіншіліктері мен ақыл қабілеттерін ескере отырып, қиын өмірлік жағдайға душар болған тұлғаны (отбасын) педагогикалық түзетуге және оқытуға бағытталған әлеуметтік-педагогикалық қызметтер;

4) Қазақстан Республикасының қолданыстағы заңнамасына сәйкес қиын өмірлік жағдайға душар болған тұлғаның (отбасының) тиісті деңгейде өмір сүруін қолдау мен жақсартуға бағытталған әлеуметтік-экономикалық қызметтер;

5) денсаулық сақтау саласында медициналық қызметтер көрсету мен құқық мәселелері бойынша құқықтық ағартуды, ақпараттық-құқықтық көмек көрсетуді, консультация беруді және әлеуметтік-құқықтық қорғауды көздейтін әлеуметтік-құқықтық қызметтер;

6) жеке мұқтаждықтан туындайтын қиын өмірлік жағдайға душар болған тұлғаның

(отбасының) тұрмыс-тіршілік әрекетін қолдауға бағытталған әлеуметтік-тұрмыстық қызметтер;

7) өмірдегі қиын жағдайға душар болған тұлғалардың (отбасылардың) еңбек дағдысын қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік-еңбек қызметтері;

8) бос уақытты ұйымдастыруға, әлеуметтік-мәдени іс-шараларды өткізу және оларға өмірдегі қиын жағдайға душар болған тұлғаларды (отбасыларды) тартуға бағытталған әлеуметтік-мәдени қызметтер.

Өмірдегі қиын жағдайға душар болған тұлғаға (отбасына) денсаулық сақтау саласында арнаулы әлеуметтік қызметтер ұсынылады және адам, отбасы және қоғам деңгейінде көрсетілетін қолжетімді, арнаулы әлеуметтік қызметтер мыналарды қамтиды:

1) консультация беру (жеке және топтық); 2) үйге жиі бару, белсенді көмек көрсету және бақылау (патронаж бен әлеуметтік сүйемелдеу); 3) "сенім телефоны" бойынша көмек (консультация беру) көрсету; 4) қолдау топтарын құру, тренинг өткізу, ынталы топтармен, өзіне-өзі көмек көрсету және өзара көмек көрсету топтарымен жұмыс жүргізу.

Өмірдегі қиын жағдайға душар болған тұлғаға (отбасына) арнаулы әлеуметтік қызметтер ұсыну қоса денсаулық жағдайын, жас және басқа да ерекшеліктерін ескере отырып одан әрі жеке және кешенді жоспар құру арқылы арнаулы әлеуметтік қызметтерге деген қажеттілігін бағалау мен белгілеу негізінде жүзеге асырылады.

Өмірдегі қиын жағдайға душар болған тұлғаға (отбасына) денсаулық сақтау саласында арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету кезінде әлеуметтік жұмысқа волонтерлер, қоғамдық, үкіметтік емес және халықаралық ұйымдардың өкілдері тартылады.

Денсаулық сақтау саласында әлеуметтік қызметкерлер өмірдегі қиын жағдайға душар болған тұлғаға (отбасына) арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсеткенде медициналық ұйымдар арасында сабақтастық сақталу керек.

Денсаулық сақтау саласындағы әлеуметтік қызметкерлер арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету бойынша есепке алу және есеп беру құжаттамасын жүргізеді.

4. Амбулаторлық-емханалық көмек көрсететін ұйымдардың деңгейіндегі және

АИТВ/ЖИТС алдын алу саласындағы қызметті жүзеге асыратын денсаулық сақтау ұйымдары арнаулы әлеуметтік қызметтердің көлемі

Әлеуметтік-медициналық қызметтерге: 1) қиын өмірлік жағдайға душар болған тұлғаға (отбасына) әлеуметтік-терапиялық жұмысты ұйымдастыру (бағалау, проблемаларды белгілеу, кешенді жоспар құру, жасын ескере отырып көмек көрсету және жағдайдың позитивті жаққа өзгеру мониторингі); 2) тұрмыста және қоғамдық жерлерде өзіне-өзі қызмет ету, мінез-құлық, қарым-қатынас, өзін-өзі және өзара қолдау дағдыларын қалыптастыру; 3) қиын өмірлік жағдайға душар болған тұлғаның (отбасының) үй жағдайында денсаулығын оңалту іс-шараларын жүргізу үшін медициналық-психологиялық және әлеуметтік-құқықтық білім негіздеріне үйрету; 4) ауыр науқастардың, жалғыз басты қарт адамдардың, мүгедектердің, мүмкіндіктері шектелген тұлғалардың үйіне жиі барып көмек көрсету және үй жағдайында бақылау (патронаж бен әлеуметтік сүйемелдеу); 5) пациенттерді әлеуметтік орталықтарға және қызметтерге жолдау үшін құжаттарды ресімдеуге көмек көрсету; 6) Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес әлеуметтік қорғау саласында мемлекеттік кепілдіктер бойынша консультация беру және ақпараттандыру (жеңілдіктер, әлеуметтік төлеулер, жәрдемақы, өтемақы, алименттер алу, тұрғын үй жағдайын және басқа да жағдайларын жақсарту); 7) қамқоршы және қамқоршылық жасау органдарына әлеуметтік оңалтуды қажет ететін кәмелетке толмағандарды орналастыруға, асырап алуға, қамқорлыққа, отбасында асырап алуға көмек көрсету; 8) жұмысқа орналасу мәселелеріне көмек көрсету, емдеу және басқа да мекемелерге көмек көрсету; 9) еріктілерді ауыр науқастарға, жалғыз басты қарттарға, мүгедектерге, мүмкіндіктері шектелген тұлғаларға медициналық-әлеуметтік-психологиялық көмек көрсетуге даярлау және үйрету жатады[4].

Әлеуметтік-психологиялық қызметтерге: 1) психологиялық диагностика және түзету жұмыстарын жүргізу; 2) қиын өмірлік жағдайға душар болған тұлғаға (отбасына) жеке және топтық қолдау көрсетуге жағдай жасау; 3) жеке әлеуметтік-психологиялық көмек көрсету

және әлеуметтік-психологиялық тренингтер жүргізу, интерактивті әдістер қолдану жатады.

Әлеуметтік-педагогикалық қызметтерге: 1) әлеуметтік және шығармашылық бастамаларын қолдауды топшылайтын ұйымдастыру қызметтері, қоғамдық-құнды қызметті ұйымдастыруға көмек көрсету; 2) медициналық-әлеуметтік-педагогикалық әлеуметтендіруді қамтамасыз ететін әлеуметтік-тәрбиелік қызметтер жатады.

Әлеуметтік-экономикалық қызметтерге: 1) әлеуметтік-экономикалық және басқа да мәселелерді айқындау мақсатында әлеуметтік-экономикалық жағдайларды диагностикалау; 2) әлеуметтік-экономикалық патронаж және қажетті әлеуметтік-экономикалық қызметтерге қол жеткізуге мүмкіндік беру жатады.

Әлеуметтік-құқықтық қызметтерге: 1) денсаулық сақтау саласындағы медициналық қызмет көрсету және пациенттердің құқығын қорғаудың құқықтық, әлеуметтік-құқықтық мәселелері бойынша пациенттерге тегін консультация беруге көмек көрсету;

2) медициналық қызмет көрсетудің әлеуметтік-құқықтық мәселелері бойынша, денсаулық сақтау саласындағы құқықтар бойынша түрлі құжаттарды жазуға және ресімдеуге көмек көрсету; 3) денсаулық сақтау саласында құқықтық мәдениетті арттыру, халықты құқықтық ағарту бойынша бағдарламалар мен іс-шараларды іске асыруға көмек көрсету; 4) әлеуметтік, құқықтық және басқа да қоғамдық маңызы бар проблемаларды шешуге бағытталған пациенттердің азаматтық бастамаларын қолдау жатады.

Әлеуметтік-тұрмыстық қызметтерге: 1) пациенттің өмірлік жағдайын әлеуметтік диагностикалау, әлеуметтік-тұрмыстық өмір жағдайын зерделеу; 2) қиын өмірлік жағдайға душар болған тұлғаға (отбасына) тұрмысты ұйымдастыру мәселелері бойынша санитариялық-гигиеналық ағарту және консультация беру. Өмірдегі қиын жағдайға душар болған тұлғалардың (отбасылардың) еңбек дағдысын қалыптастыруға бағытталған әлеуметтік-еңбек қызметтері. Бос уақытты ұйымдастыру, әлеуметтік-мәдени іс-шараларды өткізу және оларға өмірдегі қиын жағдайға душар болған тұлғаларды (отбасыларды) тарту жатады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қ Р Президентінің 2018 жылғы 10 қаңтардағы жолдауы
«Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері»
2. Қазақстан халқына елбасы жолдауы «Қазақстан-2050 Стратегиясы - тым құбылмалы тарихи жағдайдағы жаңа Қазақстан үшін жаңа саяси бағыт» 2013жыл (Қазақстан -2050 стратегиясы -қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты)
- 3.Бондарь Ш. Социальная работа и молодежные организации: Конспект М2010, с94-96
4. Денсаулық сақтау саласындағы арнаулы әлеуметтік қызметтер көрсету стандарты

Ногаева Нурбану Макашевна

Лауазымы: аға оқытушы, магистр, Қазақ инновациялық гуманитарлық-заң университеті
Пошталық мекен-жайы: F18Y8K0, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Шмидта көшесі, 44
Ұялы. тел: +7 778 937 77 09
E -mail: nurbanu.makash@mail.ru
Рухани жаңғыру және денсаулық сақтау саласындағы әлеуметтік жұмыс

Ногаева Нурбану Макашевна

Должность: старший преподаватель, магистр, Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет
Почтовый адрес: F18Y8K0, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Шмидта, 44
Сот. тел: +7 778 937 77 09
E -mail: nurbanu.makash@mail.ru
Духовная модернизация и социальная работа в сфере здравоохранения

Nogaeva Nurbanu Makashevna

Position: senior lecturer, master of law, Kazakh humanitarian-legal innovative university
Mailing address: F18Y8K0, Republic of Kazakhstan, Semey, st.Shmidta, 44
Mob.phone: +7778 937 77 09
E -mail: nurbanu.makash@mail.ru
Spiritual modernization and social work in health care

ӘОЖ – 327.3

Рахметуллин Аман Капанович

тарих ғылымдарының кандидаты, Қазақ инновациялық гуманитарлық – заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: aman150176@mail.ru

Карсайдаров Самат Келгентаевич

магистрант, Қазақ инновациялық гуманитарлық – заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: samat.karsaidarov@bk.ru

ОРТА АЗИЯДАҒЫ ЭКСТРЕМИЗМ МЕН ЛАНКЕСТІК ӘРЕКЕТТЕРГЕ ҚАРСЫ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ КҮРЕС ЖҮЙЕСІНДЕГІ ҚАЗАҚСТАННЫҢ РӨЛІ

«Орта Азиядағы экстремизм мен ланкестік әрекеттерге қарсы халықаралық күрес жүйесіндегі Қазақстанның рөлі» атты мақалада жалпы экстремистік, ланкестік – террористік әрекеттердің пайда болуы, даму мен себептері жан – жақты қарастырылады. Сондай – ақ экстремистік әрекеттердің жұмыс істеу әдіс – тәсілдері, қоғамға тигізер кері ықпалы талданады.

Экстремистік, террористік ұйымдардың құқықтық танылуы және онымен күрес жолдары сараланып, мұндай ұйымдармен халықаралық күрес жүйесіндегі Қазақстанның рөлі мен атқарылып жатқан іс - шаралар жөнінде тарихи қортындылар мен шолулар жасалады.

Кілт сөздер: жаһандану, экстремизм, Орта Азия, фактор, қоғам, поликонфессия, халықаралық, дін.

В статье «роль Казахстана в системе международной борьбы против экстремизма и террористической деятельности в Центральной Азии » подробно рассматриваются причины и возникновение экстремистической, террористической деятельности в целом. Также анализируются методы и способы функционирования экстремистской деятельности, негативное влияние на общество.

Будут проанализированы пути правового признания и борьбы с экстремистскими, террористическими организациями, сделаны исторические выводы и обзоры о роли Казахстана и проводимых мероприятиях в системе международной борьбы с такими организациями.

Ключевые слова: глобализация, экстремизм, Средняя Азия, фактор, общество, поликонфессия, международная, религия.

In the article "the role of Kazakhstan in the international fight against extremism and terrorist activities in Central Asia" examines in detail the causes and emergence of extremist and terrorist activities in General. Methods of functioning of extremist activities and their negative impact on society are also analyzed.

The ways of legal recognition and fight against extremist and terrorist organizations will be analyzed, historical conclusions and reviews will be made about the role of Kazakhstan and its activities in the international fight against such organizations.

Keywords: globalization, extremism, Central Asia, factor, society, polyconvexity, international, religion.

Әлемдік дамуда адамзат баласының дамуы ХХ ғасырда миллиондаған адамдардың тағдырына әсер еткен «Қырғи қабақ соғыс» науқанын басынан өткергені белгілі, ал бүгінгі қоғам жаңа жалпы жаһандық мәселе – халықаралық экстремизм мен терроризмнің қорқынышты көріністерімен бетпе – бет келіп отыр. Бұл мәселе, Қазақстанның географиялық орналасу ерекшелігіне орай өте өзекті болып табылады. Себебі, Қазақ елі шығыс пен батыс әлемінің тоғысқан тұсында алтын көпір іспетті маңызды рөл атқарып, екі әлемнің дүниетанымын байланыстырады. Елімізге барлық тараптан ағылған түрлі ақпараттар мен саяси ықпалды ұйымдардың әсері түрліше әсер

ететіні белгілі. Ал, халықаралық экстремизм мен терроризмді Қазақстан халқының ұлттық наным – сенімдеріне, тұрақты саяси дамуына кері әсер етуші фактор ретінде қарастыру, бүгінгі қоғамымыздың түбегейлі өзгеруін талып ететіні белгілі.

Дүниежүзілік жаһандық талап жағдайында табиғи түрде жаңа саяси бағыт болып ерекшеленген ланкестік әрекеттің шарықтау шегі - ол халықаралық терроризм.

Атауы айтып тұрғандай «Халықаралық» деген түсініктің өзі жергілікті түрлі ланкестік ұйымдардың өзара әрекеттесуінің дамып келе жатқандығын көрсетеді. Белгілі бір қалыптасу деңгейінен өткен соң аталмыш топтар бірлесіп

жұмыс істеуге әрекеттенеді. Мәселен, Палестина жеріндегі арнайы лагерлерде Еуропалық неоұлттық ланкестік топтары, ИРА боевиктері әскери дайындықтарын өткізіп тек ғана Еуропада ғана емес, Азия, АҚШ, Африка өңірлерінде өз лагерлерін орнатты; Ал, Ауғанстан жерінде дүниежүзі бойынша әскери қақтығыстарды ұйымдастыратын содырларды дайындауға бейімделген лагерлердің белсенділігі өз алдына ерекше. [1, 34 б].

Экстремизм мен ланкестік әрекеттердің қалыптасуы және дамуының өзіндік себептері бар. Біріншіден, қазіргі қоғамдағы халықтың көпшілік бөлігінің кедейшілік деңгейде өмір сүруі және баспана мәселесінің күрделенуі. Екіншіден, экстремистік әрекеттердің саяси құбылыс ретінде белсенділікке ие болуы мемлекеттің басқару жүйесіндегі қалыптасып отырған кейбір қайшылықтарды басқаша әрекеттер арқылы шешу мүмкін емес деп түсінген уақытта пайда болады. Ал террористтер мен экстремисттердің негізгі көздеген нысаны билік саясатына қарсы әрекет ету болып табылады. Сондай – ақ терроризм мен экстремизмнің жанданып дамуы адамдардың әлеуметтік психологиясының қиындықтарымен байланысты. Мысалы, ұлттық-этникалық және діни ерекшелікті түсінбеушілік салдарынан әлемде теңдік пен әділеттілікті орнату мақсатында бейбіт тұрғындарға үрей тудыру арқылы – терроризмді саяси құрал ретінде таңдайды. Осындай мақсатпен Қазақстанда танылған екі экстремистік ұйым – «Таблиғи жамағат» пен «Хизб ут-Тахрир» діни секталарын атауға болады. Мұндай ұйымдармен Қазақстан Республикасы саяси және құқықтық тұрғыдан үнемі күресіп келеді. Экстремизм мен терроризмге қарсы күрес тек күш көрсетумен бітпейтіні белгілі. Сондықтан Қазақстанда кедейшілікпен және жұмыссыздықпен күрес бағдарламасы бекітіліп, әлеуметтік қамсыздандыру қолға алынған. 1999 жыл 13 шілдеде «Терроризммен күрес туралы» Қазақстан Республикасының Заңы қабылданды. Соның нәтижесінде 2002 жылы ақпан айында еліміздің қылмыстық кодексіне өзгертулер мен толықтырулар енгізіліп, онда террористік актілер мен ондай әрекеттерді жүргізгені үшін жауапкершілік күшейтілді. Шекараны делимитациялау 2002 толық аяқталды. 2000 жылы 21 маусымда ТМД-ның Мәскеу

Саммитінде 2003 жылға дейінгі кезеңде халықаралық терроризммен күрес жөнінде ТМД қатысушыларының Мемлекеттер Бағдарламасы бекітілді, сондай-ақ Антитеррорлық орталық құру жөнінде шешім қабылданды. 2002 жылы маусымда Астанада Шанхай Ынтымақтастық Ұйымы «Бишкек тобының» отырысы болып, онда ШЫҰ-ның Аймақтық антитеррорлық құрылымын құрудың жобасы келісілді [2, 8 б].

2002 жылы Алматыда Антитеррорлық ТМД орталығының ұйытқы болуының кешенді шұғыл тәжірибелік «Оңтүстік-антитеррор – 2002» жаттығулары өткізілді. Осы жылдың маусым айында Атырауда әуе терроризмі актілерінің алдын алу шаралары бойынша кең ауқымды «Дабыл» жаттығулары ұйымдастырылса, тамыз айында Алматы қаласында Қазақстан және Америка мемлекеттері бірлескен «Баланс-Барыс» жаттығуларын өткізді. Сондай -ақ Қазақстан мен Ресей әскерилері бірлесіп Каспийде «Бейбітшілік теңізі – 2002» атты әскери жаттығу шараларын өткізуі терроризмге қарсы күрес шаралары деп білуге болады.

Экстремизм мен терроризмнің экономикалық себептері оның нарықтық экономикамен байланыстылығында жатыр. Яғни адамдардың шамадан тыс кедейшілік деңгейіне түсіп кетуі қоғамдық толқулардың шығуына себепші болып жатады. Барлығымызға белгілі жағдай, әлеуметтік патологиялар (есірткі бизнесі, порнография, құмар ойындары, жезөкшелік және т.б.) аясындағы кәсіпкерлік қызмет заңсыз пайда табуға өте бейім және қоғамға қатерлі екеніне қарамастан жеке адам үшін тиімді. Сондықтан қоғамдық жүйеде пайда табу және көлденең пайдаға кенелу экстремизмнің экономикалық мазмұны болып тұрғандығы көп жағдайда таңданатын жағдай емес екендігі ақиқат. Мұндай жағдайлар террористік актілерде басқа әлеуметтік патологияларға қарағанда ерекше өзекті мәнге ие болып табылады. Яғни, салыстырмалы тұрғыдан айтар болсақ «Терроризм бұл - сауда» - осы сөз тіркесінің өзі жеке адамның көздеген пайылының екі ұшты екенін аңғартса керек. Демек, арам пайылын іске асыру жолында көпшілікті құрбан ете жүріп, дүрбелең, дүрмекті ұйымдастыра отырып, террорист дегеніне жетеді. [3, 38 б].

Терроризм саясатының классикалық көрінісінің ең ерекше көрінісі – Батыстық елдердің отарлау жүйесінен байқалады. Бұл

өңірлердегі ақпараттардың мықтылығы түрлі мәдениеттердің өзара интеграциясы ретінде қолданылмайды, керісінше, өздерінің даму үлгілерін, мәдени, этикалық, дүниетанымдық құндылықтардың көрсеткішін тарату мақсатында қолданады. Аталмыш ақпараттық қызметтердің ең ашық оймен таратуын мысалға келтіретін болсақ та, оның қойған мақсатарға жетуіне болмайтынын байқаймыз. Себебі бұл тұрғыдан ақпараттар да рухани, әлеуметтік-экономикалық, саяси құрылымдардың қалған елден айырмашылығын айтумен жалғасын табады. Мұндай әрекеттер ақпаратты таратын аудиторияның жауаптарына салақ қарайтынын көрсетеді. Ал бұл жағдайда жауапты әрекет әртүрлі болуы мүмкін. Ол ақпаратты толығымен бәсең қабылдаудан оны толығымен кері қайтаруға және қарсылық білдіруге дейін бара алады. Сонымен қатар басқа қоғамның сана сезімін білдірмейтіндей сіндіруге қарсылық білдіре алады.

Кейінгі онжылдық бүкіл адамзаттық құндылықтар, ашық халықаралық интеграция, әлемдік жаһандану идеяларын кең көлемде таратуды іске асырумен ерекшеленеді және мұндай өзгерістердің көпшілігі батыстың өндірістік дамыған елдерінің бастамасымен жүзеге асырылуда. Дегенмен, бұл идеяларға әлемдегі қалған көптеген мемлекеттің басшыларының қатынасы, сол Батыстық елдердің бір бөлігінің қарсы тұруы, әртүрлі континенттерде жаһандануға қарсы шерулер бәріне мәлім. Халықаралық терроризм мен экстремизмнің конфликтогендік потенциалы XX ғасырдың 60 жылдарында белгілі болды. Бұл уақыттарда барлық өңірлер толығымен өздерінің бағыттарына сай түрлі террористік - экстремистік ұйымдардың белсенді әрекеттерінің арқасында бірнеше аймақтар мен ошақтарды толықтай игере бастады. XX ғасырдың 60 және 80 жылдары аралығында мұндай ланкестік ұйымдар 6700 жуық ланкестік актілерді жүзеге асырады. Соның нәтижесінде 7480 адам жаракат алса, 3668 адам өлді.

XX ғасырдың аяғынан бастап осы уақытқа дейінгі аралықта әлемдік ақпарат беттерінде жарияланған және ерекше танымалдылыққа ие болған он мыңнан астам ланкестік актілер тіркелген. 1995 жылы сәуір айында жарияланған «Тайм» апталық жарияланымы келесідей ақпаратты ұсынды: «Қырғи қабақ соғыс»

аяқталғаннан соң терроризм бағыты өзгерістерге ұшырап, ендігі уақытта саяси бағытта емес, діни бағыттағы сипатқа ие бола бастады» [4, 14 б].

Тәуелсіз мемлекеттер достастығы мен Қазақстанның терроризмге байланысты саяси ұстанымы сыртқы және ішкі фактормен тікелей байланысты. Сыртқы факторлар төмендегідей:

- ТМД және Қазақстан Республикасына қатысты кейбір шетелдік мемлекеттердің ескі геосаяси көзқарастарының жандануы;

- Мұндай мемлекеттердің территориясында қарама – қарсы пікірдегі шетелдік саяси күштердің болуы;

- Шетелдегі саяси толқулар;

- Шетелдік террористік ұйымдардың, діни, ұлтшыл-радикалды топтардың экстремистік сипатының жылдам дамуы;

Ал енді экстремистік – террористік әрекеттердің дамуының ішкі факторлары мынадай:

- Тәуелсіз мемлекеттер достастығы құрамындағы елдердің аймағында халықтың көпшілік бөлігінің кедейшілік деңгейінің өсуі мен жұмыссыздық көрсеткіштерінің артуы,

- Қоғамның түрлі саласындағы экономикалық кризис;

- Ұлтаралық қарым – қатынастың шиеленісуі;

- Мемлекет тұрғындарының күнделікті өмірде идеологиялық ұстаным, рухани бағыт - бағдарын айқындай алмауы, қоғамдық - әлеуметтік тұрақсыздықтың шарықтауы;

- Әлеуметтік қылмыстың өрістеуі, билік пен халық арасындағы сенімнің жоғалуы;

- Дүниежүзілік адам құқықтарының бұзылуы [5, 25 б].

Бүгінгі күні дін және жаһандану мәселелері халықаралық дамудың негізгі факторы болып табылады. Аталған бұл екі фактор Орталық Азия мемлекеттерінің саяси өмірінің маңызды жақтарын анықтайды, әсіресе қауіпсіздік мәселесіне қатысты ерекше ықпалды болып табылады.

Жоғарыдағы аталған факторлар өңірдегі мемлекеттердің ішкі саяси тұрақтылығы мен аймақтық тұтастықты сақтауда үлкен әсер етеді. Ең негізгі бірінші фактор ислам діні - Орталық Азия республикаларының әскери қауіпсіздігі мәселесімен тікелей және тығыз байланысты. Бұл өңірдегі мемлекеттер ислам әлемімен тарихи тұрғыдан байланысты және ел ішінде басқа діни топтардың, оның ішінде,

православиалы-христиандық топтың болуына қарамастан халықтардың көпшілігі мұсылмандар болып табылады. Сондай – ақ Орталық Азия мемлекеттерінің поликонфессионалды қоғам болуы, елдегі қауіпсіздікті дін арқылы ретке келтіруге тырысады. Бұл жағдаяттар Орталық Азия республикаларының басшылары діни факторға ерекше көңіл бөлуін қажет етеді және мемлекеттің ішкі, сыртқы саяси мәселелеріне қатысты саяси шешімдерді қабылдауда оған мән беріп қарау қажет. Қазақстан зайырлы мемлекет ретінде, конфессияаралық қақтығыстарға қарсы әрекет ететін шаралар қабылдауға кепілдік етеді. Мұның белгілі бір діннің конфессиялық ағымдарға нұқсан келтіруіне әкеп соқтыратын ішкі саяси шешімдерге де, сондай-ақ заң шығару бастамаларының, баптары мен актілеріне де қатысы бар [6, 36 б].

Қазақстан Республикасы ұлттық қауіпсіздікке, мемлекет азаматтарының өмірі мен денсаулығына қауіп төндіретін діни экстремизмнің кез келген көрінісімен мақсатты түрде күрес жүргізіп, оны жүзеге асырады. Діни ұйымдар мен қозғалыстардың қайырымдылық қорларының қызметін тексеріп отыруға және экстремистік топтардың бой көрсетуінің алдын алуға бағытталған полицейлік бақылау шараларын қолдайды. Н.Ә.Назарбаев 1999 жылғы Қазақстан халқына кезекті Жолдауында: «Өкімет билігін конституцияға жат әдістермен тартып алуға шақыратын күштердің іс-қимылын қырағылықпен қадағалап отыруға тиіспіз. Иә, бәлкім, біз қателіктер жіберген де шығармыз. Біздің уақытымызға әділ бағаны тек болашақтың тарихшылары ғана бере алады. Алайда, осындай өтпелі кезеңдердің бірінде айтылған «тозаққа барар жол да ізгі ниетпен төселген» деген ақиқат сөз де бар. Мемлекеттің айналасындағы жағдай қазіргідей өте нәзік те тұрлаусыз күйде тұрған кезде іштен іріп жату дегеніміз дәл сол тозаққа барар жол болады да шығады. Осыны түсінгісі келген адам көршісінің қайғылы халіне көз салса жетіп жатыр. Немесе өткенімізге баға берсін – ұлттың басы бірікпеген кездеріне мысал жетіп артылады. Мұндай қателіктерді біз қайталамақ емеспіз. Өзінің мемлекеттігіне қол жеткізген халықтың тағдырын ешкімнің де, мейлі олар қандай ұранды бетперде етіп ұстаса да, тәлкегіне түсіріп қоя алмаймыз» дейді.[7].

Қазіргі қоғамдағы жаһанданудың тағы бір ерекшелігі – лаңкестік әрекеттер ұлттық шеңберден шығып халықаралық сипатқа ие болып отыр. Ол әртүрлі халықтардың ұлттық ерекшеліктерін, рухани ұстанымдарын мойындамай саяси жағынан толықтай игеру мақсатында күш көрсету және қырып-жою қаруына айналып келеді.

Ал, лаңкестік әрекеттің кезкелген түрі қылмыс болып табылады. Оның деңгейі мен көрінісінің нақты формалары, бір жағынан қоғамдық дамудың көрінісі болса, екінші жағынан – аса өткір мәселелерді шешудегі қоғам мен мемлекеттің күш салу тиімділігінің көрсеткіші болып көрінеді. Бұл қылмыс кедей болсын, бай болсын, лаңкестікті тудырған жанжалға қатыссыз әр адам құрбан болуы мүмкін қылмыстық зорлаудың түріне жатады. Уақыт өткен сайын лаңкестік әрекеттердің ұйымдастырылуы жетілдіріліп және әрекеттері өте қатыгез болып келеді. Олар соңғы үлгідегі техника мен қару, байланыс құралдарымен жабдықталып, өз мақсаттарына жету үшін террорлық әдіс - тәсілді қолдану арқылы әлемнің түрлі аймақтарында қару-жарақ және жарылғыш заттар қоймаларын, қаржы мекемелерін ұйымдастырды. Сондықтан да, бұл өте қауіпті құбылыспен күресу үшін бүкіл мемлекеттердің күшін жоғары деңгейде топтастырып, халықаралық ұйымдардың лаңкестік әрекеттермен күресу жүйесін жетілдіру қажет.

Лаңкестікпен күрестегі тиімді іс-әрекеттер жүзеге асуы үшін оның бірыңғай халықаралық-құқықтық түсінігін және осы қылмыс түрінің нақты құқықтық сипаттамасын қабылдау керек. Лаңкестікке қарсы тұру бүкіл өркениетті елдермен негізгі жалпы мемлекеттік міндеттердің бірі ретінде қарастырылуы тиіс. Бұл бағыттағы маңызды іс-әрекеттер: құқықтық базаның жетілдірілуі, арнайы қызмет органдары арасындағы өзара әрекеттестікті күшейту, лаңкестікті қолдайтын елдерге максималды қысым жасау, лаңкестік мәселесімен айналысатын арнайы қызмет органдары қызметкерлерінің санын арттыру және оларды техникамен қамтамасыз ету жолдарын көрсету мағынасын қамтамасыз етеді. Бұл мәселемен айналысып жүрген авторлар көп. Солардың ішінде Антонян Ю.М. «Терроризм. Криминологическое и уголовно-правовое исследование», Кожушко Е.П. «Современный

терроризм: Анализ основных направлений», Витюк В.В. «Социальная сущность и идейно-политические концепции современного левого терроризма» еңбектерін ерекше атап көрсетуге болады [8, 63 б].

Терроризммен күресудің барлық әрекеті бір мемлекет шегінде жүзеге асырудың мән –

мағынасы жоқ. Терроризм халықаралық сипатқа ие болған фактісін ұмытпауымыз қажет және осыдан біз оған халықаралық деңгейде қарсы тұруымыз анағұрлам жөн екенін есте сақтау керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Ольшанский Д. «Психология террора, Екатеринбург» // «Деловая книга», М., Академический проект, ОППЛ, -2002.
2. Петрищев В.Е. «Заметки о терроризме» // М., Эдиториал УРСС-2001.
3. Права человека: проблемы и перспективы. М., Академия наук. 1990 ж.
4. Сатпаев Д. Город Алматы не застрахован от террористов // Саясат. 2003, № 9.
5. Мыльников Б.А. Новые вызовы: международный терроризм и иные проявления экстремизма, пути (направления), взаимодействия: Сборник материалов Международной научной конференции «О развитии взаимодействия правоохранительных органов государства участников СНГ в борьбе с преступностью, международным терроризмом и иные проявления экстремизма». 2001, 21-22 наурыз, Минск.
6. Нестеренко С. «Антитеррор: новый этап». «Казахстанская правда». 25.12.2004
7. Н.Ә.Назарбаев «Елдің жаңа ғасырдағы тұрақтылығы мен қауіпсіздігі» (Қазақстан халқына жолдау) 1999 ж
8. Баймұлдин Н., «Халифат не состоялся». «Экспресс К», №40, 02.04.2005

Рахметуллин Аман Капанович

Лауазымы: тарих ғылымдарының кандидаты, аға оқытушы «Тарих және әлеуметтік ғылымдар кафедрасы», Қазақ инновациялық гуманитарлық – заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071417, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Ә.Қашаубаев көшесі, 72.

Ұялы тел: 8705 511 16 17

E-mail: aman150176@mail.ru

Карсайдаров Самат Келгентаевич

Лауазымы: тарих мамандығы бойынша 2 курс магистранты, Қазақ инновациялық гуманитарлық – заң университеті

Пошталық мекен жайы: 071414, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Т.Рыскулов көшесі, 47.

Ұялы тел: 8776 67013850

E-mail: samat.karsaidarov@bk.ru

Орта Азиядағы экстремизм мен ланкестік әрекеттерге қарсы халықаралық күрес жүйесіндегі Қазақстанның рөлі

Рахметуллин Аман Капанович

Должность: кандидат исторических наук, старший преподаватель "Кафедра истории и социальных наук", Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071417, Республика Казахстан, г. Семей, ул. А. Кашаубаева, 72.

Сотовый тел: 8705 511 16 17

E-mail: aman150176@mail.ru

Карсайдаров Самат Келгентаевич

Должность: магистрант 2 курса по специальности «История», Казахский инновационный гуманитарно-юридический университет

Почтовый адрес: 071414, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Т. Рыскулова, 47.

Сотовый тел: 8776 67013850

E-mail: samat.karsaidarov@bk.ru

Роль Казахстана в системе международной борьбы против экстремизма и террористической деятельности в Центральной Азии

Rahmetullin Aman Kapanovich

Position: candidate of historical Sciences, senior lecturer, Department of history and social Sciences, Kazakh humanitarian and legal innovation University

Postal address: 071417, Republic of Kazakhstan, Semey, A. Kashaubayev str., 72

Cellular phone: 8705 511 16 17

E-mail: aman150176@mail.ru

Karsaidarov Samat Kalgentievich

Position: 2nd year master's student in History, Kazakh innovative University of Humanities and law

Postal address: 071414, Republic of Kazakhstan, Semey, T. Ryskulov Street, 47

Cellular phone: 8776 67013850

E-mail: samat.karsaidarov@bk.ru

The role of Kazakhstan in the international fight against extremism and terrorist activities in Central Asia

РАЗДЕЛ 5 ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Ответственный редактор:

Жарыкбасова К.С. – доктор технических наук

Ведущие эксперты:

Давыдова С.А. – кандидат технических наук

Карипжанова А.Ш. – доктор PhD

МРНТИ 06.35.31

Бабажанов Аллаберген Рўзимович

к.э.н., доцент, Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства, г.Ташкент, Узбекистан
e-mail: alik5656@bk.ru

Рузибоев Собир Боймирзаевич

старший преподаватель, Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства, г.Ташкент, Узбекистан
e-mail: ro'ziboyev@inbox.uz

Успанкулов Бекжан Мусабекович

докторант (PhD), Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства, г.Ташкент, Узбекистан
e-mail: bekjon.90@mail.ru

КЛАССИФИКАЦИЯ ЗДАНИЙ И СООРУЖЕНИЙ УЗБЕКИСТАНА ДЛЯ ИХ ОЦЕНКИ

Мақалада кешенді талдау негізінде республиканың қолданыстағы ғимараттары мен құрылыстары олардың түрлері, тағайындалуы, пайдалану мерзімі мен капиталы бойынша, құрылымдық элементтердің қызмет ету мерзімі бойынша жіктеледі, бұл оларды бағалауға, Бірыңғай мемлекеттік тізілімді әзірлеуге және жылжымайтын мүлік кадастрын құруға тікелей қажет.

Түйінді сөздер: ғимараттар мен құрылыстардың кадастры, бағалау, салық салу, бірыңғай жіктеуіш, жылжымайтын мүлік кадастры, Бірыңғай мемлекеттік тіркелім.

В статье на основе всестороннего анализа классифицируются имеющихся зданий и сооружений республики по их видам, целевым назначением, по срокам службы и капитальности, по срокам эксплуатации конструктивных элементов, что непосредственно требуется для их оценки, разработки Единого государственного реестра и составления кадастра недвижимости.

Ключевые слова: кадастр зданий и сооружений, оценка, налогообложение, единый классификатор, кадастр недвижимости, Единый государственный реестр.

The article on the basis of a comprehensive analysis classifies the existing buildings and structures of the Republic by their types, purpose, service life and capitalization, the service life of structural elements, which is directly required for their evaluation, development of the Unified state register and cadastre of real estate.

Keywords: cadastre of buildings and structures, taxation, unified classifier, real estate cadastre, Unified state register.

Развитие рыночной экономики Республики Узбекистан в свою очередь, требует соответствующего развития рынка недвижимости. При этом проведения цивилизованной классификации зданий и сооружений, как искусственные объекты недвижимости во многом определяет проведения научно обоснованной оценки их, отвечающей современной требований экономики страны. Исходя из этих соображений, проведение соответствующие работы по классификации этих объектов имеет определенное научное и практическое значение.

Здания характеризуется наличием помещений, необходимых для жизнедеятельности человека. По целевому назначению они подразделяются на;

- жилые здания;

- нежилые здания;

Жилые здания делятся на: малоэтажные (до 3 этажей), многоэтажные (от 4 до 9 этажей), дома повышенной этажности (от 10 до 20 этажей), высотные дома (свыше 20 этажей). Сюда можно отнести квартиры, комнаты, дачные дома.

Нежилые здания делятся:

- общественные - детские сады, школы, учебные заведения, магазины, больницы и поликлиники, санатории, спортивные залы, пожарные дело, гостиницы, театры, предприятия общественного питания бытового обслуживания, административные здания и др;

- коммерческие - офисы, рестораны, гостиницы, гаражи для аренды, склады и др;

- промышленное (производственные), в которых размещаются средства производства и выпускаются промышленная продукция;

- вспомогательные - трансформаторные, насосные, навесы и т.-д;

- сельскохозяйственные - животноводческие, птицеводческие, теплицы, склады минеральных удобрений, здания для хранения сельскохозяйственной продукции;

- складские - резервуары для хранения нефти и нефтепродуктов, зерносклады и элеваторы, подземные хранилища различного назначения.

Сооружения характеризуются отсутствием помещений и делятся на следующие виды:

- инженерные - мосты, плотины, радиомачты;

- объёмные;

- площадочные - спортивные площадки, поля фильтрации;

- линейные - дороги, линии электропередачи, наружные трубопроводы;

- надземные высотные - сооружения в виде башен, расположенные выше планировочной отметки;

- надземные - дороги, трубопроводы, расположенные на планировочной отметке;

- подземные - подвалы, хранилища, расположенные ниже планировочной отметки;

- глубинные - скважины, колодцы, расположенные ниже планировочной отметки.

Здания и сооружения Узбекистана, как и других стран, по функциональному назначению подразделяются на 4 группы [3]

- жилые здания;

- нежилые здания;

- сооружения;

- здания и сооружения, являющиеся памятниками архитектуры и истории.

Необходимо отметить тот факт, что архитектурно-конструктивные схемы зданий и сооружений, особенно исторические, существенно отличаются от других стран по своей конструкции и конструктивной схеме. Здания и сооружения Узбекистана подразделяются на:

- здания, возведенные без антисейсмических мероприятий;

- здания, возведенные с антисейсмическими мероприятиями.

При оценке зданий для целей налогообложения или для целей ведения кадастра зданий и сооружений необходимо знать их конструктивные решения. Так, по конструктивным решениям они подразделяются на:

- здания с несущими стенами из кирпича или каменной кладки;

- здания с несущими стенами из монолитного бетона;

- крупноблочные здания;

- крупнопанельные здания;

- каркасные здания;

- объемно-блочные здания;

- деревянные здания;

- кирпично-панельные здания;

- здания из низко прочных материалов (грунтотматериалов) [3].

Для условий Узбекистана, который входит в сейсмический район, учет условий сейсмостойкости зданий и сооружений при их оценке имеет важное значение. Исходя из этого, в зависимости от сейсмостойкости здания и сооружения разделены на 12 категорий. Кроме этого, при проведении оценочные работы учитываются сроки службы и капитальности здания. Так, по действующим нормативам, по срокам службы и капитальности жилые здания делятся на 6 группы, а нежилые здания – 9 группы. Срок службы зданий определяются долговечностью основных несущих конструкции стен, фундаментов и перекрытий, а также исходя из местных условий строительства. Ниже, в таблице 1 приводим классификация жилых зданий, находящихся сегодня в республике, по срокам службы и капитальности.

Таблица 1

Классификация жилых зданий по срокам службы и капитальности

Группы	Вид зданий, материалы фундаментов, стен и перекрытий	Срок службы зданий, лет
I	Каменные, особо капитальные; фундаменты -каменные и бетонные, стены -каменные (кирпичные) и крупноблочные, перекрытия - железобетонные	150
II	Каменные обыкновенные; фундаменты- каменные, стены -каменные (кирпичные), крупноблочные, и крупнопанельные, перекрытия -	

	железобетонные или смешанные (деревянные и железобетонные), а также каменные своды по металлическим балкам	125
III	Каменные облегчённые; фундаменты - каменные и бетонные, стены - облегчённой кладки из кирпича, шлакоблоков и ракушечника, перекрытия - деревянные, железобетонные или каменные своды по металлическим балкам	100
IV	Деревянные рубленные и брусчатые, смешанные; сырцовые; фундаменты - ленточные бутовые, стены -рубленные, брусчатые, смешанные (кирпичные и деревянные), сырцовые перекрытия - деревянные	50
V	Сборно-щитовые, каркасные, глинобитные, саманные и фахверковые; фундаменты - на деревянных стульях при бутовых столбах; стены - каркасные, глинобитные и др.; перекрытия - деревянные	30
VI	Каркасно-камышитовые и прочие облегченные	

При определении капитальности зданий, необходимо как можно точнее разобраться с конструкциями здания, потому что каждый конструктивный элемент имеет свой срок эксплуатации. Ниже, в таблице 2 приводим

нормативные усредненные сроки эксплуатации конструктивных элементов и инженерного оборудования жилых зданий с деревянными перекрытиями по стальным балкам.

Таблица 2

Сроки эксплуатации конструктивных элементов зданий и сооружений	
Конструктивные элементы	Срок эксплуатации, лет
1	2
Фундаменты	150
Стены: I гр..	150
II гр.	125
III гр.	100
Лестницы	100
Перекрытия	60-80
Крыша	55
Перегородки	40
Полы	40
Окна	40
Двери	40
Внутренняя штукатурка	40
Наружная штукатурка	35
Малярные работы	35
Центральное отопление	40
Водопровод	15
Канализация	40
Электроснабжение	35

Объекты недвижимости достаточно дорогостоящие имущества. Чтобы не допустить больших погрешностей в определении стоимости зданий и сооружений, необходимо тщательно их изучать. Для успешного изучения необходима Единая классификация зданий и сооружений по всей территории Узбекистана. Во многих странах разработан Единый классификатор объектов недвижимости. Исходя из этих соображений мы также предлагаем включаться Единому международному классификатору, что поможет корректно и адекватно классифицировать любое здание и сооружение, независимо от их месторасположения. Это необходимо, прежде всего, для становления и развития рынка недвижимости. Кроме этого, разработка и внедрения Единого классификатора объектов недвижимости способствует развитию процессов урбанизации. Так, исследованиями установлены, что несмотря на принятые меры по преобразованию крупных сельских населенных пунктов в категории городских поселков, сложившийся уровень урбанизации не отвечает современным требованиям комплексного развития городов и значительно отстает от мировых тенденции. При этом уровень урбанизации все еще не приобрел устойчивый характер. Учитывая все эти проблемы 10 января 2019 году был принят специальный Указ Президента Республики Узбекистан «О мерах по коренному совершенствованию процессов урбанизации. Согласно этому Указу было организовано специальное Агентство урбанизации при Министерстве экономики и промышленности Республики Узбекистан, определив его одним из основных задач «долгосрочное планирование темпов, этапов и результатов политики индустриализации, анализ долгосрочных демографических тенденции в городе и в селе, расчет демографической емкости городов в условиях быстрой индустриализации, расчет количества потребности в трудовой силе в городах». Это, естественно, требует развитию строительства объектов недвижимости международного уровня.

Вместе с этим, Единый классификатор зданий и сооружений в дальнейшем способствует ведению Единого государственного реестра недвижимости на всей территории Узбекистана.

Целями создания Единого государственного реестра недвижимости, на наш взгляд, являются:

- создание условий устойчивого экономического и социального развития Республики Узбекистан;
- обеспечение эффективного использования земли и недвижимости для удовлетворения потребностей общества и граждан;
- создание и устойчивого развития рынка земли и недвижимости в стране;
- повышение эффективности гражданского оборота земельных участков, зданий и сооружений;
- защиты прав на земельных участках, зданий и сооружений, путем увеличения гарантий зарегистрированных прав, снижение административных барьеров и расширения налогооблагаемой базы.

Исходя из выше целей, нами определены основные задачи Единого государственного реестра недвижимости республики. Сюда можно отнести следующие:

- создание единой системы государственного кадастрового учета земельных участков, зданий и сооружений республики и регистрации прав на них, что в свою очередь, обеспечивает индивидуализации и идентификации объектов недвижимости;
- информационное наполнение Единого государственного реестра недвижимости страны;
- развитие института налоговой оценки объектов недвижимости, проведение более обоснованной кадастровой оценки зданий и сооружений;
- сокращение времени и труда при учете зданий и сооружений, регистрации прав и предоставлении сведений из Единого государственного реестра недвижимости.

Государственный кадастровый учет, регистрация прав, ведение Единого государственного реестра недвижимости и предоставление сведений, содержащихся в Едином государственном реестре, осуществляются Госкомземгеодезкадастром и его территориальными органами на местах.

Исходя из вышеизложенных можно сделать вывод о том, что разработка единого классификатора зданий и сооружений для Республики Узбекистан, отвечающего условиям развития кадастра зданий и сооружений способствует более полно и

эффективно использовать данных объектов, а также создания Единого государственного реестра недвижимости в стране, что актуально

для ведения государственного учета, регистрации прав зданий и сооружений.

Список использованной литературы:

1. Закон Республики Узбекистан «Об оценочной деятельности». Т., 1990.
2. Указ Президента Республики от 10 января 2019 года «О мерах по коренному совершенствованию процессов урбанизации». Т., 2019.
3. Алимов Р.Х., Беркинов Б.Б., Ходиев Б.Ю. Оценка недвижимости. Т., Фан. 2005.
4. Григорьев В.В., Сегидинов А.А. Оценки объектов недвижимости. М., Инфра, 1997.
5. Основания зданий и сооружений. КМК 2.02.01. 1998.
6. Оценка рыночной стоимости недвижимости. Под ред. В. Рутгайзера. М., дело, 1998.

Бабажанов Аллаберген Рузимович

Лауазымы: экономика ғылымдарының кандидаты, доцент, Ташкент ирригация және ауыл шаруашылығын механикаландыру инженерлері институтының «жерді пайдалану» кафедрасының меңгерушісі.

Пошталық мекен-жайы: 100000, Өзбекстан Республикасы, Ташкент, ул. Кари-Ниязи, 39 жаста

Бал ұясы тел: +998935688689

Электрондық пошта: alik5656@bk.ru

Рузибоев Собир Боймырзаұлы

Лауазымы: Ташкент ирригация және ауыл шаруашылығын механикаландыру инженерлері институты, жерді пайдалану кафедрасының аға оқытушысы.

Пошталық мекен-жайы: 100000, Өзбекстан Республикасы, Ташкент, ул. Кари-Ниязи, 39 жаста

Бал ұясы тел: +998977217889

Электрондық пошта: ro'ziboyev@inbox.uz

Успанқұлов Бекжан Мұсабекұлы

Лауазымы: Ташкент ирригация және ауыл шаруашылығын механикаландыру инженерлері институтының мемлекеттік кадастрлар бөлімінің негізгі докторанты (PhD).

Пошталық мекен-жайы: 100000, Өзбекстан Республикасы, Ташкент, ул. Кари-Ниязи, 39 жаста

Бал ұясы тел: +998935473635

Электрондық пошта: bekjon.90@mail.ru

Өзбекстанның ғимараттары мен құрылыстарын бағалау үшін жіктеу

Бабажанов Аллаберген Рузимович

Должность: к.э.н., доцент, заведующий кафедрой «Землепользования», Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства.

Почтовый адрес: 100000, Республика Узбекистан, г. Ташкент, ул. Кары-Ниязи, 39

Сот. тел: +998935688689

E-mail: alik5656@bk.ru

Рўзибоев Собир Боймирзаевич

Должность: старший преподаватель кафедры «Землепользования», Ташкентский институт инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства.

Почтовый адрес: 100000, Республика Узбекистан, г. Ташкент, ул. Кары-Ниязи, 39

Сот. тел: +998977217889

E-mail: ro'ziboyev@inbox.uz

Успанқұлов Бекжан Мусабекович

Должность: базовый докторант (PhD) кафедры «Государственных кадастров» Ташкентского института инженеров ирригации и механизации сельского хозяйства.

Почтовый адрес: 100000, Республика Узбекистан, г. Ташкент, ул. Кары-Ниязи, 39

Сот. тел: +998935473635

E-mail: bekjon.90@mail.ru

Классификация зданий и сооружений Узбекистана для их оценки

Babajanov Allabergen Ruzimovich

Position: Ph. D., associate Professor, head of the Department of land Use at the Tashkent Institute of irrigation and agricultural mechanization engineers.

Mailing address: 100000, Republic of Uzbekistan, Tashkent, Kori-Niyoziy St., 39

Mob.phone: +998935688689

E-mail: alik5656@bk.ru

Rojziboev Sobir Boymirzaevich

Position: Senior lecturer of the Department of land Use at the Tashkent Institute of irrigation and agricultural mechanization engineers.

Mailing address: 100000, Republic of Uzbekistan, Tashkent, Kori-Niyoziy St., 39

Mob.phone: +998977217889

E-mail: ro'ziboyev@inbox.uz

Uspankulov Bekjan Musabekovich

Position: Basic doctoral student (PhD) of the Department of "State cadastres" of the Tashkent Institute of irrigation and agricultural mechanization engineers.

Mailing address: 100000, Republic of Uzbekistan, Tashkent, Kori-Niyoziy St., 39

Mob.phone: +998935473635

E-mail: bekjon.90@mail.ru

Classification of buildings and structures in Uzbekistan for their assessment

РАЗДЕЛ 6 ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Ответственный редактор:

Арынова Р.А. – доктор биологических наук

Ведущие эксперты:

Силыбаева Б.М. – кандидат биологических наук

Кыдырмолдина А.Ш. – кандидат биологических наук

Тазабаева К.А. – кандидат биологических наук

XҒТАР 65.33.03

Нурымхан Гульнур Нестиптайқызы

техника-ғылымдарының кандидаты, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: gulnu-n@mail.ru

Молдабаева Жанар Калибековна

биология ғылымдарының кандидаты, PhD докторы, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: zhanar_moldabaeva@mail.ru

Даниярова Ақгүлден Думановна

магистрант, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: daniyarovagdg@mail.ru

Зейноллаева Мәдина Русланқызы

магистрант, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: madishka.xd@mail.ru

**СЕМЕЙ ҚАЛАСЫНДАҒЫ НАУБАЙХАНАЛАРДА ӨНДІРЕЛТІН НАН-ТОҚАШ
ӨНІМДЕРДІҢ САПАСЫ МЕН ҚАУІПСІЗДІГІН БАҚЫЛАУ**

Бұл мақалада Семей қаласындағы наубайханаларда өндірілген нан-тоқаш өнімдердің сапасы мен қауіпсіздігін тексеру мақсатында үш түрлі өндірушінің жоғары сортты бидай нанының органолептикалық және физика-химиялық көрсеткіштеріне зерттеу жұмыстары жасалып, салыстырма түрде қарастырылды. Мақалада "Ұлттық сараптама және спецификация орталығы" және Алматы қаласының "НУТРИТЕСТ" сертификаттау жөніндегі органының зертханаларында жүргізілген зерттеулер келтірілген. Зерттеулер 2020 жылдың тамыз айынан қазан айына дейін жүргізілді.

Түйін сөздер: бидай наны, органолептикалық бағалау, физика-химиялық көрсеткіштер, улы элементтер, ауыр металдар, ылғалдылық, қышқылдық, үгінділердің кеуектілігі, картоп ауруы.

В данной статье исследованы органолептические и физико-химические показатели пшеничного хлеба высшего сорта трех различных производителей с целью проверки качества и безопасности хлебобулочных изделий, произведенных на хлебопекарнях города Семей. В статье представлены исследования, проведенные в лабораториях г.Семей "Национальный центр экспертизы и спецификации" и органов по сертификации г.Алматы "Нутритест". Исследования проводились с августа по октябрь 2020 года.

Ключевые слова: хлеб пшеничный, органолептическая оценка, физико-химические показатели, токсичные элементы, тяжелые металлы, влажность, кислотность, пористость опилок, картофельная болезнь.

This article examines the organoleptic and physico-chemical parameters of wheat bread of the highest grade from three different manufacturers in order to check the quality and safety of bakery products produced in the bakeries of Semey. The article presents research conducted in the laboratories of Semey "national center for expertise and specification" and certification bodies of Almaty "Nutritest". The research was conducted from August to October 2020.

Keywords: wheat Bread, organoleptic evaluation, physical and chemical parameters, toxic elements, heavy metals, humidity, acidity, sawdust porosity, potato disease.

Бүкіл әлемде астық және одан қайта өңделген өнімдер адамдар үшін негізгі тамақ және ауыл шаруашылығы жануарлары үшін азық болып табылады. Дәнде әр түрлі қоректік заттар шоғырланған, сондықтан ол әртүрлі микроағзадердің дамуына қолайлы субстрат болып табылады. Тек бір грамм дән массасында бірнеше жүзден бірнеше мыңға дейін микроағзадер болады. Осыған байланысты астықтың микробиологиялық ластануы азық-түлік қауіпсіздігін, демек, халықтың денсаулығын анықтайтын негізгі факторлардың бірі болып табылады. Микроағзадердің дамуы - сақтау мерзімін

төмендетудің, бидайдың және басқа дәнді дақылдардың сапасының төмендеуінің себептерінің бірі. [2,5].

Семей қаласындағы нан-тоқаш зауытында өндірілетін нан өнімдерінің сапасын зерттеу үшін жергілікті наубайханалардан жоғары сорт нанынан 3 сынама алынды. Зерттеу әдістері органолептикалық және физика-химиялық көрсеткіштер бойынша МЕСТ сәйкес жүргізілді. Нан өнімдерінің сынамалары органолептикалық және зертханалық жағдайда физика-химиялық, микробиологиялық көрсеткіштермен зерттелді.

Зерттеулер Семей қаласының Шәкәрім атындағы мемлекеттік университетінде, "Тамақ және қайта өңдеу өнімдерінің технологиясы" оқу кафедрасының зертханаларында бидай нанының үш үлгісінің органолептикалық көрсеткіштері (сыртқы түрі,

үгіндісінің жай-күйі, дәмі мен иісі бойынша) бағаланды және "Ұлттық сараптама және спецификация орталығында" физика-химиялық көрсеткіштері мен Алматы қаласында "Нутритест" орталығында микробиологиялық көрсеткіштері анықталды.

1-Кесте. Бидай нанының органолептикалық көрсеткіштері.

Сапа көрсеткіштері	Бидай наны I сынама	Бидай наны II сынама	Бидай наны III сынама	Сынау әдістеріне арналған НҚ	НҚ бойынша норма
<i>Сыртқы түрі:</i> Формасы	Бүйірден шықпаған, нан пішініне сәйкес пісіру жүргізілген	Бүйірден шықпаған, нан пішініне сәйкес пісіру жүргізілген	Бүйірден шықпаған, нан пішініне сәйкес пісіру жүргізілген	МЕСТ 5667-65	Бүйірден шықпаған, нан пішініне сәйкес пісіру жүргізілген
Бет қабаты	Тегіс, үлкен жарықтар мен жарықшақтары жоқ	Тегіс, үлкен жарықтар мен жарықшақтары жоқ	Тегіс, үлкен жарықтар мен жарықшақтары жоқ	МЕСТ 5667-65	Тегіс, үлкен жарықтар мен жарықшақтары жоқ. Қалыптық нанға арналған бөлгіштен тігістің болуына жол беріледі
Түсі	Ашық сарғыш	Бірқалыпты қоңыр,	Ашық сарғыш, кей жерлерінде қоңыр түс байқалады.	МЕСТ 5667-65	Ашық сарғыштан қоңырға дейін
<i>Дәмі</i>	Өнімге сай, бөтен дәмсіз. Ауру белгілері, бөтен дәм, минералды қосылыстардан қытырлау жоқ.	Өнімге сай, бөтен дәмсіз. Ауру белгілері, бөтен дәм, минералды қосылыстардан қытырлау жоқ.	Өнімге сай, бөтен дәмсіз. Ауру белгілері, бөтен дәм, минералды қосылыстардан қытырлау жоқ.	МЕСТ 5667-65	Өнімнің осы түріне тән, бөтен дәмсіз. Нанда бөтен қоспалар, минералды қоспалардың қытырлауы, "тұтқыр" (картоп) ауру мен көгерудің белгілері болмауы керек.
<i>Иісі</i>	Өнімге сай, бөтен иіссіз.	Өнімге сай, бөтен иіссіз.	Өнімге сай, бөтен иіссіз.	МЕСТ 5667-65	Өнімге сай, бөтен иіссіз.

Органолептикалық бағалау сынамалардың сырт күйімен (пішіні, беті, түсі), жұмсағының күйімен (пісірілгендігі, көрнектілігі, кеуектілігі), дәмі мен иісі бойынша жүргізілді. Сыртқы түрі, ең алдымен, өнімнің пішінімен анықталады. Бұл нанның осы түріне сәйкес келетін, дұрыс болуы керек. Өнімдердің беті тегіс, жылтыр, үлкен жарықтар мен жарықшақтар жоқ, ластанбаған болуы керек. Қабықтың түсі біркелкі, бозғылт емес және күйіп кетпеуі керек. Өнімнің көптеген түрлері үшін қыртыстың қалыңдығы да қалыпқа келтіріледі (қара бидай мен қара бидай үшін-3-

4 мм - ге дейін, бидай үшін - 1,5-3 мм-ге дейін).

Жұмсағының жағдайы нан сапасының маңызды көрсеткіші болып табылады. Жақсы сапалы нан біркелкі жұқа қабырғалы кеуектілікке ие, қуыстарсыз және қатаю белгілері болмауы керек. Онда ұнның араласпаған кесектері немесе кездейсоқ түсіп қалған заттар (чиптер, шпагат сынықтары және т.б.) түрінде сыртқы қоспалар жоқ. Жаңа піскен нанның үгіндісі жұмсақ, жақсы пісірілген, жабысқақ емес және жанаспайтын, серпімді, саусақпен жеңіл басқаннан кейін бастапқы пішінді алады. [3].

2-Кесте. Бидай нанының физика-химиялық көрсеткіштері.

Сапа көрсеткіштері	Бидай наны I сынама	Бидай наны II сынама	Бидай наны III сынама	Сынау әдістеріне арналған НҚ	НҚ бойынша норма
Жұмсақ ылғалдылығы, %, көп емес	44,0	41	39	МЕСТ 21094- 75	45,0
Жұмсақ қышқылдылығы, көп емес	2,5	2,4	2,0	МЕСТ 5670- 96	3,0
Жұмсақ кеуектілігі, %, кем емес	72,0	73,0	75,0	МЕСТ 5669- 96	70,0
Жұмсағының күйі Қаншалықты піскендігі	Жақсы піскен, дымқыл сезілмейді. Созылмалы. Саусақпен жеңіл басқаннан кейін жұмсағы бастапқы пішінін қабылдайды.			МЕСТ 5667- 65	Жақсы піскен, дымқыл сезілмеуі керек. Созылмалы. Саусақтарыңызбен жеңіл басқаннан кейін жұмсағы бастапқы пішінін алуы керек.
Иленгендігі	Кесектері және иленбегендік белгілері жоқ.			МЕСТ 5667- 65	Кесектері және иленбегендік белгілері жоқ.
Кеуектілігі	Жетілдірілген, бос орынсыз және тығыз емес. Қыртыстың жұмсағынан бөлінуі байқалмайды.			МЕСТ 5667- 65	Жетілдірілген, бос орынсыз және тығыз емес. Қыртыстың жұмсағынан бөлінуіне жол берілмейді.

Физика-химиялық көрсеткіштер нан пісіру кәсіпорындарының рецепті мен технологиялық процестің жүруін, сондай-ақ нанның санитарлық жағынан мінсіздігін қатаң сақтауды сипаттайды. Оларға мыналар жатады: ұнның ылғалдылығы, кеуектілігі, қышқылдығы, қант пен майдың мөлшері, ас тұзы, ауыр металдардың болуы. МЕСТ-ке сәйкес өнімдердің пішіні оларға сәйкес келуі керек, шеттері ақпаған, беті тегіс, жарықсыз, қыртысының түсі біркелкі, бозғылт емес және жанбаған болуы қажет. Стандарт бойынша нанның түсі ашық қоңырдан қою қоңырға дейін болуы керек. Жұмсағының жағдайы өнімнің пісірілгендігімен,

иленгендігімен, кеуектілігімен, икемділігімен және балғындығымен бағаланады. Жақсы пісірілген өнімдерде жұмсағы құрғақ, жабыспайтын, ылғалы жоқ, түйіршіксіз және ізсіз, серпімді, қатты емес және ұсақ емес болады. Кеуектілік объективті түрде үгінділер кеуектерінің көлемінің пайызбен көрсетілген нан үгіндісі көлеміне қатынасы ретінде анықталады. Жақсы икемділігі бар нан жұмсағын салқындатылған өнімді бақаннан кейін тез бастапқы пішініне оралады. Жаңа піскен өнімдердің беті тегіс, қыртысы құрғақ, серпімді, жұмсақ, дәмі мен иісі өнімге сай, бөтен дәм мен иіс белгілері жоқ [3].

3-Кесте. Бидай нанының қауіпсіздігі.

Сапа көрсеткіштері	Бидай наны I сынама	Бидай наны II сынама	Бидай наны III сынама	Сынау әдістеріне арналған НҚ	НҚ бойынша норма
Токсикалық элементтер, мг/кг, көп емес: Қорғасын	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МЕСТ 30178-96	0,35

Мышьяк	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МЕСТ 31266-2004	0,15
Кадмий	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МЕСТ 30178-96	0,07
Сынап	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МУК 4.1.1472-03	0,015
<i>Микотоксиндар</i> мг/кг, көп емес: Афлатоксин В ₁	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МЕСТ 30711-2001	0,005
Дезоксиниваленол	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МЕСТ Р 51116-97	0,7
Т-2 токсин	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МЕСТ 28001-88	0,1
Зеараленон	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МЕСТ 28001-88	0,2
Охратоксин А	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ		0,005
<i>Пестицидтер</i> мг/кг, көп емес: Гексахлорциклогексана (α, β, γ -изомерлер)	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МУ 2142-80	0,5
ДДТ және оның метаболиттері	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МУ 2142-80	0,02
Гексахлорбензол	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МУ 2142-80	0,01
2,4-Д қышқыл, тұз, эфирлер	Табылған жоқ	Табылған жоқ	Табылған жоқ	МУ 1541-76	Жол берілм.

Қауіпсіздік көрсеткіштері бойынша нанда ұйытты элементтер, микотоксиндер, пестицидтер, радионуклидтер рұқсат етілген деңгейден аспауы тиіс.

Нан-тоқаш өнімдерінің қауіпсіздігіне арналған нақты көрсеткіштер тізіміне мыналар кіреді: сыртқы қоспалар, минералды қоспаның сынуы, ауру мен көгерудің белгілері, металл

магнитті қоспаның құрамы, астық қорларының зиянкестерімен ластану. Салмасы бар бұйымдар үшін қауіпсіздіктің микробиологиялық көрсеткіштері нормаланады. Қауіпсіздік көрсеткіштерін бақылау өндірістік бақылау бағдарламасына сәйкес кезең-кезеңімен жүргізіледі. [3].

4-Кесте. Бидай нанының микробиологиялық көрсеткіштері.

Көрсеткіш атауы	I сынама	II сынама	III сынама	Сынау әдістеріне арналған НҚ	НҚ бойынша норма
Микробиология:					
«Картоп ауруы» қоздырғыштарымен инфекцияланған, B.subtilis, КОЕ/г, көп емес	$<1,0 \times 10^1$	$<1,0 \times 10^1$	$<1,0 \times 10^1$	Наубайханалар өндірісін микробтық бақылау жөніндегі нұсқаулық 10.07.77г	1×10^3

Нан өндірісінде ұнның сапасы мен оның микрофлорасының құрамы тестілеу процесінің қалыпты ағымы үшін үлкен маңызға ие және камыр мен дайын нанның сапасына әсер етеді. Ұн нан зауыттарында зерттеледі – микробиологиялық әдіспен немесе нан пісіру әдісімен тұтқыр нан ауруының қоздырғышы Bacillus subtilis спораларымен себу дәрежесі анықталады. [3,4].

Қорытындылай келе, сынамаларды органолептикалық бағалау нәтижелері нан өнімдерінің МЕСТ талаптарына сай болғанын көрсетті.

Нан жеткілікті мөлшерде пісірілген, ұстағанда жабысқақ емес, серпімді. Дәмі, түрі мен иісі органолептикалық бағалауға сай, барлық үлгілерде бөтен қоспаларсыз.

Зерттелген үш бидай үлгісінің физика-химиялық көрсеткіштерінің нәтижелері жоғары сұрыпты нан нормативтік құжаттардың көрсеткіштеріне сәйкес келеді, нан үгіндісінің ылғалдығы, қышқылдығы және кеуектілігі бойынша ешқандай ауытқулар анықталған жоқ.

Осылайша, зерттеудің барлық деректерін талдағаннан кейін, барлық үш өндіруші жоғары деңгейдегі бидай нанын шығарады деп қорытынды жасауға болады, нормативтік құжаттарға сәйкес бидай нанының қауіпсіздігі мен ауруларына байланысты ауытқулар мен ақаулар анықталған жоқ. Барлық зерттелген үлгілер МЕСТ - қа сәйкес келеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Горощенко, Л. Хлеб и хлебобулочные изделия // Продовольственный бизнес. – 2006. – № 8
2. МЕСТ 31805-2018 «Изделия хлебобулочные из пшеничной муки хлебопекарной муки. Общие технические условия».
3. Пашенко, Л.П. Технология хлебобулочных изделий / Л.П. Пашенко, И.М. Жаркова. - М. : КолосС, 2008. - 389 с.
4. Sorokulova I. B., Reva O. N. et al. Genetic diversity and involvement in bread spoilage of *Bacillus* strains isolated from flour and rye bread // Lett. Appl. Microbiol. - 2003. - Vol. 37. - №2. -р. 169-173.
5. Мачихина Л. И., Алексеева Л. В., Львова Л. С. Научные основы продовольственной безопасности зерна (хранение и переработка). - М.: ДеЛи принт, 2007. - 382 с.

Нұрымхан Гүлнұр Нестиптайқызы

Лауазымы: техника-ғылымдарының кандидаты, қауымдастырылған профессор м.а., Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

Пошталық мекен-жайы: 071410, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Байтұрсынов көшесі, 84

Ұялы тел.: +7 708 367 72 37

E-mail: gulnu-n@mail.ru

Молдабаева Жанар Калибековна

Лауазымы: биология ғылымдарының кандидаты, PhD докторы, кафедра меңгерушісі, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

Пошталық мекен-жайы: 071410, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Байтұрсынов көшесі, 84

Ұялы тел.: +7 747 685 73 00

E-mail: zhanar_moldabaeva@mail.ru

Даниярова Ақгүлден Думановна

Лауазымы: МПБ -901 магистранты, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

Пошталық мекен-жайы: 071406, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Б.Сыбанов көшесі, 54

Ұялы тел.: +7 708 364 90 26

E-mail: daniyarovagdg@mail.ru

Зейноллаева Мәдина Русланқызы

Лауазымы: МПБ -901 магистранты, Семей қаласының Шәкәрім атындағы университеті

Пошталық мекен-жайы: 071401, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Герцен көшесі, 153

Ұялы тел.: +7 707 730 10 15

E-mail: madishka.xd@mail.ru

Семей қаласындағы наубайханаларда өндірілетін нан-тоқаш өнімдердің сапасы мен қауіпсіздігін бақылау

Нұрымхан Гүлнұр Нестиптайқызы

Должность: кандидат технических наук, и.о.ассоциированного профессора, Университет имени Шакарима города Семей

Почтовый адрес: 071410, Республика Казахстан, г.Семей, ул.Байтұрсынова, 84

Сот.тел.: +7 708 367 72 37

E-mail: gulnu-n@mail.ru

Молдабаева Жанар Калибековна

Должность: кандидат биологических наук, доктор PhD, заведующая кафедрой, Университет имени Шакарима г.Семей

Почтовый адрес: 071410, Республика Казахстан, г.Семей, ул.Байтұрсынова, 84

Сот.тел.: +7 747 685 73 00

E-mail: zhanar_moldabaeva@mail.ru

Даниярова Ақгүлден Думановна

Должность: магистрант МПБ -901, Университет имени Шакарима города Семей

Почтовый адрес: 071406, Республика Казахстан, г.Семей, ул. Б.Сыбанова, 54

Сот.тел.: +7 708 364 90 26

E-mail: daniyarovagdg@mail.ru

Зейноллаева Мадина Русланқызы

Должность: магистрант МПБ -901, Университет имени Шакарима города Семей

Почтовый адрес: 071401, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Герцена, 153

Сот.тел.: +7 707 730 10 15

E-mail: madishka.xd@mail.ru

Контроль качества и безопасности хлебобулочных изделий, производимых в пекарнях г. Семей

Nurymhan Gulnur Nesiptaevna

Position: candidate of technical Sciences, acting associate Professor, University named after Shakarim of Semey

Mailing address: 071410, Republic of Kazakhstan, Semey, Baitursynova St., 84

Mob.phone: +7 708 367 72 37

E-mail: gulnu-n@mail.ru

Moldabaeva Zhanar Kalibekovna

Position: candidate of biological Sciences, PhD, head of the Department, University named after Shakarim of Semey

Mailing address: 071410, Republic of Kazakhstan, Semey, Baitursynova St., 84

Mob.phone: +7 747 685 73 00

E-mail: zhanar_moldabaeva@mail.ru

Daniyarova Akgulden Dumanovna

Position: master's degree in IPB -901, University named after Shakarim of Semey

Mailing address: 071406, Republic of Kazakhstan, Semey, B. Sybanov str., 54

Mob.phone: +7 708 364 90 26

E-mail: daniyarovagdg@mail.ru

Zhumazhanova Madina Ruslankyzy

Position: master's degree in IPB -901, University named after Shakarim of Semey

Mailing address: 071401, Republic of Kazakhstan, Semey, Herzen street, 153

Mob.phone: +7 707 730 10 15

E-mail: madishka.xd@mail.ru

Control over the quality and safety of bakery products produced in bakeries in Semey

ХҒТАР 62.09.37

Тазабаева Куляш Аскарровна

биология ғылымының кандидаты, Қазақ инновациялық гуманитарлық -заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: kul_tazab@mail.ru

Дандыбаев Адилет Ербулатович

магистрант, Қазақ инновациялық гуманитарлық -заң университеті, Семей қ., Қазақстан Республикасы
e-mail: addan98@mail.ru

АЛКАГОЛЬСІЗ СУСЫНДАР ӨНДІРІСІ

Жалпы жұмыстың мақсаты алкагольсіз сусындарды дайындау. Алкагольсіз сусындар ретінде әртүрлі шырындар, лимонад, газдалған және газдалмаған сусындарды пайдалана аламыз. Солардың ішінде халық арасында бірден –бір жиі тұтынылатын сусын түрі ол- квас. Квас – ежелгі сусын. Квас өндіруде квастың тұрақтылығын жоғарлатып, алкагольсіз сусын ретінде халыққа ұсынуға болады. Жалпы квас аминқышқылдары мен ферменттерге, макро және микроэлементтерге бай. Адам ағзасына қажетті алмастырылмайтын амин қышқылдарының 8 түрі кездеседі. Иммунитеттің жоғарлауына, аурудың алдын алуға көмегі зор. Квас өндірісінде өсімдіктекті шикізатты қолданудың теориялық негізі қаланған антиоксидант белсенділігін арттыру мақсаты тәжірибе жүзінде қарастырылады, сондай-ақ жеміс-жидек шырындарын пайдалану арқылы сусынның органолептикалық қасиеттерін арттыруға болатындығын зерттеу барысында көрсете аламыз.

Түйін сөздер: алкагольсіз сусындар, квас, ашыту, органолептикалық қасиеттері, иммунитет, өсімдіктер, шикізат, жеміс-жидектер

Цель работы приготовление безалкогольных напитков. В качестве безалкогольных напитков мы можем использовать различные соки, лимонады, газированные и негазированные напитки. Среди них наиболее часто употребляемый напиток среди населения –квас. Квас-древний напиток. При производстве кваса можно повысить стабильность кваса и предложить его населению в качестве безалкогольного напитка. Квас в целом богат аминокислотами и ферментами, макро-и микроэлементами. Встречаются 8 видов незаменимых аминокислот, необходимых человеческому организму. Способствует повышению иммунитета, профилактике заболеваний. Экспериментально рассматривается цель повышения антиоксидантной активности, заложенная в теоретической основе использования растительного сырья в производстве кваса, а также мы можем показать в ходе исследования, что с помощью использования фруктовых соков можно повысить органолептические свойства напитка.

Ключевые слова: безалкогольные напитки, квас, брожение, органолептические свойства, иммунитет, растения, сырье, фрукты

The purpose of the work is to prepare alcohol-free beverages. As alcohol-free drinks, we can use various juices, lemonade, carbonated and non-carbonated drinks. Among them, kvass is the only drink that is most often consumed among the population. Kvass is an ancient drink. In the production of kvass, it is possible to increase the stability of kvass and offer it to the public as an alcohol-free drink. In general, kvass is rich in amino acids and enzymes, macro-and microelements. There are 8 types of essential amino acids necessary for the human body. It helps to increase immunity, prevent diseases. The purpose of increasing antioxidant activity, on which the theoretical basis of the use of plant raw materials in the production of kvass is laid, is considered in practice, and we can also show in the course of the study that it is possible to increase the organoleptic properties of the drink with the use of fruit juices.

Keywords: alcohol-free beverages, kvass, fermentation, organoleptic properties, immunity, plants, raw materials, fruits

Алкогольсіз сусындар мен квас өндірісі - бұл ашыту индустриясының қарқынды дамып келе жатқан саласы. Алкогольсіз сусындардың кең спектрі мамандандырылған кәсіпорындарда да, алкогольсіз сыра цехтарында да, алкогольсіз фабрикаларда да шығарылады.

Адам өмір бойы сусындарды өзінің талғамына, денсаулығына деген көзқарасына, ұлттық дәстүрден, заманауи сәннен, сол немесе басқа түріне артықшылық бере отырып тұтынады.

Алкогольсіз сусындарға сөздің кең мағынасында ішетін және асханалық минералды су, табиғи жемістер мен көкөністерден алынған шырындар, нектарлар, шырын сусындар, шай, кофе, сүт, ашытылған сүтті сусындар, ашытылған квас, өсімдік шикізатынан алынған инфузия мен сығындыларға негізделген сусындар, арнайы сусындар жатады. және басқалар[1].

Алкогольсіз сусындар суда еритін витаминдер, минералды және биологиялық белсенді заттарды енгізуге жақсы негіз болып

табылады, бұл оларды тамақ өнімдерінің ең құнды түрлерінің біріне айналдырады.

Бәсекеге қабілетті дегеніміз - бұл сусындар мен оларды өндіруге арналған аралық өнімдердің өнеркәсіптік жоғары механикаландырылған және автоматтандырылған өндірісі.

Өндірістен басқа алкогольсіз сусындар мен квастың көтерме және бөлшек саудасы, сондай-ақ сусындарды сақтау шарттарын сақтау қажет, өйткені олардың дұрыс сақталмауы және тасымалдануы салдарынан олардың сапасы жоғалады.

Шығыс славяндар квасты дәстүрлі ұлттық сусын деп атайды. Бұл Киев Русінен бері 1000 жылдан астам уақыттан бері белгілі[2].

Ол кезде квас әлсіз алкогольдік сусын болған. Шығармашылық квас және аяқталмаған квас бар, яғни. нашар дайындалған, құрамында фюзель майының көп мөлшері бар және друидикалық болып шықты.

Квас шөлді қандыру үшін сусын ретінде ғана қолданылған жоқ. Ол көптеген тағамдарды дайындауға негіз болды: окрошка, ботвиния, балық сорпасы және басқалары. 18-19 ғасырларда қарапайым шаруалар квасты күніне 5 литрге дейін сусын ретінде ғана тұтынған.

Ресейде квастың көптеген түрлері болды. Квас жасау үшін негізгі шикізат қара бидай, арпа, бидайдың құрғақ уыттары, бидай, қарақұмық жармасы, арпа ұны болды. Қолмен жасалынған квас технологиясының ерекшелігі әр түрлі ұнтақталған дәнді-дақылдарды ірі ұн түрінде пісіруге жарамсыз, сөзбе-сөз қоқыс, кебек, қышқыл қамыр қалдықтары түрінде қолдану болды. Ашыту ескі ашытқыны алып тастамастан жаңа суслалармен толтырылған ашық ыдыстарда жүргізілді. Осының арқасында көпжылдық стартер мәдениеті құрылды, ол микробтық дақылдардың қоспасы болды. Жалбыз, құлпынай, таңқурай, қарақат, құлмақ, мейіз, бал, тамыр, шөптердің жапырақтары квасқа хош иістендіргіш ретінде қосылды. Олар тек нан квасын ғана емес, алма, алмұрт, шие және басқа да жеміс квастарын дайындады.

Менделеев квасты өзінің қышқылдығымен және пайдалы дәмімен жақсы көретін және былай деп жазды: «Ресей тұрғындары бір кездері өздері ашытқан талғамынан жиренуді қояды және әр түрлі дәмді ғана емес, сонымен қатар тағамдық құндылығын қамтамасыз ететін әдістерге қол жеткізуге тырысады. Квасқа тән сақтау және гигиеналық құндылығы»[3]. Шынында да, квастың теңдестірілген химиялық құрамы бар. Квастың

тағамдық құндылығы оның дәнді шикізаттан жасалатындығына байланысты, олардың құрамында: көмірсулар, дәрумендер, тағамдық талшықтар, минералды компоненттер бар. Сусын көмірсулар мен сүт қышқылды бактериялармен ашытылады, олардың тіршілік әрекеті барысында биологиялық белсенді қосылыстар жинақталады: аминқышқылдары, дәрумендер, ұшпа хош иісті заттар. Қара бидай, уыт, квас сусласының концентраты және қышқыл квас өндірісінің негізгі шикізаты болып табылады.

Қара бидайдың дәнді құрылымы арпа дәніне ұқсас. Қара бидай дәнінің құрылымы мен химиялық құрамындағы айырмашылық қара бидайдың жалаң дәнді-дақыл болып табылатындығында, оның дәндері мен тұқым қабаттары бастырылған кезде алынып тасталады. Бұл қара бидай мен арпа құрамындағы айырмашылықты және оны өңдеудің ерекшеліктерін анықтайды. Әр түрлі сорттағы қара бидайдың дәндері сары, жасыл, қоңыр, күлгін түсті, бұл түстер пигменттердің болуына байланысты. Эндосперм - жартылай шыны тәрізді. Сортты жасыл түсті дәндер, әдетте, үлкен, олардың қабығы жұқа, эндоспермнің көлемі салыстырмалы түрде үлкен, сондықтан жасыл дәнді қара бидай сорттары қайнатуға ең қолайлы болып саналады.

Квас алу үшін қолданылатын қара бидай дәнінің орташа химиялық құрамы: крахмал 57,7 ... 63,5%, крахмалсыз полисахаридтер (пентозандар, β-глюкан, фруктозандар) 24 ... 26%, белок 9 ... 20%, минералдар 1,5...2,0%. Салыстыру үшін: арпадағы крахмал емес полисахаридтер 14...16% құрайды[4].

Өткен ғасырдың 20-жылдарына дейін квас ашыту әр түрлі ашытқылардың, қышқыл түзуші бактериялардың қоспасы болған, квас сусласында өмір сүруге бейімделген ашытқылармен жүргізілді. Бұл ашытқылардың тұрақсыз және шексіз құрамы болды, бұл сапада стандартталған квас алуға мүмкіндік бермеді, ауқымды өндіріс үшін мұндай ашытқының көп мөлшерін беру қиын болды. Сыра, квас, шараптар және басқа да сусындар алу үшін микроорганизмдердің таза дақылдарын қолданудың айтарлықтай артықшылықтары бар: дақылдың тұрақты құрамы мен қасиеттерін, оның микробиологиялық тазалығын қамтамасыз етуге, оны оңтайлы жағдайда көбейту арқылы микробтық дақылдардың қажетті мөлшерін алуға болады. Шарап пен сыра өндірісінен айырмашылығы, квас өндірісі үшін ашытқылардың таза дақылдары ғана емес,

сонымен қатар сүт қышқылы бактерияларының таза дақылдары қажет. Квас ашытқы түрі *Saccharomyces minor* түрінде тағайындалды (қазіргі классификацияға сәйкес олар *Saccharomyces cerevisiae* ретінде жіктеледі), сүт қышқылы бактерияларының 11 және 13 түрлері *Betabacterium* түрлеріне (қазіргі классификацияға сәйкес - *Lactobacillus fermentum*) тағайындалды.

Аралас ашытқы түрінің дақылын көбейту 3 кезеңде жүзеге асырылады:

- зертханалық кезең;
- таза өнімдер бөлімінде;
- өндіріс.

Ащы-хош иісті шикізатқа негізделген сусындарға құрамында сығындылары, шоғырланған негіздері немесе ащы-хош иісті өсімдік материалдарының көмегімен алынған концентраттары бар алкогольсіз сусындар жатады.

Хош иісті сусындар хош иісті заттарды немесе композицияларды (эссенциялар, эфир майлары, эмульсиялар, негіздер және т.б.) қолдана отырып шығарылады.

Ашыған сусындар мен квасқа астық, көкөніс немесе жеміс-жидек шикізатынан дайын емес алкогольді немесе алкогольді және сүт қышқылды ашыту арқылы алынған алкогольсіз сусындар жатады. Квас - құрамында 1,5% -дан аспайтын сусын, астық, көкөніс, жеміс-жидек және басқа өсімдік

шикізаттарынан және құрамында табиғи қант бар өнімдерден алынған сығындыларды (шырындарды) толық емес алкогольді және сүт қышқылымен ашыту арқылы дайындалған алкоголь, содан кейін табиғи немесе бірдей табиғи тағамдық қоспалар қосылуы мүмкін. Бұл жағдайда затбелгіде «квас» деген атаумен жарияланады. Сапаны жақсарту мен ассортиментін кеңейтудің негізгі жолдары табиғи шикізат негізінде арнайы мақсаттағы сусындардың жаңа түрлерін құру болып табылады: балалар және спортшылар үшін арнайы энергетикалық сусындар дайындалады және оларды өсімдік және жануарлардан алынған биологиялық белсенді заттармен байытады[5].

Қант сусындар өндірісінде оларға тәтті дәм беру, консистенциясын құру және бактериостатикалық қасиеттерін арттыру үшін қолданылады. Қанттың жоғары энергетикалық құндылығы бар, сонымен қатар оны метаболизмнің бұзылуымен байланысты кейбір ауруларға қолдану ұсынылмайды. Сондықтан, соңғы жылдары қанттың орнына тәтті дәмі бар түрлі заттар: қант алмастырғыштар мен тәттілендіргіштер көбірек қолданыла бастады. Әдетте қанттың алмастырғыштарын тәттілік дәрежесі қантқа жақын заттар деп атайды (глюкоза, фруктоза және т.б.) [5].

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Абдулин, И.Ф., Экспрессная оценка антиоксидантной активности растительного сырья / И.Ф.Абдулин, Н.Н. Чернышева, Е.Н.Турова, // сырье и упаковка – 2002-№9-С.24-26
2. Андреева, О.В., Факторы, влияющие на фильтрацию кваса/ О.В.Андреева, Е.Г. Шувалова, //Пиво и напитки – 2004-№4-С.88-91.
3. Гореликова, Г.А., Влияние растительных компонентов на качество и функциональные свойства сокодержавных напитков/ Г.А. Гореликова, Л.А. Маюрникова, О.А.Степанова, //Пиво и напитки-2008-№4-С.40-41.
4. Егорова, Е.Ю., Лекарственно-техническое сырье для безалкогольных бальзамов и сиропов/ Е.Ю. Егорова, М.Н. Школьников, //Пиво и напитки-2008-№5-С.50-52
5. Елисеев, М.Н., Состав квасов брожения и кислого напитка/ М.Н. Елисеев, А.Е. Паталаха, С.В. Волкович, //Пиво и напитки-2008-№5-С.46-47

Тазабаева Куляш Аскарровна

Лауазымы: биология ғылымының кандидаты, «Қолданбалы биология» кафедрасы, Қазақ инновациялық гуманитарлық -заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 071400, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Шәкәрім көшесі, 49

Ұялы. тел: +7 777 138 18 57

E-mail: kul_tazab@mail.ru

Дандыбаев Адилет Ербулатович

Лауазымы: «Биотехнология» мамандығының 2ші курс магистранты, Қазақ инновациялық гуманитарлық -заң университеті

Пошталық мекен-жайы: 070000, Қазақстан Республикасы, Семей қ., Ленин көшесі, 49

Ұялы. тел: +7 7474494498

E-mail: addan98@mail.ru

Алкогольсіз сусындар өндірісі

Тазабаева Куляш Аскарровна

Должность: кандидат биологических наук, кафедра «Прикладная биология», Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 071400, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Шакарима, 42

Сот. тел: +7 777 138 18 57

E-mail: kul_tazab@mail.ru

Дандыбаев Адилет Ербулатович

Должность: магистрант 2 курса по специальности «Биотехнология», Казахский гуманитарно-юридический инновационный университет

Почтовый адрес: 070000, Республика Казахстан, г. Семей, ул. Ленина, 49

Сот. тел: +7 7474494498

E-mail: addan98@mail.ru

Производство безалкогольных напитков

Tazabayeva Kulyash Askarovna

Position: Candidate of Biological Sciences, Department of Applied Biology, Kazakh Humanitarian Law Innovative University

Mailing address: 071400, Republic of Kazakhstan, Semey, st. Shakarima., 42

Mob.phone: + +7 777 138 18 57

E-mail: kul_tazab@mail.ru

Dandybaev Adilet Erbulatovich

Position: 2nd year undergraduate in «Biotechnology», Kazakh Humanitarian Law Innovative University

Mailing address: 070000, Republic of Kazakhstan, Semey, Lenin St., 49

Mob.phone: + +7 7474494498

E-mail: addan98@mail.ru

Production of non-alcoholic beverage

АВТОРЛАР ҮШІН

Журналға автормен бұрын жарияланбаған, журналдың профиліне сәйкес қазақ, орыс және ағылшын тілдеріндегі материалдар қабылданады.

Редакцияға электронды поштамен келесі материалдарды жіберу қажет: Word редакторында (*.rtf немесе *.doc) және pdf форматында соңғы бетке автордың (авторлардың) қолы қойылған мақаланың электронды нұсқасы.

Мақала жариялануға қабылданғаннан кейін pdf форматында электронды поштамен сканерленген жариялау төлемақысы төленгендігі туралы түбіртек жіберілуі қажет.

Барлық құжаттарды қағаз нұсқасында, мақаланы электронды тасығышта, поштамен немесе тікелей жауапты редакторға әкелуге болады.

Автор өз қолжазбасына 1 сыртқы сынпікір ұсынуы керек.

Қолжазбалармен жасалатын жұмыстардың барлық сатыларында және авторлар мен редакцияның байланысы үшін электронды пошта қолданылады.

Мақалаларды рәсімдеу талаптары

Жариялауға ұсынылатын материалдар мынадай талаптарға сай болуы тиіс: мақаланың көлемі 5-7 парақ аралығында, Word for Windows 2000 редакциясында машина беттеріне басылған, қарпі Times New Roman, 14 pt (түйіндеме мен пайдаланылған әдебиеттер тізімі - 12 pt), ал мәтіні толық және анық болуы керек. Интервалы 1,0; межелері – жоғарғысы 2 см, төменгісі 2 см, сол жағы 2 см, оң жағы 2 см. Мақалада ОӘЖ, тегі, аты, әкесінің аты, пошталық, үй және/немесе қызметтік мекенжайлары, жұмыс орны, лауазымы мен телефондары туралы мәліметтер көрсетілуі тиіс. Әдебиеттер тізімінің төменгі сол жағында жұмыс жасалған ғылыми мекеменің, қаланың атауы көрсетілуі тиіс.

Мақалалар қазақ, орыс және ағылшын тілдерінде жарияланады. Мақаланың басында аңдатпа, түйін сөздер (12 pt) қазақ, орыс, ағылшын тілдерінде орналастырылуы қажет және мақала мәтінінің төменгі жағында 3 тілде мақаланың атауы, автордың тегі, аты-жөні, жұмыс орны, лауазымы да көрсетілуі тиіс. Пайдаланылған әдебиеттер тізімі (12 pt) сілтеменің берілу ретіне қарай мақаланың соңында құрастырылады. Сонымен бірге автордың аты-жөнін, кітаптың (мақаланың) толық атауын, басылымның шығарылған орнын (қаласы, баспаның атауы), жылын, беттердің санын, ал журналда – жылын, нөмірін, бетін көрсету керек. Мәтіндегі пайдаланылған дерек көздің сілтемесі текше жақшамен беріледі. Жеке хабарламаларға, есептерге, диссертацияларға және басқа да жарияланбаған материалдарға сілтемелер жасауға рұқсат берілмейді.

ДЛЯ АВТОРОВ

Для публикации принимается ранее неопубликованный автором (авторами) материал, соответствующий профилю журнала/серии журнала на русском, казахском или английском языках.

В редакцию по электронной почте необходимо предоставить следующие материалы: рукопись статьи в электронном формате: в редакторе Word (с расширением *.rtf или *.doc) и в формате pdf с подписью автора(ов) на последней странице.

После принятия статьи к публикации представляется сканированная квитанция об оплате за публикацию в формате pdf по электронной почте.

Все документы могут быть представлены и в бумажном варианте, а статья на электронном носителе, по почте или непосредственно ответственному редактору.

Автор(ы) статьи должны представить 1 внешнюю рецензию на свою рукопись.

На всех стадиях работы с рукописями и для общения с авторами редакцией используется электронная почта.

Правила оформления статей

Материалы, представленные для публикации, должны отвечать следующим требованиям: Текст статьи должен быть емким и точным, объемом от 5-7 машинописных страниц, напечатанным в редакции Word for Windows 2000, шрифтом Times New Roman, 14 pt (аннотация и список использованной литературы - 12 pt). Интервал 1,0; поля - верхнее 2 см, нижнее 2 см, левое 2 см, правое 2 см. В статье должны быть указаны сведения об авторе: УДК, фамилии, имени, отчества, почтового, домашнего и/или служебного адресов, места работы, должности и телефонов. Ниже списка литературы слева нужно указать название научного учреждения, в котором была выполнена работа, и город.

Статьи публикуются на казахском, русском и английском языках. В начале статьи необходимо разместить аннотацию, ключевые слова (12 pt) на казахском, русском и английском языках и в конце текста статьи название статьи, фамилию, имя, отчество автора, место работы и должность также на 3-х языках. Список использованной литературы (12 pt) составляется по мере появления ссылки в конце статьи с указанием фамилии и инициалов автора, полного названия книги (статьи), места издания (город, название изд-ва), года, количества страниц, в журнале - год, номер, страница. В тексте ссылка на использованный источник заключается в квадратные скобки. Не разрешаются ссылки на частные сообщения, отчеты, диссертации и другие неопубликованные материалы.

FOR AUTHORS

For the publication, it is accepted to take earlier unpublished materials by the author (or authors), corresponding to a profile of the magazine/series of the magazine in the Russian, Kazakh or English languages.

It is necessary to send next materials to the editorial office by e-mail: the manuscript of article in an electronic format: in the Word editor (with the *.rtf or *.doc expansion) and in the pdf format with the signature of the author(s) on the last page.

After the acceptance of the article to the publication there appears scanned receipt about payment for a publication in the pdf format by e-mail.

All documents can be submitted on paper-based variant and the article on electronic media, by mail or directly to the responsible editor.

Author of the article must present a review (external) on the manuscript.

At all stages of work with manuscripts and to communicate with authors e-mail is used by editors.

Rules of execution of articles

Materials which are submitted for publication should meet the following requirements: The text of article has to be capacious and exact, from 5-7 typewritten pages, printed in edition of 2000 Word for Windows, font Times New Roman, 14 pt (the summary and the list of the used literature - 12 pt). Interval is 1,0; fields - the top 2 cm, the lower 2 cm, the left 2 cm, the right 2 cm. In the article must be indicated information about an author: UDC, the last name, name, patronymic, postal, home and/or office, place of employment, position and phones. Below the literature list on the left it is necessary to specify the name of the scientific institution and the city where work was performed.

Articles are published in Kazakh, Russian and English languages. At the beginning of article it is necessary to place the summary, keywords (12 pt) in the Kazakh, Russian and English languages and on the separate page the name of article, last name, name, patronymic of author, a place of employment and position should be place also in 3 languages. List of the used literature (12 pt) is made an as far as appearance of reference at the end of the article with pointing of the last name and initials of author, complete name of book (article), place of edition (city, name of publishing house), year, amount of pages, in a magazine - year, number, page. In the text references to the source is enclosed in square brackets. Links to private messages, reports, thesis works and other unpublished materials aren't permitted.

Жарияланған материалдар редакцияның көзқарасына сай болмауы мүмкін.
Жариялымдағы фактілер мен мәліметтердің шынайылығына авторлар жауап береді.
Редакция қолжазбаларды қайтармайды және оған пікір бермейді.
Материалдарды қайта басу редакцияның рұқсатымен мүмкін болады.
Журналға сілтеме жасау міндетті

Опубликованные материалы могут не совпадать с точкой зрения редакции.
Ответственность за достоверность фактов и сведений, содержащихся в публикациях, несут авторы.
Редакция не возвращает и не рецензирует рукописи.
Перепечатка материалов возможна только с разрешения редакции.
Ссылка на журнал обязательна

Published materials can not coincide with the views of the publisher.
Authors are responsible for the accuracy of the facts and information contained in the publications.
The editors do not return and can not review the manuscript.
Reprinting of materials is possible only with the permission of the publisher.
Link to the journal is obligatory

Международный научный журнал
Подписано в печать: 22.12.2020 г. Дата выхода тиража: 28.12.2020 г.
Формат 60*84/8. Бумага офсетная №1. Печать лазерная
Объем: 10 усл. печ.л. Тираж 300 экз.
Цена договорная. Издательство ТОО «Семей-Көркем»